MIHAIL SADOVEANU

POVESTIRI DIN RĂZBOI

Ilustrația copertei :
Reproducere Theodor Aman —
La atac (1877)

MIHAIL SADOVEANU

POVESTIRI DIN RĂZBOI

Antologie și postfață

de

POMPILIU MARCEA

EDITURA MINERVA

București — 1977

Textele se reproduc după Mihail Sadoveaveanu : *Opere*, vol. 2, 3, 4, 6 ,7, 9, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1955-1957 și *File însîngerate*, Iași, Editura ziarului „România", 1917.

Bibliografia a fost alcătuită în redacție

POVESTIRI DIN RĂZBOI

(1905)

MOARA PĂRĂSITĂ

Mă trezii ca dintr-un vis ; asfințitul parcă-mi strecurase o taină mare în suflet. Ridicai sabia, care căzuse de-a lungul piciorului, întorsei capul spre oamenii mei, care așteptau tăcuți și foarte liniștiți, și șoptii :

— Înainte !

Caii se urniră și pornirăm la pas.

Malurile pîrăului prin preajma căruia ne strecurarăm erau pline de verdeață bogată ; ici-colo sălcii cu frunzele pălite atîrnau nemișcate deasupra ciuruirilor de unde. La o cotitură, o rață sălbatică bătu apa cu aripile, măcăi aspru, se repezi în sus și se îndreptă ca o săgeată spre asfințit. Liniștea adîncă se întinse iar, fumegarea înserării se făcea din ce în ce mai deasă.

Eu nu mă simțeam tocmai bine. La zborul raței îmi tresărise inima, — ce va fi cînd se vor arăta capetele dușmanilor printre sălcii ? Frică în adevăratul înțeles al cuvîntului nu-mi era, dar simțeam o greutate în piept, o presimțire tristă parcă. Îmi închipuiam cu toate acestea că, după întăia clipă, zvîcnirile vor înceta, înflăcărarea mă va cuprinde și mă voi simți în stare să înfrunt lumea. Dar acestea erau *idei ;* niciodată nu făcusem proba.

Gîndind așa, mă întorsei în șa și privii spre cei zece oameni care mă urmau. Erau liniștiți, se cumpăneau înainte și înapoi, după pașii regulați ai cailor. Farmecul înserării le cucerise și lor sufletele, ochii cercetau cu lene și cu nepăsare împrejurimile ; fruntașul Pintilie chiar zîmbea în sine răsucindu-și mustața ; numai sergentului Savin îi scînteiau, sub sprîncenele groase ca două mustăți, picăturile de păcură, și parcă sfredeleau malul pîrăului înainte ; iar urechea lui ar fi auzit și lunecarea unui șarpe prin ierbării.

Îl întrebai încet :

— Ce zici tu, Savin ? nu mai vin cercetașii...

El răspunse cu liniște :

— Poate-au dat de ceva, trăiți, domnule sublocotenent !

Ceilalți se înălțară în șăi și se așezară mai bine ; unii oftară, ca tulburați din gînduri.

Savin zise iar :

— În josul pîrăului este o moară părăsită, din podul căreia se vede satul. Poate s-au oprit acolo. — Deodată ridică capul și duse mîna la ureche.

— Pst ! s-aude ceva !

— Stai, șoptii eu, tresărind. Ce este ?

Oamenii se opriră și-și plecară carabinele în lungul coapselor. Un pas rar, greu, amestecat cu altul mai ușor, se apropia.

— Vine Grecu ! — zise Savin. Apoi rosti ceva mai tare : Grecule !

— El e ! se auzi un glas întunecat de o răgușeală ușoară.

Și deodată ieși de după o salcie călărașul, mărunt și bine legat, ducîndu-și calul de căpăstru.

— Vine şi Năstase pe celălalt mal, zise el, oprindu-se înaintea mea.

— Bine, zisei eu, ce veste ?

— Trăiţi, domnule sublocotenent, în josul pîrăului este o moară părăsită. Am văzut eu, cu ochii mei, şi a văzut şi Năstase, cum au intrat în ea opt cercheji.

— De unde veneau ?

— Din sat : de la furături pesemne...

Sergentul Savin începu a se scărpina în cap :

— Opt ! Măi tată Marcule, cum o să-i mai măcinăm !

— Trăiţi, domnule sublocotenent, şopti tainic şi fruntaşul Pintilie ; cu rîşniţa cea mare !

Eu tăcui. Aveam ordin să fac o recunoaştere în josul pîrăului şi să atac, dacă întîlnesc, detaşamente mici pentru a face prizonieri. Dar aici mergea cam greu. Erau opt, aproape cît noi, şi în moară nu era uşor de pătruns, dacă păgînii ar fi prins de veste. Afară de asta, inima, pîrdalnica, se zbătea, şi *presimţirea* ceea nu-mi dădea pace !

Prin sara din ce în ce mai întunecoasă se auziră iar paşi, o piatră se rostogoli în pîrău, undele bolborosiră şi Năstase, celălalt cercetaş, se arătă negru printre pletele sălciilor.

— A venit Grecu ? şopti el.

— Venit, răspunse cineva.

— Trăiţi, domnule sublocotenent, nici nu mişcă. Parcă s-au culcat în moară...

Trecu pe lîngă mine şi se aşeză în rînd cu ceilalţi.

Vedeam eu bine că aveam de-a face cu oameni boclucaşi : ei mai intraseră în foc şi prinseseră gust. Afară de asta, după cît îmi spuseseră cama-

razii, pîndele și hărțuirile în recunoașteri erau plăcerea lor. Se trezeau, ghiorlanii, bătîndu-se ca acasă la ei, și învîrteau carabina cum ai învîrti o ghioagă. Acu tăceau și așteptau porunca mea, — și mă gîndeam că ticălosul de Pintilie, fruntașul, s-o fi uitînd la mine pieziș, cu un zîmbet de batjocură. Ce eram să fac ? Afară de asta, începu a mă furnica și pe mine un fior iute, o dorință. Mă înălțai deodată pe șa și rostii îndesat :

— Înainte, băieți !

O șoaptă iute tremură ca o bucurie printre flăcăi. Și pornirăm încet prin umbra neagră a sălciilor.

Pe șesuri și-n văi era o tăcere nemărginită. Numai departe, pe fînețe, o pasere țipa ascuțit, ca un fierăstrău sub pilă. Și un întuneric orb acoperea văzduhul și pămîntul. Sus, peste clipirile stelelor, treceau grămezi uriașe de nouri.

Merserăm o bucată bună de vreme. Deodată acoperișul ascuțit al morii se zugrăvi pe zarea mohorîtă, în făgașul larg al pîrăului, — și îndată se șterse.

Intrarăm într-o roată de sălcii bătrîne. Iarba foșnea uscat în mersul cailor ; altfel nici un zgomot, desișurile parcă erau împietrite.

— Aici ar fi bine să descălecăm... șoptii eu.

— Trăiți, domnule sublocotenent, — să descălecăm ! răspunse sergentul. Și mai avem de făcut ceva : cu cîteva fire de iarbă să ne legăm rotițele pintenilor, să nu simtă nici greierii din moară. Pe urmă tecile le lăsăm aninate la șăile cailor, mergem numai cu penele săbiilor, ca să fim mai sprinteni...

— De bună-samă ! rostii eu cu pătrundere. Iar în gînd îmi ziceam : Mă, al dracului sergent ! Eu am învăţat atîţia ani prin şcoli şi habar n-am de toate pregătirile acestea !

Şi, pe cînd descălecam şi ne pregăteam în cea mai mare tăcere, îmi treceau prin mănuntaie fulgerări de căldură şi frig, îmi venea să mă întind, n-aveam suflet îndeajuns.

Un flăcău rămase cu caii. Noi ceilalţi, după ce ne pregătirăm, coborîrăm în albia pîrăului şi începurăm a ne strecura cu luare-aminte spre moară.

Şi, dintrodată, după un cot al apei, acoperişul ascuţit se arătă iar, foarte aproape de noi. Ne oprirăm. Grecu şi Năstase trecură înainte, ca să cerceteze cu de-amănuntul împrejurimile. Ceilalţi ne aşezarăm pe un pat moale şi umed de ţărînă măcinată din malul înalt.

Încet-încet ochii mi se obişnuiră cu întunericul. Trupul de jos al morii nu-l vedeam, pentru că se amesteca cu malurile pîrăului, dar vedeam aproape, înaintea morii, o sticlă întinsă de apă neclintită. Era vechiul iaz înomolit... Pe margini, cîteva pîlcuri de trestii. În fundul apei iarăşi acoperişul ascuţit, neclintit, al clădirii pustii. Putreziciunile bălţii împrăştiau în aerul nopţii miasme înţepătoare.

Un fluier străpunse tăcerea, şi zborul întortochiat, în fîlfîiri rare, al unui lăstun mare de apă trecu ca un fulger negru pe sticla bălţii : cercetaşii noştri ajunseseră.

Eu, aşteptînd şi privind către moară, mă gîndeam : Ce va fi peste cîteva clipe ? Va bubui carabina şi va curge sîngele, şi parcă nu-mi venea a crede că-n liniştea aceea de mormînt se vor

putea petrece asemenea lucruri. Ce fac oare păgînii ? Au plecat, de nu se simte nimic ? Dorm ? Poate au dat, în satul de unde veneau, peste băutură, şi, unor haimanale ca ei, puţin le pasă de poruncile Coranului. Au băut, s-au ameţit şi acum horăiesc în podul morii. Atunci treaba ar fi uşoară, n-am pierde nici vreme multă, nici oameni.

— Trăiţi, domnule sublocotenent !

Tresării. Era glasul lui Grecu ; nici nu-i simţisem întoarcerea. Răspunsei :

— Ce este ?

— Am încunjurat moara, domnule sublocotenent, şi n-am dat peste nimic. Uşa e deschisă. Lăptocul e zdrobit, apa se prelinge pe pămînt : prin groapa aceea nimeni nu poate intra, nici ieşi.

— Dar Năstase a venit ?

— A venit şi el...

— Bun. Înlăuntrul morii nu se aude nimic ?

— Nimic.

Mă întorsei spre flăcăi. Întunericul malului era aşa de mare, că nu vedeam pe nici unul. Acu era acu. O sudoare rece mă înţepa la rădăcina părului. Strigai încet pe Savin. Glasul lui de abia adie :

— Aici sînt...

— Ce facem, mă Savin ?

— Intrăm în moară...

Aşa-i ! mă gîndeam eu ; are dreptate... Imi strecurai stînga în toc, trăsei încet revolverul, îl pipăii, îmi aşezai şi dragonul săbiei la pumnul mînei drepte şi mă mişcai spre moară, păşind în

vîrful picioarelor. Ceilalți veneau după mine. Dar mergeam așa de încet, încît nici eu n-auzeam pașii.

Deodată răsări înainte-mi, drept pe malul bălții, ușa deschisă a morii, ca o intrare neagră de peșteră. În clipa aceea, fiorii care mă cutreierau stătură, inima începu a bate mai tare, dar nu simțeam absolut nici o frică. Putea să mi se întîmple orice. O tărie nebună îmi încordă mădularele.

În moară, stăturăm multă vreme neclintiți, cu răsuflările oprite, ascultînd prin întunericul acela orb. Dar nimic, nimic nu se simțea.

Deodată mă pipăi o mînă. Cineva mi se aplecă la ureche. Bănuii că e Savin. De abia pricepui :

— S-au îmbătat... Dorm în pod... ori au plecat...

Scara podului trebuia să fie în dreptul ușii și-n mijlocul morii. Pipăind, ne strecurarăm pe scară. La dreapta simțeam pe cineva : era sergentul ; aveam și la stînga un tovarăș, dar nu știam cine-i.

Sus, scara scîrțîi, un foșnet se auzi înainte. Ca fulgerați de același gînd, ne oprisem. Cerchezii erau în pod și dormeau ; dar cineva dintre ei trebuia să fie treaz, căci s-a mișcat la pîrîitul scării.

Stăteam neclintiți și nici nu suflam. Inima îmi bătea tare, rînduri de ameți îmi veneau, dar nu-mi era frică. Drept înaintea mea se deschideau în scîndurile podului trei ochiuri rotunde, ca la orice moară. Mă uitam neclintit în zarea lor : așteptam să se ridice, din clipă în clipă, o umbră în dreptul întunericului slăbit, care pătrundea prin ele.

Dar tăcerea ne învălui iar, și după un răstimp ridicarăm și cele din urmă două trepte.

Acum auzii bine un mormăit nedesluşit. Nu ştiam încă de unde a pornit : dinainte, dindărăt, ori de pe laturi ?

Eram subt acelaşi acoperiş cu nişte oameni, care din clipă în clipă puteau să sară ca nişte fiare asupra noastră. Iar noi pîndeam ca moartea, şi carabinele stăteau gata. Cu toate acestea, în cine să tragi ? Era prostie să începem a face larmă aşa cum eram grămădiţi, trei sus şi ceilalţi pe treptele scării. Toţi simţeam lucrul acesta şi aşteptam. Afară de asta, fără porunca mea, nimeni nu putea face nici o mişcare, iar eu nici gînd n-aveam să dau vreo poruncă.

Dar duşmanul, cel ce era treaz undeva, într-un colţ al podului, simţise, în buimăceala şi-n somnul amorţitor care-l cerca, că o mişcare neobişnuită trece prin tăcerea ruinii. Un glas răguşit, care mi se păru sălbatic şi fioros, mormăi vorbe străine. Întreba ceva. Apoi tăcu. Iar noi aşteptam.

Şi, dintrodată, prin deschizăturile rotunde ale podului trecu ceva neobişnuit, o lumină slabă de vis. Şi-n fund, dincolo de deschizături, pe zarea răsăritului, deodată luna îşi arătă printre nourii negri o margine, apoi izvorî ca o lucire de spaimă. Trei dungi de lumină slabă se stecurară în pod. Şi-n dungile acelea, ca într-un fulger, răsări ceva rotund, negru, un cap omenesc. Şi tot în clipa aceea un tunet grozav izbucni. La fulgerarea limbii de foc, podul parcă se întinse în laturi dezvălindu-se, şi văzurăm lămurit pe ceilalţi şapte cerchezi întinşi pe podele. Iar capul negru parcă plesnise în bucăţi ca o ghiulea, — şi parcă el detunase aşa.

Clădirea se umplu de miros de pulbere.

O clipă tăcerea păru că ne prăbușește iar în noapte, — apoi un răcnet cumplit umplu moara, mă simții abătut la o parte ca o pană, un duruit surd cutremură dușameaua. — Săbiile sunară ciocnindu-se, auzii trîntituri grele, gemete și țipete de spaimă. O limbă de foc și un tunet tresăriră iar în noaptea adîncă, și în rumeneala fugară se arătară spinările încordate ale călărașilor și obrazul întunecos al sergentului Savin.

Totul trecu ca o furtună repede. Cineva scăpără, o iască se aprinse. Fața lui Savin se rumeni, pe cînd buzele se rotunzeau suflînd în punctul de foc. Apoi un capăt de lumînare se înflăcără și limba de foc începu a ne tremura umbrele pe pereții negri de scînduri.

Dușmanii zăceau unul lîngă altul zdrobiți, și, subt ei, sîngele care curgea întindea un covor vișiniu. Unii căscau ochii îngroziți, unii erau cu gurile căscate și cu ochii închiși, unii erau lungiți, alții zgîrciți, cu genunchii la gură. Numai unul trăia și sta plin de spaimă în roata flacărilor; clănțănea înfrigurat și, din cînd în cînd, fără să privească pe cineva, murmura cuvinte răzlețe în limba lui, parcă se ruga de iertare. Fesul îi căzuse, și capul rotund, mic, sta plecat, așteptînd lovitura din urmă; obrazul măsliniu, veșted, și ochii vîrîți sub frunte spuneau o durere așa de adîncă, încît te prindea mila.

Sergentul se uită lung la el, apoi se apropie și-l bătu cu palma pe umăr. Îi zise tare :

— Nu te teme, mă, că nu-ți facem nimic...

Cerchezul ridică cu frică ochii, fără să înțeleagă. Fruntașul Pintilie crezu că trebuie să-și schimonosească vorba și să dea din mîni :

— Bre !... nu facem nimic la tine... Luăm *prezoner* !... Și-și întinse buzele într-un rîs tăcut, plin de încurajare. Prinsul zîmbi și el cu frică.

Dar se făcea tîrziu, nu mai era vreme de stat. Vorbii cu glas tare :

— Să mergem !

— Trăiți, domnule sublocotenent, răspunse Savin, să mergem ! Atîta ne-a trebuit : un prins. De la dînsul vom afla noi multe...

Lăsarăm în podul ruinii pe ceilalți șapte cerchezi, care trecuseră mări și veniseră să moară într-un colț singuratic, pe malul unui pîrău, — și ieșirăm.

Luna se înălțase, nouri treceau pe deasupra ei umplîndu-se de lumină vînătă. Iazul scînteia ca o oglindă mare de argint : nici o aburire nu-l încrețea.

După ce ajunserăm în roata de sălcii, încălecarăm, iar prinsul fu suit îndărătul unui călăreț. Înainte de a pleca, scosei tabacherea, îmi răsucii o țigară, apoi dădui tutunul și tovarășilor mei :

— Na, mă, faceți-vă și voi cîte-o țigară, că v-ați purtat bine...

— Trăiți, domnule sublocotenent !

Sergentul Savin făcu două țigări. Pe una o dădu prizonierului :

— Na și ție ! ți-o fi fiind poftă...

Apoi, după ce prinsul o luă cu sfială, sergentul îi dădu iasca aprinsă, și zise zîmbind către mine :

— Săracul ! ce-o fi gîndind el acu !

Cînd pornirăm, fruntașul Pintilie șopti :

— Aista-i de cei care taie pe răniți și-i prădă...

Nimeni nu răspunse. Prizonierul își fuma pe furiș țigara, trăgînd cu coada ochiului la fața aspră a sergentului Savin.

Pîrăul licărea în lumina lunii, caii mergeau liniștiți și oamenii tăceau.

ÎN BATERIE

Se dădu ordinul de plecare de la Verbița spre Grivița. Sergenții se zvîrliră pe cai și prinseră a geme comande scurte. Ofițerii alergau săltînd în șa ca să-și găsească bateriile. Călăreții prinseră a-și înmlădia bicele, și caii, înțepenindu-se, se întinseră năprasnic între ștreanguri, cu capetele în piept. Chesoanele și tunurile porneau huruind înăbușit. Apoi cînd bateriile se înșirară, freamătul și neregula începutului se potoliră, nu mai rămase decît cutremurul și bubuitul grămezilor de fier și oțel.

Noaptea aceea de august era foarte întunecoasă — și cele patruzeci și opt de tunuri, și caii, și oștenii mergeau spre vrăjmaș pe drumuri care nu se vedeau, ca înspre un țărm necunoscut. Vîntul venea din dreapta, de pe lagărele dușmanului, și, în răstîmpuri, avea cîte-o aburire caldă ca duhul unui bolnav.

Soldații tăceau, păreau că dormitează ; în sufletele lor, însă, ardeau focuri mari. În întunericul sufletelor clipeau, ca niște stele, luminile zilelor trecute, cu bucuriile și părerile lor de rău, și, peste ele, ca niște nouri, rătăceau supărările și

grijile războiului, — și teama crîncenă, care pîndește ca o fiară în întunecimea dinainte.

Grămezile sumbre se mișcau pe drumurile rele, prin vălcele și văi ; din cînd în cînd strănutau caii, din cînd în cînd un glas se ridica cu un sunet neobișnuit prin duruirile înăbușite. La locuri primejdioase se opreau ; marea de întuneric era cucerită dintrodată de o tăcere adîncă ; apoi un glas sfîșia noaptea, tropotele îl acopereau și marea de umbră parcă își pornea valurile nevăzute într-o bîntuire de furtună.

Taberile turcilor erau aproape de drumul obișnuit, și trebuia ca bateriile să facă un ocol mare înainte de-a ajunge deasupra Griviței, — altfel ar fi fost simțite : dușmanul era cu grija și cu frica în spate. De aceea toată noaptea bateriile săltară și se zdruncinară prin viroage și drumuri rele.

Cînd înfumurarea alburie a zorilor pătrunse văzduhul, pîlcurile de oșteni tăcuți, în jurul tunurilor care scînteiau întunecos, se dezvăliră în locuri noi și necunoscute.

Caii stătură, flăcăii descălecară și îndată începu o frămîntare iute în jurul chesoanelor și tunurilor. Sublocotenenții fără mustăți, băieți frumoși, albi la față, alergau în toate părțile dînd porunci, *vagmiștrii* cu mustățile mari se mișcau legănîndu-se, amestecau glumele cu înjurăturile, dădeau din mîni parcă voiau să și le smulgă din umeri ; brigadiri, sergenți, fruntași scăpărau în toate părțile, și soldații cu mantalele răsfrînte împresurau mașinile de oțel, se opinteau, le purtau, le așezau. Privirile furau întruna spre asfințit, unde sta dușmanul ascuns, dar din întunecimea de-acolo

nu venea nici un zgomot, nu se simțea nici o mișcare.

Hîrlețe și cazmale scormoneau cu hărnicie pămîntul, țărîna unduia în valuri negre, oamenii se plecau, se ridicau, alergau, se încrucișau — și tunurile parcă de abia așteptau, cu gurile negre întoarse spre tabiile turcilor.

Dar era mult de lucru, și la răsărit se crăpa zarea, lăsînd să pătrundă focul zorilor. Dealurile, văile se rumeniră. Oamenii dădeau zor, șanțurile se lărgeau, parapetele se înălțau, se căptușeau cu brazde. Ziua albă umplu văzduhul, căpitanii se arătară în mijlocul soldaților, un călăreț veni c-o veste pentru domnul maior. Deodată scînteiară sulițile de lumină ale soarelui, răsăritul se înflăcără într-o fierbere argintie, raze fulgerară pe tunuri, pe săbii, — și oamenii se opriră o clipă. După o noapte de nesomn, se uitau unii la alții uimiți, parcă de multă vreme nu se văzuseră. Și fiecare se cunoștea că așteaptă ceva, într-o neliniște, într-o strîngere de inimă, pe care nimeni n-o putea stăpîni. Ofițerii pe mică pe ceas scoteau ceasornicele, unii le priveau lung, pe gînduri, alții le puneau iute în buzunărașul de la pantaloni, pentru a le scoate în clipa următoare. Și, la ceasurile șase, — dintrodată, spre miazănoapte, la ruși, în bateria *Catartului*, pufniră în limpezimea dimineții rotogoale de fum lăptos, desfășurîndu-se și lungindu-se spre zare, și douăsprezece tunuri mari mugiră, în fumegarea aceasta deasă.

După semnal, scînteiară săbiile și în bateria noastră de lîngă șoseaua care iese din Plevna și se înconvoaie spre Bulgăreni. Lucrările pentru cele douăsprezece tunuri nu erau gata, dar asta

n-avea a face. Lopeți lucrau la șanțuri și parapete, — iar servanții stăteau gata lîngă tunuri. Glasuri de comandă, — foc ! — trăgătorii izbesc mosorul în nodurile curelelor, fulgere în nori de fum, apoi trăsnete asurzitoare. Țipătul șuierător al ghiulelelor umplea văzduhul, ofițerii ridicară ochianele și le îndreptară spre Radișevo și spre Abdul-Cherim-Tabia.

Maiorul, liniștit, începu a vorbi cu căpitanii și locotenenții despre regularea tragerii. Sublocotenenții cei fără mustață, lăsați pe vine, cu mînile pe genunchi, ochiau, vagmiștrii vorbeau gros și certau pe *molăi*. Și în graba care cuprinsese pe toți, tunurile mai bubuiră o dată.

Dar iată că și la turci țîșniră fumegări, și zăvozii din Plevna începură să *hămăiască*.

— Ham ! ham ! zise vagmistrul Chirilă ; păzea, flăcăi, că ne vin și nouă plocoane...

Plocoanele veneau într-adevăr, vîjîind. Ofițerii, oamenii stăteau drepți, păreau mai galbeni ; unii, cu ochii ațintiți, parcă așteptau ceva. Ghiulelele trecură pe deasupra ; și toți, despovărați, prinseră a se mișca vioi în jurul tunurilor și a lucrărilor.

— Cam greu, grăi iar vagmistrul Chirilă, îndesîndu-și chipiul în cap ; dintru-ntăi te ia cu răcori. Nu-i așa, mă Buzămurgă ? tu ce zici ?

— Ce să zic ? răspunse țiganul, așa-i cum zici...

Țiganul, voinic, bine legat, cam întunecos la față și cu niște buze ca acelea, era trăgaci.

— Le trimetem și noi lucruri mai alese, zise el rînjind și, cu mîna pe mosor, se îndreptă, așteptînd porunca.

Vagmistrul era un bunduc mărunt cu mustața groasă, bine răsucită, cu vîrfurile îndreptate spre

ochii scăpărători, deasupra cărora sprîncenele bogate și îmbinate păreau alt rînd de mustăți.

— Alta, mă! strigă iar Chirilă. Drepți! nu mișca, *răgălie,* nu mișca, că-ți tai capul și ți-l pun ghiulea în tun! Ți-i frică, ha? ți-i frică, Norocel taică?

Norocel, într-adevăr, măcar că-și ținea drept trupul nalt, avea o cidată tremurătură pe obrazul balan. De altminteri, în toți trăia parcă ceva nou.

Ghiuleaua veni, căzu și se sparse scurt la zece pași înaintea frontului. Schijele răscoliră pămîntul într-o fumărie amestecată cu țărînă și praf. Chirilă se crezu dator să spuie și acum ceva:

— Așa-i la început. Crezi că prin mine nu trece săgeata de foc? Da' eu-s al dracului, mă, eu-s al dracului!

Regulat, în baterie, năvălea fumul cu miros tare de pucioasă și trăsneau tunurile. Oamenii se mișcau iute și-n jurul mașinilor, și-n șanțurile care se lărgeau din clipă în clipă. Ofițerii urmăreau cu binoclurile căderea ghiulelelor noastre, și băgau de samă la cele care vin. Și ei erau foarte galbeni, dar își țineau cumpătul, — și începeau să se obișnuiască.

Dimineața se încălzea; — se încălzeau și luptătorii, și lucrătorii la șanțuri. Ghiulelele porneau vîjîind, bombele turcești veneu cu bombăniri de moarte într-un fum înăbușitor și, odată, cele dintăi bine îndreptate, două, se năpustiră între lucrătorii șanțului. Fitilurile sfîrîiră, schijele se sparseră ca două oale, și din vîrtej cîteva țipete înăbușite tresăriră. Cînd fumul se risipi, brancardierii alergară. Un soldat zăcea cu fața la pămînt, cu țeasta zdrobită. Alții trei, căzuți, gemeau cu fețele încrețite de durere.

Toţi priviră o clipă spre sîngele care se închegase şi spre cel care curgea încă, — apoi îşi întoarseră feţele iar spre vrăjmaşul nevăzut, care trimitea moartea.

Sublocotenentul Pietraru, tînăr, fără mustaţă, cu faţa galbenă şi osoasă, care pînă atunci tăcuse, izbucni deodată mînios, cu glas răguşit :

— Mai repede, mai repede, băieţi ! să-i sfredelim bîrlogul păgînului, să-l zvîrlim dracului în văzduh !

Se repezi la tunul lui Buzămurgă şi privi în lungul ţevii. Apoi se trase îndărăt şi porunci scurt :

— Foc !

Ţiganul trase, tunul trăsni, ofiţerul îşi puse binoclul la ochi.

— Aşa ! aşa ! gemu el îndesat, cu sprîncenele încruntate, bine, băieţi, bine ! Repede, mă, repede, că vă iau în frigare ! Foarte bine, i-a împroşcat destul de frumos ghiuleaua ; e-o prăfărie acolo, de nu se mai vede nimic ! Chirilă !

— Porunciţi !

— Aş vroi să plătim dobînzi mari, Chirilă ! m-ai înţeles ? în văzduh să-i zvîrlim ! ai înţeles ?

— 'Ţeles !...

— Buzămurgă !

— *Ordinaţi !...*

— Gata ?

— Gata !

— Atunci nu sta ! gemu sublocotenentul. Foc ! Allahul şi prorocul lor ! Să-i zvîrlim la muma dracului !

Şi, pe cînd sublocotenentul Pietraru răcnea disperat întruna cu glasu-i răguşit, flăcăii, în jurul tunurilor începură a se frămînta mai cu grabă, şi tunurile băteau mai des şi ghiulelele vîjîiau şi fumul năvălea şi se înălţa. Şi de la turci veneau

bombele regulat acum. Multe se spărgeau în văzduh, multe cădeau în grămezi, sfărîmînd cărnuri şi oase, — şi în fierbinţeala care creştea din ce în ce, neliniştile începutului se risipiră, ochii scăpărau şi glasurile se îngroşau în pîcla de cărbune şi pucioasă.

Deodată un murmur iute se strecură de-a lungul şanţului :

— Vodă !

Ofiţerii îşi aşezau *coifùrile,* îşi scoteau pieptul înafară şi-şi trăgeau umerii îndărăt ; sergenţii şi brigadirii primiră porunci. Şi lucrul începu şi mai înfrigurat. La tunuri mai ales, acuma, era fierbinţeală mare. Flăcăii se învîrteau repede cu chipiurile pe ceafă, ghiulelele treceau iute spre cozile *lătrătorilor ;* şi toţi erau plini de sudoare, de colb şi de fum ; trăsnetele zguduiau bateria ; şuierele proiectilelor duşmane se încrucişau într-o muzică fioroasă.

Şi Vodă trecu, împresurat de o mulţime de ofiţeri de-ai noştri şi străini. Se oprea, privea mişcarea tunarilor, privea în depărtare spre parapetele de la Radişevo şi Abdul-Cherim-Tabia, vorbea cu cei din juru-i, şi toţi zîmbeau şi dădeau din cap : Da — da ! de sigur ! — pe cînd flăcăii trăgeau cu coada ochiului şi-şi căutau de treabă. Domnul era foarte liniştit, mergea cu pas măsurat şi vorbea cu cumpătare. Schimbă cîteva cuvinte cu maiorul bateriei, apoi trecu mai departe, prin fluieratul morţii şi pocnetele tunurilor.

— Mă, aista-i Vodă... zise Norocel lui Buzămurgă. Ai văzut cum se uita la noi ?

— Frumos om ! grăi ţiganul ; şi nici el nu se teme de ghiulele...

— Cum să se teamă ! doar el e mai mare decît toți... răspunse Norocel.

— Păzea, mă ! — urlă Chirilă vagmistrul.

— Ptiu ! scuipă Buzămurgă, vine iar scroafa cu cărbunele în rît, — mă, și mă tem să nu mă plesnească vreo schijă, cînd se sparge...

Boamba neagră scobora cu iuțeală și venea drept spre tunuri, vîjîind. Căzu pe parapet și se rostogoli, cu fitilul arzînd. Lucrătorii, tunarii se prăbușiră în laturi. Buzămurgă se uita cu ochii holbați și mirați la fitil.

Schija se sparse. Cînd se risipi fumul des, țiganul scuipă negru.

— Îți umple gura de funingine ! mormăi el. Mai mare groaza ! dacă te pălește o țandără, te-ai dus !

— Asta n-a avut noroc, zise Norocel, a pălit numa-n țărînă.

Și iar începură a lucra cu foc. Vagmiștrii erau pic de apă, ofițerii cu obrajii aprinși, sublocotenentului Pietraru nu-i mai tăcea gura. Numai Buzămurgă se tot oprea, privea văzduhul dinainte și parcă aștepta ceva. După două trăsnete, deodată se auzi și glasul lui :

— Vine, mo !

Cînd căzu boamba rostogolindu-se, țiganul se repezi, alergă după ea, căzu deasupra, întinse mîna-i neagră, prinse fitilul și-l stînse între degete.

— Gata ! strigă el ridicîndu-se și înghițind cu greutate ceva amar parcă.

Flăcăii începură a rîde : „A dracului cioară!...“ iar boamba stătea neagră și nemișcată între tunuri.

Bubuirile, plesnirile bombelor, fumăria urmară, și era o vîjîire și un cîntec îndrăcit de trebuia

să răcnești ca să te-audă cel de-alături. Și încet-încet, cu obișnuința, veni și voia-bună, și, după pilda lui Buzămurgă, flăcăii pîndeau căpățînele cu fitil, fugeau după ele și le stîngeau.

Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi. Flăcăii ajunseseră toți de coloarea lui Buzămurgă. Pe obrazurile aburite ale unora, rămăseseră în negreață ciudate semne de degete, la alții șuvițe de apă se scurgeau pe la tîmple. Răsuflările tuturor erau mai scurte și mai repezi între buzele uscate, — și nu era chip să ai pic de hodină, nici să înghiți o gură de apă rece, căci cea din bidoane era coclită. Cît despre un codru de pîne, batîr ca cremenea, și o bucată de carne cum o da Dumnezeu, nici pomeneală! Chiar dacă le aveai, ce să faci cu ele? — Înghițeau cu toții țărînă și fum de pulbere, ăsta le era prînzul; și le cînta o muzică cum nu auziseră, săracii, în toată viața lor!

La dreapta, bateriile rusești tunau cu o repeziciune înspăimîntătoare, de multe ori pîrîiau salve după salve; la stînga, cealaltă baterie a noastră, de treizeci și șase de tunuri, bătea regulat și cu tact; dincolo, la turci, lătrau zăvozii fără mînie și fără zăbavă, parcă voiau să spuie: Agale, agale, că mai este vreme! — Și sutele de tunuri din împresurare și apărare trăsneau, bufneau, umpleau văzduhul de nouri alburii. Drrum-dum-dum! drrum! bum! baf! — părea o darabană uriașă în care bătea cineva fără întrerupere. Ghiulele prin văzduh țipau, ca ațe de vînt toamna prin crăpăturile căpriorilor, fîșîiau ca zboruri de paseri, altele parcă veneau pe gînduri bombănind. În întăriturile turcilor se zăreau exploziile și zbucnirile de flacări; spre noi de multe ori se

vedeau cu ochii cum vin bombele rotunde turceşti. Unele treceau pe deasupra spre cîmpii goale ; altele cădeau între tunuri şi flăcăi, şi, dacă n-apuca nimeni să le stîngă mucul aprins, pocneau în fulgerări negre şi roşii, răscolind pămîntul şi rostogolind trupuri ; altele crăpau deasupra şi plouau peste baterie funingine şi bucăţi de schijă.

Iar sublocotenentul Pietraru, răguşit şi galben, cu buzele arse şi cu ochii crunţi, nu mai contenea, îi umbla gura ca un clopot, dădea din mîni în toate felurile, şi-şi fulgera sabia în toate părţile. Chirilă vagmistrul, ca totdeauna, c-o leacă de mînie şi c-o leacă de răutate, îşi încrunta mustăţile de deasupra ochilor şi cît glumea, cît înjura. Norocel rîdea uscat, înghiţind noduri de foc. Buzămurgă rînjea, şi, de cîte ori se spărgea cîte-o ghiulea duşmană, de atîtea ori şi glasul lui se spărgea într-o sudalmă înfricoşată.

Şi toţi lucrau cu repeziciune, ca într-o-nfrigurare. Nimeni nu mai auzea strigătul rănitului, ori icnitul scurt al celui izbit de moarte. Brancardierii veneau încet şi se strecurau tot aşa, iar cei rămaşi lunecau prin bălţile de sînge amestecat cu ţărînă, călcau cu inimile împietrite prin sîngele fraţilor lor.

Ziua trecu în viscolul acesta de foc şi fum. Parapetele se înălţaseră şi toţi se mişcau acuma mai în voie, la adăpost. Spinarea de pămînt era aşezată şi bătătorită şi tunurile scuipau schija de la adăpost. La şase ceasuri, lătrătorii osteniră parcă şi tăcură pe toată întinderea. În baterie, oamenii făceau *tauleta* tunurilor şi umblau tăcuţi după apă.

Şi pe dinaintea lui Buzămurgă şi Norocel, care se curăţau de slim şi funingine, şi pe dinaintea flăcăilor trudiţi, în liniştea mare ce se întinsese deodată, trecu cea din urmă pataşcă albă, cu cel din urmă rănit. Era sublocotenentul Pietraru. Şi pataşca era plină de sînge, şi ochii crunţi erau ca de sticlă. Acum nu mai putea răcni, acum tăcea, cu faţa mai galbenă şi mai suptă, şi-l duceau alţii îndărăt, spre corturile cu cruce roşie.

27 AUGUST

Bateria noastră a doua, ascunsă în vii, pe deasupra Griviței, deschidea spre întăriturile dușmanilor treizeci și șase de guri de oțel.

După o zi de frămîntări în ploaia de foc și de schijă, după neîntrerupta duruire de tunete sub nourii deși de fum care acopereau taberile, flăcăii noștri trudiți de abia putuseră să aţipească cîte-o parte din noapte. Se rînduiseră la lucru, se rînduiseră la tunuri; și cînd, în răstimpuri mari, lumina salvelor izbucnea ca o pînză de fulger, ei răsăreau negri, o clipă, izvorînd parcă din întunecime, drepți și neînduplecați. Apoi în șanțuri, îndărătul coamelor netezi de pămînt, în tăcerile adînci care urmau, tunarii vorbeau despre spînaticii lor ofițeraşi zvîrliți în țărînă de zburăturile de schijă, așa de buni în vremurile de pace, așa de înflăcărați și de încruntați în viforul care venise. Pomeneau și de frații fulgerați, — oameni cumpăniți și la bine și la nevoie, și cu o răbdare pe care nici sîngele gîlgîind în răni adînci n-o înfrîngea. Și unii și alții zăceau acum îndărăt, la ambulanțe.

După noaptea aceea, veni dimineața c-o liniște mare. Și-n liniște, la șase ceasuri, deodată, ca din

senin, porni întâiul tunet și după dînsul se deslănțui brusc uraganul de fum și foc din trei sute cincizeci de mașini. Fierberea clocotitoare, — deasupra muncelelor și văilor, — nourii albi ca vata și învălmășiți, prin care se strecurau șuierăturile și bîzîirile fioroase ale ghiulelelor, umpleau cerul și pămîntul de o mare furtună de jale.

Și-n vremea asta, valurile întunecoase ale infanteriei se încovoiau îndărăt prin zdruncinăturile pămîntului, în vecinătatea bateriilor. Batalioanele, gata de luptă, ședeau rînduite, tăcute, pe cînd văzduhul se cutremura. Și-n inimile tuturora stăruia parcă un ghimpe, — așteptarea. Trecuse o zi și nu se întîmplase nimic, dar fiecare clipă viitoare putea aduce ca un fulger ordinul, și-odată cu el botezul de sînge.

Aproape de liniile dușmanilor, spre Grivița, sentinelele ascunse în tufișuri și-n gropi stăpîneau cu ochii mișcările tabiilor, și-n dosul acestui lanț și-al pîlcurilor posturilor mici și gărzilor mari, divizia întreagă în două linii adînci își scînteia marile șiraguri de baionete.

Mai departe, pe podișul din dreapta șoselei care venea de la Bulgăreni, trăsurile de ambulanțe își fîlfîiau pînzele cu cruce roșie. Pataștele, legănate în pasul regulat al sanitarilor, pe mică pe ceas ieșeau din văi aducînd spre doctorii cu chipuri roșii trupuri zdrobite de tunari.

Și era în bateria din vii o frămîntare cumplită. Dinspre tabia Abdul-Cherim, din redanul scurmat în coastele ei, numai de la o mie de pași depărtare de noi, venea un foc iute de pușți care izbea din plin șirurile servanților. Ofițerii înjurau și dădeau ordine multe cu glas tare, soldații se învîrteau mînioși în jurul tunurilor dar, descoperiți

fiind din partea aceea, cădeau unul după altul, după fiecare izbucnire a focurilor, care tresăreau în văzduh ca niște pîrîituri de vreascuri.

Era o mînie și un năcaz de-și scuipau flăcăii sufletul. Cu toate acestea lucrau în urgia și-n fumăria aceea, — și tunurile îndopate zvîrleau parcă cu disperare ghiulelele înspre furnicarele păgînilor. Și zburau țipînd, și cădeau bine, și cîte un murmur de mîngîiere trecea prin rînduri.

Într-un tîrziu veni ordinul să se tragă tunurile în rezervă — și acolo la adăpost, îi găsi Domnitorul — și generalul raportă cum stau lucrurile.

Atunci un călăreț, un ofițer, porni din baterie, în goana calului, îndărăt, c-o veste grabnică. Fugarul sforăia în galop aprins, și trecu ca o săgeată prin rîpi, prin rovine, — pînă ce se arătară întunecoasele și tăcutele valuri ale dorobănțimii.

Companiile erau gata. Soldații așezați la pămînt, păstrînd rînduiala însă, așteptau. Ici-colo grămezi mici vorbeau cu glasuri încete. Cei mai mulți, însă, tăceau duși pe gînduri. Ofițerii batalioanelor sfătuiau strînși în roate dese, ori se mișcau agale printre zidurile plutoanelor. Era o pînză întinsă și întunecoasă de căciuli mari cu pene pestrițe, și de chipiuri de infanterie, în care roșul și albastrul însemnau cărări de flori.

Călărețul venea în goană. Prin rîndurile flăcăilor alergă un fior, o șoaptă petrecută cu grabă de la om la om. Ofițerii se întoarseră toți spre partea de unde venea vestea ; unii porniră nerăbdători și se înșirară spre margine.

Stafeta se opri scurt în fața statului major al diviziei, descălecă și înmînă plicul. În clipa următoare toată lumea era în picioare și știa, simțea despre ce-i vorba.

În jurul celui ce venise se strîngeau unii din ofiţeri. Gălăgiosul căpitan Corban de la al treisprezecelea de căciulari şi iubiţii săi băieţi, locotenentul Avram şi sublocotenenţii Călinescu şi Sava, îl strînseră între piepturi şi-l luară din scurt.

Corban îl întrebă :

— Ce fac turcii, dragă ?

Ofiţerul de ordonanţă, bunduc cu mustăţile răsucite ca coada răţoiului şi cu ochii negri fulgerători, răsufla repede, nu ştia ce să răspundă.

— Ostenit băiatul ! rosti cu glas gros şi cu convingere căpitan Corban, să-i dăm niţică flacără. — Şi-i întinse bidonul. — Ceva rom, băiete, rusesc, tare de-ţi crapă măseaua ! Trage un gît şi te dezmorţeşte !

— Nu, — mulţămesc ! răspunse bunducul ; mi-i cald de nu mai pot. Am alergat ca un nebun.

— Nu vrei ? strigă căpitanul. Bravo, dragă ! de ce nu spui ? — Şi se întoarse spre „băieţii“ lui : Nici vouă nu vă place ? ha ?

— Ba mie-mi place, răspunse locotenentul Avram zîmbind larg şi legănîndu-se ca o raţă.

Le plăcea romul şi sublocotenenţilor Călinescu şi Sava, băieţi subţiri, de abia ieşiţi din şcoală, şi-acum plini de admiraţie către mustăciosul şi negrul căpitan Corban. Înghiţiră tuspatru cîte un gît zdravăn din băutura arzătoare, apoi, în îmbulzeala din ce în ce mai deasă a ofiţerilor, începură să descoase pe cel venit.

Artileristul îşi ştergea sudoarea, îşi descheia la gît tunica, pe cînd toţi îl trăgeau care dincotro. Apoi începu să spuie despre redanul care ne fulgera bateria din viile de deasupra Griviţei, de la o depărtare de o mie de paşi numai. Băieţii, tunarii se luptau straşnic, dar ce folos ! păgînii îi

luau ca din oală. Acu nu mai era de chip ; trebuia să intre în foc infanteria, să puie pe necredincioşi pe goană.

— Ei şi ce ? strigă cu glas mare căpitan Corban : crezi că n-o să-i luăm la goană ? *Tetea* Corban să trăiască şi o să vedeţi voi şi minunea asta ! Eu cu băieţii mei, mă ! ca nişte lei ! Să fiu al dracului ! în frigare o să-i luăm ! Ce zici, Avrame ?

— E foarte bun romul ! răspunse cu convingere locotenentul.

— Drepţi, răcane ! mi-ai băut toată sticla, trîntite-ar sfîntul Ilie într-o pivniţă cu antale ! Ce facem, bă, mergem ?

— Cu *tetea* mergem şi-n iad ! răspunse Avram răsucindu-şi cu stînga mustaţa şi cu dreapta întinzîndu-i bidonul gol.

Şi-n zvoana din ce în ce mai mare a batalioanelor prin care trecea un freamăt surd, zbucni ca un fulger şi ordinul. Ordonanţa încălecă iar şi se porni înapoi spre baterii în goană, iar ofiţerii îşi înălţară capetele şi, cu glasuri scurte, cu pieptu-rile înfiorate, zvîrliră spre companii comandele, pe cînd şiragurile de cuşme şi de baionete se tălăzuiau în undoiri negre şi-n fulgerări orbitoare.

În frunte, în foc, trebuiau să intre două batalioane din al treisprezecelea regiment de căciulari şi unul din al cincilea de infanterie.

Grăbit, ars parcă de un foc lăuntric, se frămînta Tetea rînduindu-şi compania, iar în juru-i cei doi sublocotenenţi nu-şi mai găseau loc.

Căpitanul, nalt şi spătos român, era renumit în întreaga divizie ; bea ţapăn şi era în stare să mînînce la şapte mese. În marşuri, mai ales, la fiecare haltă gîlgîia un gît de rom şi trăgea în dinţi ori un picior de gîscă, ori o halcă de muşchi rece.

Iar la popasurile mari, cînd se repezea, parcă dădea foametea. — Şi avea o inimă bună, cum nu prea se găseşte ; rar se întîmpla să buzdugănească un căprar ori un soldat. Chiar din pricina inimii se muia aşa de curînd şi prindea să cînte romanţe, cu glas plin de putere şi de dulceaţă, cu un tremur de duioşie şi de durere, de rămînea o lume încremenită ascultîndu-l. În clipele acelea îi zbura gîndul înapoi, la căsuţa lui din Sărărie, în Iaşul vechi, unde-l aştepta cucoana Catinca, căpităneasa, „cea mai frumoasă femeie din ţara Moldovei", pe care o iubea acum ca şi-n tinereţă, după cum mărturisea tainic Tetea.

Locotenentul Avram, cel care se legăna ca o raţă leşească şi se simţea foarte mîndru de mustaţa-i neagră, era un omuleţ plin de draci, care din glume şi din cîntece comedioase se putea lua la întrecere chiar cu căpitanul. Şi era veşnic amorezat, era o mină veşnic reînoită, care lua foc deodată, dintr-o scînteie. Cînd îl întrebau camarazii de sănătate, el punea mîna în partea stîngă : Mă doare, iubite, butoiaşul cu pulbere !

Călinescu era un băiat bun, sfios ca o fată mare. Se pudra, se ungea cu pomezi şi cu cosmeticuri şi visa o iubire într-o pustie. Celălalt sublocotenent, Sava, era un înfocat voltairian. La orice împrejurare te pocnea cu o anecdotă despre marele scriitor ; şi pentru toţi camarazii lui avea un uşor dispreţ, o uşoară răsfrîngere de buze cînd vorbea despre ei. Numai în admiraţia către capitănul Corban se potrivea cu Călinescu.

Toţi patru acuma stăteau gata între oamenii lor. După toate socotelile, şi ei cu flăcăii trebuiau să intre în rîndul întăi al asaltului, şi o căldură mare le umplea piepturile. Căciularii vorbeau pu-

ţin ; unii îşi strîngeau pe ei curelele, apoi îşi făceau cruce. Alţii vorbeau în şoaptă cu tovarăşii, şi rămîneau după aceea pe gînduri, cu feţele visătoare. Iar cînd suflarea din urmă, comanda plecării, trecu prin inimi, se întinse tăcere adîncă. Şi deodată se mişcară valurile întunecoase, — şi porniră flăcăii noştri spre botezul de sînge.

Căpitanul Corban era aprins tare ; din cînd în cînd ducea bidonul cu „flacără" la gură, sorbea lung, apoi îl întindea spre locotenentul Avram. I-l întindea, ofta adînc, şi, cu ochii plini de lacrimi, îi vorbea despre căpităneasa lui cea frumoasă, rămasă singură în deal la Sărărie.

— Măi Avrame, măi ! acuşi intrăm în şanţuri la păgîni, şi Dumnezeu ştie ! rămîne Catinca fără mine ! Măi Avrame, băiete, să nu mă uiţi, şi să te duci să-i spui că m-am gîndit întăi la dînsa şi m-am dus pe urmă la moarte...

— Taci, domnule căpitan ! răspunse locotenentul. Să vezi că desară o să-i tragem flacără din bidon, la adăpost, în şanţuri !

— Cine ştie ! da' mie mi-i jale de căpităneasă, bre ! Apoi se întoarse spre companie : Viu, băieţi ! să luaţi sama, şi cu ochii la mine ! Unde-i Sava ?

— Aici, domnule căpitan, cu băieţii...

— Ce-ţi mai face filosoful cel franţuz ?

— Dă-l încolo. Acu-i altă daravelă !

— Hei, bre, acu rămîn toate prostiile în urmă şi se trezeşte omul cu inima curată...

Şirurile de căciulari, cot la cot, înaintau repede, în tăcere. Glasul înăbuşit al căpitanului, glasurile sublocotenenţilor şi sergenţilor-majori le răsunau la urechi ca din depărtări, aproape nedesluşite ; şi ochii cercetau zările unde rotocoale dese şi albe

de fum se înălțau. Tunurile pocneau surd într-o duruire adîncă. Acolo era foc și fum, era cuibul morții. Și batalioanele se strecurau într-acolo, suind și coborînd spinări ușoare de dealuri.

Cînd companiile din linia întâia — acele care făceau avanposturile în apropierea liniei tunurilor — se desfășurară și porniră în grabă la atac, — focul dușmanului, oprit parcă o clipă ca după o surprindere, deodată se înteți într-o izbucnire repede, într-o furtună nebună. Susținerile noastre zvîcniră dindărăt în izbire mînioasă, se săltară parcă la lumină — și pe toată întinderea porniră a țîșni vălurele albe și a pocni împușcături.

Bateriile trăsneau în toate părțile și sutele de ghiulele vîjîiau prin fumegarea deasă, gloanțele bîzîiau rătăcind, — și companiile desfășurate porniră mai repede. Pîlcuri se opreau, dădeau drumul la stoluri de plumbi, porneau înainte. În mersul vioi unii se opreau, prăvăleau capul pe spate, dădeau drumul armei și se lăsau la pămînt ; alții se prăbușeau dintrodată cu fața-n jos. Săbiile fulgerau înălțîndu-se, glasuri se ridicau trecînd peste șiraguri grăbite. Moșiroiul turcesc înalța nouri deși în care pîrîiau împușcăturile neîntrerupt ; spre el treceau întinsele linii înfierbîntate, șiruri de dorobanți cu căciuli mari ; baionetele scăpărau mii de fulgere amenințătoare. Odată cu plumbii turcești, prinseră a curge din tunurile redutelor volburi de foc rupîndu-se în șuvoaie de șrapnele, care plesneau în văzduh, în rînduri, scurmau pămîntul zvîrlind țărînă amestecată cu sînge.

Compania lui Corban mergea grăbită. Locotenentul Avram își uitase mustățile, pășea galben, cu fălcile încleștate, își ștergea cu batista udă sudoarea de pe frunte, strîngea nervos sabia, înăl-

ţînd-o, şi striga cu un glas care, de răguşeală şi tulburare, se prefăcuse aproape în şuier. În juru-i, înainte, dindărăt, dorobanţii se repezeau tăcuţi, c-o dungă de întuneric sub cuşmele mari.

Redanul, aproape acum, îşi vărsa grozavele unde de foc, părea mai mare, fioros, un cuib de moarte, în zgomotele de tartar. — Şi deodată izbucni strigarea vijelioasă a cornurilor : atacul ! Şi ca izbite de suflarea unui orcan, tresăriră companiile, se plecară şi porniră într-o rostogolire uriaşă. Veneau şiraguri după şiraguri dese de flăcăi, cu buhoasele căciuli în piept, cu baionetele lăsate licărind ca o apă de fulgere.

Căpitanul Corban urlă :

— Daţi greu, băieţi !

Îşi îndesă chipiul cu stînga, pălindu-l de sus în jos cu revolverul, şi ridică drept deasupra capului sabia.

— Nu vă lăsaţi, bre !

Cu compania strînsă se zvîrli la capătul drept al şanţului. Dincolo, spre mijlocul întăriturii, duduia compania a patra, cu a doua după dînsa, cu drapelul aplecat, scînteind din pajură şi fîlfiind în repezeala care-l mîna. Altă companie se îndesa în partea cealaltă, stînga, a redanului.

Şi dincoace, în învălmăşeala care-l luase şuvoi înainte, căpitanul iar urla :

— Greu, flăcăi ! — Măăă ! întoarce puşca şi trage cu stratul, ghiogarule, ca pe malul Jîjîiei, măăă !...

Şi într-adevăr era greu altfel. Şirurile dese de baionete se încurcau. Turcii ţineau bine, într-un zid de oţel. Odată prinseră a răcni căciularii, se înălţară straturile şi căzură grele ca nişte stînci, pîrîind în baionete şi-n ţeste omeneşti.

— Înc-o dată, haidăilor ! răcni căpitanul, îndesîndu-şi iar chipiul cu revolverul

Şi înc-o dată se înălţară ghioagele cumplite şi zvîcniră flăcăii în îngrămădirea duşmanilor, şi-ntr-o rotire fierbinte prăvăliră şiraguri întregi. Ofiţerii cu fesuri strigau cu ochii măriţi de încremenire : pentru întăia oară vedeau armată cu căciuli sfărmînd capetele şi baionetele cu stratul armei. Şiraguri după şiraguri de păgîni dădeau înapoi. Căciularii suiau sus puştile, împingeau întăi la dreapta şi la stînga cu baioneta, făcîndu-şi loc, apoi trăsneau pe cei dinainte cu ghioaga. Şi lucrurile mergeau aşa de repede, parcă săreau scîntei din toate părţile.

— Zi-i, măăă ! urlă iar căpitanul.

Şi flăcăii ziceau de comedie. Hăcuiau în şiruri dese ca cu îmblăciile. Trăsneau, răcneau, se prăvăleau înălţîndu-se ca nişte uriaşi în vîrfurile picioarelor. Se prăvăleau pe coasta dreaptă şi roteau puşca din stînga şi, unde ajungeau, sfărîmau.

— Aşa, taică, aşa ! striga căpitanul. Iar locotenentul Avram umbla ca o fantasmă îndesîndu-se printre dorobanţi. Era alb ca varul la obraz, cu buzele strînse, cu fălcile încleştate, cu ochii mari, arzători. Îşi ridica din cînd în cînd revolverul şi bufnea în pîlcurile păgîne, apoi, umflat parcă de o căldură cumplită, ridica braţele, i se lărgeau ochii, căsca gura, şi iar se repezea. Sublocotenenţii ţipau ascuţit, înflăcăraţi, ieşiţi din minţi, vînturîndu-şi braţele ca nişte morişti de vînt. Se avîntau printre căciulari, la izbucnirile groase ale căpitanului urlau şi ei, negri de colb şi de iarbă de puşcă, cu ochii plini de lacrimi.

Şi ca-ntr-o furtună iute căciularii bătură rîndurile dese ale păgînilor şi le zvîrliră îndărăt.

Alții pătrundeau prin celălalt capăt, alții săreau în șanț prin față și păgînii, zdrobiți, călcați în picioare, fugeau îngroziți de năvala cușmelor. Îndată după retragerea dușmanilor, începu din nou a curge din întăriturile celelalte ale lor, asupra noastră, rîul de foc și de schijă cu o mînie, cu o disperare neînchipuită.

— Degeaba, degeaba ! gemu căpitanul Corban, v-ați dus dracului ! nu ne luați voi înapoi vizunia cît e cucul !

Și căciularii scoteau lopețile de la cingătoare și începeau a întoarce parapetul spre dușman. Tunurile noastre în ploaia de foc veniră duruind, se înălțară pe movila de alături, servanții prinseră a furnica cu grabă, ofițeri răcneau vînturînd săbiile, un trăsnet, două, mai multe, repezi, unul după altul.

— Uraaa ! țipă sublocotenentul Călinescu. Se răsuci și se abătu peste Sava ; îl cuprinse de după cap și începu să-l sărute. Uraaa ! ai noștri, ai noștri, iubitule ! și-i curgeau lacrimile de bucurie. Dar o zburătură îl ajunse și-l muie din mijloc. El tot striga, cu lacrimile șiroind pe față, întinzîndu-se pe spate. Iar Sava uitase de filosofia franțuzească și se pleca asupra rănitului, cu chipiul pe ceafă, cu glasul răgușit :

— Nu-i nimica, dragă, o leacă de sînge... Își desfăcu iute tunica, trase din cămașă repede o fîșie și descheie și pe căzut, ca să-i lege brațul.

Tunurile duruiau pe movilă, dorobanții lucrau, în furtuna de gloanțe la parapet. Iar căpitanul Corban își scoase bidonul cu flacără și-l întinse lui Avram :

— Trage un gît, măi băiete ! După așa nuntă, face, — să fiu al dracului dacă nu face...

Avram parcă era un cucoş cu cobe. Căsca pliscul şi nu putea scoate nici un sunet. Sta galben, cu ochii holbaţi, plini de un foc mare, de o bucurie sălbatică.

— Să trăiască căpităneasa ! rînji căpitanul, ducînd bidonul la gură. Şi tunurile noastre bubuiau cu mînie, şi dorobanţii dădeau la o parte morţii, se grămădeau gîfîind şi rostogoleau brazde mari la marginea şanţului, spre duşman.

PRINZUL

Roşiorii şi călăraşii noştri, la sfîrşitul lunii lui august, erau la Dolni-Etropol, aproape de podul de piatră de peste Vid. Sentinele se întindeau spre miazănoapte pînă la Bivolar şi spre miazăzi pînă la Dolni-Dubnic, unde erau ruşii la Lascarev.

În dimineaţa de 28 august, pe la cinci ceasuri, după ce porniră iscoadele, începu a se pregăti mîncarea, mîncare ca pe vremea aceea : zamă lungă ca s-ajungă, porumb copt, pesmete sălciu şi alte bunătăţi de-acestea. Caii ronţăiau liniştiţi ovăsul şi porţia de fîn şi flăcăii umblau printre ei potrivind halaturile şi cercetînd chingile.

Călăraşii de la garda-mare, din dreptul podului de peste Vid, aşteptau veşti de la turci. Iar, pînă una alta,, Neculai Pintilie fruntaşul, ajutat de cîţiva soldaţi, rînduise în jurul unui jar straşnic, în coloane de atac, cîteva batalioane de păpuşoi. În preajma focului stăteau cinchiţi căprari şi oşteni şi ascultau palavrele fruntaşului Pintilie.

Vremea era limpede şi liniştită, şi deasupra Vidului plutea încă ceaţa dimineţii. În urmă, prin marginea porumbiştilor, ori pe drumul singuratic al Dolni-Etropolului, se strecurau călăreţi în tăcerea dimineţii. O linişte mare plutea din cer. La

răsărit, se grămădiseră munți de nouri, și o umbră posomorîtă umplea întinderile de jos ; numai sus, în limpezimea văzduhului, unde cîntau ciocîrliile, săgetau fîșii luminoase.

Fruntașul Pintilie își mustra ajutoarele :

— Mă Gavril Lungu ! mă dihanie ! cînd e vorba să te îndopi, te pricepi, dar un păpușoi nu ești în stare să întorci la vreme. La ce ți-i gîndul ? Ți-a stat pîntecele de santinelă și-acum i-i foame ? Las' c-ai să crăpi acuși, nu te teme, de-au să-ți pîrîie fălcile !

Gavril Lungu, țiganul, rînji cu bunătate, apoi începu a întoarce iute porumbii. Îi apuca cu două degete, îi răsucea, apoi își scutura mîna friptă și și-o ducea la gură suflînd într-însa.

— Îs fierbinți al dracului, domnule fruntaș !

— Or fi fiind, mă camarade ! da's și buni al dracului !

Celelalte ajutoare urmăreau cu cea mai mare bagare de samă rumenirea boabelor, ca și cum ar fi fost vorba de viață și de moarte. Iar fruntașul Neculai îi ținea din scurt ; numai din cînd în cînd obrazul lui ars de vînturi, cu ochii foarte vioi, se lumina într-un zîmbet poznaș ; atunci zvîrlea o glumă care aducea o rază de soare pe toate fețele.

În jurul șirurilor cinchite, umblau ofițerii. Vorbeau de Plevna, de Opanez, de Osman, îi priveau în zare, peste Vid, cu binoclurile. Dar în depărtări nu se vedeau decît fantasmele albe ale negurilor. Încet-încet însă, hohotirile înăbușite ale celor care coceau păpușoii și ale privitorilor îi cîștigară. Își lăsară binoclurile să atîrne și se apropiară și ei.

— Trăiți, domnule căpitan ! zise fruntașul Pintilie, aici se pregătește mare ospăț !

— Or fi fiind buni porumbii, mă Pintilie ?

— Care nu se mai află, domnule căpitane ! Mierea lui Dumnezeu !

— Atunci ia zvîrle unul încoace, mă camarade !

Pintilie alese cîțiva porumbi bine copți, se sculă, trecu printre rînduri și-i împărți căpitanului și ofițerilor.

— Așa friptură bună rar întîlnești, vorbi el întorcîndu-se la locul lui. Nici cazacii, ieri, cînd au trecut pe la Trestenic, n-au dobîndit ceva mai de samă.

— Dar ce-au făcut cazacii ieri, la Trestenic ? întrebă căpitanul, cu gura plină.

— Ce să facă, trăiți, domnule căpitan ? Au dosit un godac de-un an. Îți era mai mare dragul să te uiți la el. Și să vezi cum l-au curățit și l-au grijit : neam de neamul lui nu cred să fi avut așa cinste.

— Cum, mă, s-au apucat să fure ? Se poate una ca asta ?

— D-apoi păpușoii, crezi că i-am cumpărat, domnule căpitan ? Și fruntașul începu a împărți friptura la cei din jur.

— Oamenii iștia de pe aici ori îs cărpănoși ori prea năcăjiți !

— Așa-i, strigă un sublocotenent pitic, poreclit *Clopot,* pentru că de obicei nu-i mai tăcea gura. I-am văzut eu, domnule căpitan, cu ochii mei, cum au ascuns mîncarea, cînd am intrat în casă. Și pe loc au început a se văita că n-au și n-au și iar n-au ! Ce vrei să facem ?

— Bine, așa-i, — zise căpitanul mușcînd cu poftă de porumb ; dar legea-i lege...

— Legea-i lege ! ... strigă Clopot crăcănîndu-se și dînd din mîni ; dar soldatul care sufere și tace,

să moară de foame ? Și începu a se răsuci în loc și a repezi un potop de vorbe în toate părțile, de i se făcuse obrazul roș și ochii i se bulbucaseră în cap ca două cepe. Soldații îl priveau îngrijorați, ronțăind grăunțele coapte. Mai ales fruntașul Pintilie se uita cu o deosebită luare-aminte la căpitan și dădea repede din cap la vorbele potrivite ale sublocotenentului.

— Ei! destul, destul ! zise căpitanul, zvîrlind ciocălăul și zîmbind. Și mie mi-e foame de nu mai pot și cu asta m-ai încredințat mai mult decît cu orice. Ia să mai cercăm gustul la cîțiva.

Pintilie se strecură iar prin îngrămădeală, cu un brat de porumbi. După ce-i împărți, se întoarse la locul lui și începu a rîde.

— De ce rîzi, mă ? strigă Clopot.

— Rîd de godacul rușilor, trăiți, domnule sublocotenent.

— Ei, cum a fost cu godacul ?

— Păi, cum să fie ? Godacul mușluia pe lîngă o poartă, în ograda unui gospodar. A trecut un pluton de cazaci, și godacul ori s-o fi luat după ei, ori l-au luat ei cu de-a sila, — bine nu știu Știu atîta că la popas era grijit gata, numai bun de pîrpîlit. Dar creștinul cel cu paguba într-un suflet la domnul *ghinărar :* că au trecut cazacii și i-au răpit toată averea un porc frumos și mare la care tinea ca la un frate ! Și plîngea așa de tare bietul om, că s-a milostivit ghinărarul și i-a zis :

— Hai să cercetăm !

Și s-au dus să cerceteze. Ce să cercetezi într-atîta sumedenie de oameni ? N-au găsit nimica. Dar în plutonul din urmă, jale mare. Unul murise pesemne în drum, și-acuma ceilalți îl acoperi-

seră bine cu mantaua, îi puseseră lumînare la cap şi iconiţă pe piept şi tot treceau şi îşi făceau cruce şi sărutau iconiţa. Ce-i ? întreabă ghinărarul. — Vai ! vai ! a murit Ivan, săracul, a murit sergentul nostru ! — Şi de ce-l bociţi aşa ? — Era bun, săracul, şi detreabă ! — Şi s-a înduioşat şi ghinărarul şi a pus o rublă pe pieptul lui Ivan, pentru vodcă, şi s-a înduioşat şi cel cu purcelul şi a pus şi el cinci capeici. Pe urmă s-au dus şi de godac n-au mai dat...

— Pe urmă ? întrebă căpitanul.

— Pe urmă, zîmbi Pintilie fruntaşul, caz. oameni de treabă, au cumpărat vodcă de-o rubl şi cinci capeici şi au mîncat pe Ivan sergentul lor...

Căpitanul izbucni într-un hohot nestăpînit, şi după el tot escadronul. Sublocotenentul Clopot dădea din mîini cu ochii bulbucaţi ; căpitanul, cu gura căscată, sta îndoit de mijloc şi-şi bătea coapsele cu palmele ; pe ceilalţi parcă-i zguduia cineva de umere. Era hohot mare ; pînă şi caii îşi întorseseră miraţi capetele. Numai fruntaşul Pintilie zîmbea şi-şi răsucea gînditor mustaţa neagră.

Deodată în depărtare, spre Plevna, izbucni un tunet surd. Rîsul conteni, ofiţerii se întoarseră şi începură a cerceta zarea. Al doilea tunet mugi, apoi bubuiturile surde se înmulţiră. Băteau una după alta, izbucneau şi mai multe odată, umplînd văzduhul depărtării de freamăt. Încet-încet, în zare se ridică o pînză alburie de fum, care se înălţa răsfirîndu-se şi se pierdea în nemărginire.

După ce priviră o bucată de vreme, căpitanul lăsă binoclul în jos şi se întoarse către foc, urmat de ofiţeri.

Păpuşoii se făcuseră nevăzuţi, şi Pintilie sta gînditor lîngă jaratic. Din cînd în cînd ridica ochii şi se uita lung şi cu înţeles la ţiganul Gavril Lungu.

Căpitanul scoase o ţigară, şi-o aprinse cu un tăciune, care trecu grăbit din mînă în mînă, apoi se întoarse către ofiţeri :

— Ei, dragii mei, ce ne facem noi azi ? Ce mîncăm ? Eu unul ştiu atîta că aş devora un Ivan întreg...

Ofiţerii zîmbiră, se priviră. Unul zise :

— N-avem nimic. Proviziile n-au venit. Trebuie să răbdăm.

Căpitanul dădu desnădăjduit din cap şi se întoarse iar spre foc, către fruntaşul Pintilie.

— Ce zici tu, fruntaş ? ai ceva pentru căpitan ?

— Trăiţi, domnule căpitan, dacă nu-i voie... Aşa-i legea !...

— Aşa-i legea, mă, dar mie mi-i foame a dracului !

Fruntaşul zîmbi răsucindu-şi mustaţa şi privi cu înţelegere spre Lungu. Ţiganul sta cinchit şi ochii negri scăpărau, ţintind cînd pe căpitan, cînd pe fruntaş. Deodată obrazul negru ca fundul ceaunului şi stricat de vărsat se lumină şi gura mare i se întinse într-un rînjet larg, pînă la urechi. Fruntaşul clipea şiret din ochi şi-i dădea a înţelege ceva.

— Ei, ce zici, fruntaş ? întrebă iar căpitanul.

— Trăiţi, domnule căpitan, eu nu mai zic nimic, dar mi se pare că Lungu ştie o poveste ca cea cu Ivan...

Căpitanul privi pe ţigan.

— Eu nu ştiu nimica, trăiţi, domnule căpitan...

suspină Gavril, scărpinîndu-se în cap și uitîndu-se cu frică la fruntaș.

— Nu te face, Gavrile ! strigă Pintilie. O știe, domnule căpitan !....

— Spune-o, mă ! vorbi căpitanul. O știi, ori n-o știi ?

— Trăiți, domnule căpitan, o știu, cum să n-o știu ? dar las' s-o spuie mai bine domnul fruntaș Pintilie....

Soldații, căprarii, sergenții stăteau grămadă în jur. Caii, la o parte, sfîrșiseră mîncarea de dimineață și stăteau cu urechile ciulite ascultînd zvonul depărtărilor. Căpitanul se lăsă jos pe iarbă, ofițerii se așezară în jurul lui, iar fruntașul își drese glasul.

— Trăiți, domnule căpitan, ieri, ai noștri au trecut pe la crîșma unui creștin — și, acolo, știți prea bine că unul a scos un fluier, și ceilalți s-au pus pe jucat. Așa se întîmplă cîteodată. Dar crîșmarul, om hapsîn cum nu se mai află, domnule căpitan, nu ne-a miluit nici macar c-o fărîmătură de pîne, ori c-un castravete murat și o bucată de mămăligă... Pe la noi, oamenii sînt altfel, domnule căpitan...

— Așa-i ! strigă Clopot, altfel !

— Și, cum spun... urmă fruntașul, unii jucau, alții cereau ceva de mîncare și crîșmarul tot îi da : nema ! nema ! Măi, al dracului om ! Cum nema, cînd în ograda de dindos țipau curcile și rîdeau curcanii la chiuiturile flăcăilor, de-ți venea să strîngi pe crîșmar de gît. Dar unul — nu știu care o fi fost — zice : Ptiu ! da-te-aș dracului de om rău, lasă că-ți arăt eu ! — Și se înțelege cu Gavril Lungu... Domnule căpitan, să nu vă fie cu supărare, dar Gavril al nostru fură și ouăle

de sub cloşcă... Nu rînji, Gavrile, că aşa-i ! Şi se înţelege cu Gavril Lungu — şi, ca printr-o minune, domnule căpitan, opt curci grase ies din ograda crîşmarului şi s-ascund ba în sacul meu, ba al altuia, cum se întîmplă... Acu ne trebuie şi o leacă de băuturică, domnule căpitan... Ce era să facem ? Am vîndut şi noi două curci crîşmarului, şi el ne-a dat rachiu, iar curcilor le-a dat drumul pe uşa de dindos... În ogradă însă le aştepta Lungu cu ghiarele întinse... Şi iaca aşa, domnule căpitan, dacă legea-i lege, ce să-i faci... M-am gîndit şi eu, domnule căpitan, că-i lege şi mai bine să dau curcile înapoi stăpînului lor...

— Şi cum, nenorocitule ! le-ai dat ? strigă cu disperare căpitanul.

— Le-ai dat ? urlă şi sublocotenentul Clopot.

Pintilie, îşi răsuci mustaţa şi zîmbi :

— Trăiţi, domnule căpitane, nu le-am dat, dar aşa merge vorba... Dacă-i lege, ce să-i faci, bat-o s-o bată de lege !... Acu Lungu, săracul, să vedem ce-a putea face cu ele... Nu ştiu pe unde le-a îndosit el...

Căpitanul izbucni iar într-un hohot vesel, şi după el escadronul tot. Se bătea cu palmele peste genunchi şi rîdea cu lacrimile în ochi. Şi ofiţerii rîdeau şi soldaţii rîdeau, — iar Pintilie se sculă, se apropie şi dădu un pumn ţiganului :

— Măi Lungule măi, ce fac curcile ?

— Bine, *mersîi !* gemu soldatul, îndoindu-se sub pumnul fruntaşului. Stau legate cu cordele roşii la gît şi aşteaptă să fie puse în ţăpuşă...

— Bravo vouă, măi băieţi ! strigă căpitanul. Aşa oştire îmi place şi mie...

— Dă, domnule căpitan, răspunse umilit fruntaşul, parcă nu ne răbda inima să mîncăm curcile

singuri... Aşa-s oamenii pe la noi, — ticăloşi, dar cu suflet bun !

Curînd începură curcile a sfîrîi deasupra jarului, şi a răspîndi o mirodenie care nu se mai află. Iar ofiţerii, pînă una-alta, îşi dregeau stomahul din bidoanele soldaţilor cu băuturică luată pe curci de la crîşmar. Şi se ameţiră, cît de mirodenia fripturii, cît de *apa* din bidoane.

În depărtare, pe Vid, fantasmele de neguri se risipiră şi soarele ieşise deasupra munţilor de nouri şi umplea şesurile cu pulberea lui de lumină. În jurul Plevnei, sutele de tunuri bubuiau, parcă era prăpădenia pămîntului. Iar domnul căpitan privea cu învierşunare curcile, ca şi cum ar fi fost vorba de un duşman foarte primejdios.

CĂLĂRAȘUL

Malurile Vidului erau tăcute, în lumina amiezii. Prin tufișuri și rîpe nici o mișcare ; în singurătate, rar, tresărea țipătul unui pescăruș, care filfîia încet cu aripile-i albe, lungi și ascuțite, pe deasupra apei sfărîmate în bucăți de oglinzi scînteietoare. Și uneori cîte-un uliu, care plutea sus în undele înălțimilor, cădea șuierînd ca o săgeată în tufișurile de sălcii ale bălților. Încolo nici o mișcare, dar omul, ascuns, pîndea în dosul dîmburilor și la marginile porumbiștilor.

La două ceasuri după amiază, însă, liniștea aceasta se tulbură. Dincolo de Vid, dinspre taberele lui Osman-Pașa, se arătară fesurile turcești și, odată cu ele, fulgerările armelor. Îndată sentinelele române, care se dosiseră bine dincoace, ieșiră în lumină, puseră mînile streșină la ochi, cercetînd malurile de dincolo, apoi își pregătiră carabinele.

Din cutele văilor izvorîră grămezile adînci și dese ale osmanlîilor și se îndreptară spre podul de peste Vid. Călărașii încălecară și se șterseră din lumină. Iar taberele turcilor, după ce se subțiară în trecătoarea podului de piatră, dintrodată se lărgiră, și fruntea se răsfiră repede în tiraliori.

Valea tăcută a rîului se umplu de oameni. Liniștea fu sfîșiată de cîteva împușcături răzlețe: se retrăgeau avanposturile cavaleriei noastre. Apoi, deodată izbucni dinspre Dolni-Dubnic tunul. La a treia bătaie, în rîndurile dușmane se iscă un nour cenușiu, o frămîntare grăbită; cîteva țipete lungi sfredeliră văzduhul. Pe urmă, regulat, după bubuirile tunetelor, cădeau și trăsnetele în batalioanele vrăjmașului, deschizînd răni în rîndurile strînse.

Dar tiraliorii se apropiau și coloanele urmau și ele. Tunul bătea din ce în ce mai des, sfîrticînd grămezile, — cînd, odată, regimentele roșiorilor noștri izbucniră de pe podișul Dolni-Dubnicului, revărsîndu-se ca un șuvoi de sînge pe costișă. După ele venea tălăzuindu-se o pînză întunecoasă de călărași.

Tunurile începură mai cu putere. Batalioanele vrăjmașe se frămîntau, artileria lor umbla rătăcită căutînd loc prielnic, călărețiii se răsfirau și se strîngeau alergînd de pe laturi.

Din prumbiștile înalte din josul Vidului începură a cădea pocnituri de carabină. Nouri ușurei, ca pufăieli de lulele, se ridicau deasupra ogoarelor verzi, și pocniturile scurte se grămădeau tremurînd ca o pîrîire prelungă, apoi bătăile se răreau o clipă, răzlețindu-se, — și dintrodată o salvă rupea văzduhul; apoi se răsfira iar în pîrîiri cînd mai lungi, cînd mai scurte... Batalioanele inamicului, luate din coastă, începură a se mișca, a se întinde în ziduri lungi: ostașii cădeau unii după alții izbiți de gloanțe, grămezi întregi se zvîrcoleau învăluite de izbucnirile înflăcărate ale ghiulelelor. Șirurile lor veneau repe-

de, dar grindina de plumb îi opri. Tiraliorii se răsfrînseră înapoi, căzură în grămezi, şirurile şovăiră şi se opriră.

Şi în clipa aceasta trîmbiţele roşiorilor zvîrliră în văi ţipete mînioase. Şivoiul roşu porni furtunos, săbiile se ridicară scînteind, lăncile se plecară şi miile de steguleţe zbîrnîiră ; călăreţii se aplecară pe oblîncuri, caii zguduiră pămîntul în ropotul copitelor ; peste batalioanele păgîne, trecu parcă un freamăt de vînt.

Cînd strigătele sălbatice izbucniră, coloanele turceşti dădură îndărăt. În avîntul lor, roşiorii şi călăraşii, răsfirîndu-se, dădură izbitura în tot zidul vrăjmaş : săbiile şuierară, lăncile străbătură trupuri omeneşti, vîrteiuri după vîrteiuri se învăluiau, tunurile şi carabinele conteniră, numai urletele năvălitorilor şi răcnetele celor zdrobiţi se amestecau şi se ridicau, ca o muzică a mîniei şi a urii, către cer.

Şi taberele osmanliilor, răzbite, se întoarseră şi începură o fugă iute, în risipă, spre podul Vidului. Iar călăraşii şi roşiorii zburau după ei, întinşi înainte, ca nişte pajuri. Îngrămădiră la pod cele din urmă pîlcuri, spulberîndu-le ca într-o furtună ; iar dincolo, peste ape, fuga se risipise în văi, în ogoare şi-n tufişuri, — pe cînd de dincoace pîrîiau carabinele.

Încet-încet, împuşcăturile slăbiră ; cea din urmă puse parcă un punct de încheiere, şi liniştea se întinse.

În ziua aceea nu se dădu ordinul să se îngroape morţii, şi cînd asfinţitul împînzi asupra Vidului licăririle-i de aur, în singurătatea ţărmu-

rilor liniștea era deplină. Morții păgîni erau risipiți pe cîmpie între arme și cai nemișcați, parcă-i zvîrlise un vîrtej. Și printre ei zăceau trei de-ai noștri : doi roșiori și un călăraș.

Tufișurile de sălcii erau tăcute, pescărușul, ca și dimineață, țipa ascuțit, filfiind rar pe deasupra miilor de oglinzi ale apei. Un stol de nagîți rătăcea din baltă în baltă cu miorlăituri dureroase. Departe, înspre răsărit, tunete surde mugeau și sîrme de foc se încovoiau în văzduh.

Luminile amurgului scădeau din ce în ce și cei trei flăcăi își dormeau somnul fără deșteptare.

Unul, un roșior, zăcea încovoiat, cu fața în sus, grămădit asupra pămîntului ; mîna dreaptă întepenise pe lance, stînga era strînsă la piept, parcă voia să smulgă ceva. Al doilea roșior stătea pe o coastă, lancea i se frînsese, mîinile se întindeau cu pumnii strînși pe lîngă trup, și ochii deschiși mari, sticloși, țînteau cu mînie fața pămîntului, spre zarea răsăritului. Călărașul, cu ochii închiși, părea că doarme, cu fața la cer, cu brațele răstignite în laturi. Peste obrazul liniștit, pe care sprîncenele și mustățile trăgeau dungi negre, trecea vîntul de sară ca mîngîierea unui vis.

Și tustrei zăceau în singurătatea aceea ; pîlcurile de sălcii murmurau, fîșîiau, tremurau un cîntec tainic în aburirile vîntului.

Cei doi roșiori erau doi tîrgoveți, doi feciori de negustori cu dare de mînă. Crescuseră în bielșug, fără nevoi și fără dureri, văzuseră tîrguri și orașe, învățaseră multe. Mamele lor îi jeleau, știindu-i încă în viață ; un trai de noroc și de bine îi aștepta. Dar ei lăsaseră bocetele mamelor, lă-

saseră avuția și porniseră să se lupte pentru țară. Și muriseră cu vrednicie, și acuma nu le mai păsa nici de bogăție, nici de nimic. Se vor scrie însă, drept răsplată, cuvinte frumoase despre ei prin gazete, se va lăuda dragostea lor de țară : au lăsat mamă, tată, avere și s-au dus ! — prin moartea acestora se vor înălța mai mult decît printr-o viață pe care ar fi petrecut-o fără avînturi și fără doruri mari.

Se va vorbi mult despre acești adevărați eroi, — numai pe tine, călărașule necunoscut, nu te vor lăuda prin gazete ca pe un mare viteaz. Tu n-ai lăsat averi și bine, tu ai fost sărac și umilit și nu te-a chemat decît Vasile al lui Tudor.

Tatăl tău o viață s-a luptat cu nevoile, și rareori rîdea. Cînd era mînios, bătea pe maică-ta ; dacă te vedea plîngînd, răcnea și te plesnea și pe tine. Cînd era amărît, se abătea pe la crîșmă și-și mai punea inima la loc ; atunci era mai bun și mai uita de năcazuri, atunci își săruta nevasta, iar pe tine te punea să cînți și să joci.

Cînd ai crescut, au rămas acasă frații tăi cei mai mici și tu te-ai lăsat cu vitele în islazul din bălți. Acolo ai învățat a cînta din fluier și a chiui strigăte de horă. De multe ori și nopțile le petreceai în desișul luncilor, cu tovarășii de sama ta. Aprindeați focuri de vreascuri, stăteați la povești în lumina rumână, pe cînd piedicile cailor sunau sec în tăcerea cîmpiilor. Acolo te-au bătut vînturi și ploi, te-au apucat vijelii și te-au spulberat viscolele cu măzăriche ale sfîrșiturilor de toamnă.

Și a răsărit deodată din tine un flăcău mîndru, nalt și vînjos. Puterea stejarilor era și-n tine, murmurele apelor și freamătul pădurilor erau cîn-

tece pe care tu de mult le cunoșteai, nemărginirea zărilor îți pătrundea sufletul. Și ai fost năcăjit, ai muncit din greu și ai ridicat pe spatele tale gospodăria grea a tatălui tău, și a fost viață mai ticnită la vatra voastră și maică-ta cea bătută și horopsită a ajuns ceasurile liniștii.

Îți aduci tu aminte, Vasile, după aceea, de horele din satul vostru? Duminicile și sărbătorile, ograda lui Ion Săcăreanu, cel cu șase fete, se umplea, și venea Dimachi cu scripca, și țiganca lui cu cobza. Și fetele, cu flori în păr și cu cămășile înflorite, se prindeau de mînă cu flăcăii încinși cu brîie verzi, cu pălăriile mari pline de păuni și de hurmuz. Și scripca lui Dimachi zicea cu foc, iar țiganca lui cea tînără, cu ochii ca jaraticul, zdrăngănea plecată asupra cobzei și îngîna și ea pe nas, cu glas dulce, cîntecul. Știi cu cît foc duceai tu brîurile și cum strigai, — și, cînd venea amurgul și liniștea se întindea asupra satului, numai glasul tău se auzea, cu melodia subțire a scripcei și cu murmurul cobzei. Și prin înserările limpezi, petreceați fetele acasă, cu lăutarii după voi; pe hudițele străjuite de copaci umbra era din ce în ce mai deasă, rîsete și țipete înăbușite treceau, apoi taina nopții se întindea, și, într-un tîrziu, undeva, departe, trecea și cîntecul lăutarului.

Îți aduci tu aminte, Vasile, de fetele cu care ai trăit bine? Ți-au fost dragi, și le jucai numai pe ele în horă, și pe ele le strîngeai de subsuori sara, cînd le petreceai acasă. Dar, una cîte una, dragostile ușurele s-au dus, și a venit dragostea cea mare, care ți-a cucerit tot sufletul și ți-a adus zile arzătoare de chin și nopți nedormite.

Ai dus-o o toamnă, o iarnă şi o primăvară cu dragostea, şi primăvara a fost mai mîndră decît totdeauna, şi luncile mai pline de flori, şi potecile mai tainice. Şi, deodată, în fericirea ta a suflat trîmbiţa războiului.

În ajunul zilei cînd trebuia să pleci, te-ai îmbătat cu flăcăii, şi ai chiuit, şi ai strigat tuturor că te duci să te iei de piept cu Turcul. Dar, cum a venit sara, te-ai trezit, parcă ţi-a suflat cineva peste pleoape, şi te-ai dus la dragostea ta pecetluită cu logodnă. Fata şi-a şters lacrimile, şi aţi stat toată noaptea uitîndu-vă unul la altul. Te-a întrebat : — Und' te duci ? Şi tu ai răspuns : — Ne ducem departe, să ne batem cu turcii... Iar fata a zis iar : — Poate-a da Dumnezeu şi Maica Domnului şi te-i întoarce... Şi aţi vorbit cum să întemeiaţi gospodărie nouă, unde să vă faceţi casa, cît pămînt să semănaţi, şi iar aţi tăcut. Şi vremea trecea, şi încet-încet o flacără mare vă cuprinse la amîndoi sufletele, crescu şi vă învălui ca într-un vîrtej, — şi în zori, la plecare, fata hohotea ca o nebună, iar tu ai încălecat şi te-ai dus. Cînd te-ai uitat înapoi, din capătul uliţii, Ruxanda nu mai plîngea, dar sta rezemată în prag şi se uita pierdută după tine.

Şi aşa s-a sfîrşit dragostea voastră. Tu ai pornit cu regimentele de călăraşi, fără frică şi fără părere de rău. Mai întăi te gîndeai că, ce ţi-i scris, în frunte ţi-i pus, şi după aceea ştiai că, cu Turcul şi cu Tătarul, şi strămoşi tăi au dus zile grele. Poate a venit acum şi pentru păgîni ziua răsplăţii.

Ai trecut Dunărea, ai auzit tunul bubuind şi-a prins a-ţi fierbe sîngele în vine. Şi iată că, dintrodată, ai auzit ţipătul de năvală al goarnei şi te-ai repezit, te-ai simţit dus în vîrtej, ai izbit în

păgîni cu sabia, te-a ameţit mirosul pulberii, ai început a te zbîrli şi a chiui, şi într-o clipă a pătruns prin inima dragostei tale un glonte, ai căzut, te-ai întins la pămînt şi ai adormit de veci.

Iată, s-a făcut noapte ; pescăruşii şi nagîţii au tăcut ; numai vîntul cu un freamăt dulce se strecoară prin pletele sălciilor. Tu ai murit, şi o inimă dreaptă s-a stîns cu tine. În viaţa ta, n-ai răcnit zadarnic, n-ai năpăstuit pe văduvă şi pe orfan, n-ai lovit în aproapele tău. Ai avut un suflet limpede şi ai murit cu cinste.

Iar, în satul tău, Ruxanda ta o să afle odată că n-o să te mai întorci, dar durerea ei n-are să te mai ajungă în culcuşul tău rece. Dimachi şi cu ţiganca lui au să cînte altora, şi tu te vei odihni, căci ţi s-au sfîrşit jocurile. Numai cîteodată, în nopţile de iarnă, la vetrele cu jar, oameni cu sufetul curat îţi vor pomeni numele, măi frate Vasile, şi vor vorbi cu glasuri potolite despre tine, vor vorbi cu glasuri potolite ca despre un stejar mîndru pe care l-a prăvălit furtuna.

LUAREA GRIVIȚEI

Dragii mei, ziua de treizeci august a fost o zi de groază și de sînge. Nici o minte omenească nu-și poate închipui cîtă vrednicie s-a desfășurat atunci și cîți flăcăi de-ai noștri au căzut ca să nu se mai scoale !

O ploaie rece și subțire cădea neîntrerupt și-n văi și pe dealuri plutea ceață lăptoasă. Pămîntul desfundat era moale și cleios. Prin văzduhul închis veneau, de departe, împușcături înăbușite. Tunurile izbucneau des fără să se știe unde ; se auzea numai șuierul ascuțit, ca de bici, al ghiulelelor.

Batalioanele noastre porniseră, la ceasurile trei, cu dorobanții din Regimentul 10 în frunte. Flăcăii erau tăcuți și cu fețele îngrijate, dar în toate rîndurile se simțea o îndîrjire sălbatică. Fiorul cald al așteptării umplea toate piepturile. Ofițerii tineri erau foarte aținați, necontenit se plecau spre semiplutoanele lor, le zvîrleau vorbe repezi cu glasuri înăbușite, apoi își îndreptau piepturile, căutau să pătrundă negura depărtării, își pipăiau revolverele de la coapsă și-și întăreau, în jurul pumnului, lațul dragonului.

Mănțălile dorobanților, ale „opincarilor", și tunicile infanteriștilor erau ude și presărate de pulberea albă a burei.

Așa înaintară prin umezeala rece. Suiră, într-o jumătate de ceas, dealul spre redută. Acolo, tăcere. În redutele turcești, nici o mișcare. Și de-acolo, de pe coastă, văzură cu toții valea la care nu se aștepta nimeni, *Valea sîngelui*.

Coborîră repede în vălcea, își alcătuiră din nou rîndurile și prinseră a sui costișa cealaltă. Suiș greu : se cățărau de tufe, se sprijineau în baionetă, își dădeau unii altora mîna, — dar mergeau cu grabă, se apropiau în tăcere de dușman.

Deodată izbucniră cele dintăi focuri ale păgînilor, drept de deasupra. Parcă ar fi strigat cineva : înainte ! Toți se zvîrliră spre creastă cu învierșunare. Maiorul Șonțu căzu ; dorobanții apărură într-un salt fierbinte pe culme, tăcuți, încruntați, cu căciula buhoasă pe ochi, cu baioneta lungă amenințătoare. Turcii din șanțul de dinafară se traseră îndărăt, în întărituri.

Și, pe cînd puștile turcilor pocneau repede, năvălitorii ajunși pe culme văzură și celălalt lucru grozav la care nu s-așteptau : două redute în loc de una, două redute în care mișunau păgînii, în care fulgerau oțelele, de unde trebuia să se prăvălească moartea, ca un vifor.

Ce era de făcut ? Înainte ! Ofițerii își înălțară glasurile, băieții se avîntară ! Atunci reduta dinainte parcă se înălță în picioare. Un șir de păgîni se zvîrli pe parapet, alte două șiruri rămaseră dedesubt, tunurile încărcate cu șrapnele își deslănțuiră trăsnetele, și trei șiruri ucigătoare de foc începură a doborî rîndurile noastre. Era un uragan de gloanțe, de sfărîmături de schijă, de

urlete, de răcnete, de valuri de fum, de licăriri de fulgere şi de trăsnete : parcă venise sfîrşitul lumii ! Pămîntul dudui, văzduhul se zgudui ca într-un gemăt uriaş, flăcăii se izbiră într-un iureş cumplit, — dar se retraseră ameţiţi îndărăt. Pămîntul umed se umplu îndată de sînge ; morţii rămaseră în tină grămădiţi asupra armelor, răniţii căzuţi îndreptau ochi de foc spre gura de iad care zvîrlea trăsnet şi flacără, ceilalţi se întoarseră cu feţele încreţite de mînie şi durere.

Dincolo, alt iureş, cu batalionul 2 de vînători în frunte, se zdrobi de urgia păgînă. Trecuseră flăcăii peste piedici, fărmaseră totul pînă la marginea şanţului, suflarea lor arzătoare ajunsese la creasta meterezelor, — dar mai înainte nu putură merge, se traseră în vălcea ca să mai răsufle. Mulţi ofiţeri şi soldaţi căzuseră. Cei rămaşi se uitau în tăcere unii la alţii, parcă-şi spuneau cu ochii numele celor doborîţi sus, la asalt. Ofiţerii începură a înjura cu mînie pe păgîni, apoi tăcură şi se aşezară încruntaţi la dreapta sfărîmăturilor de plutoane. Iar flăcăii aşteptau încordaţi, fără de nici o vorbă.

La ceasurile patru, o frămîntare şi un murmur trecu. Ofiţerii ridicară săbiile, soldaţii îşi plecară armele, comandele înăbuşite trecură ca fioruri prin rînduri, — al doilea atac porni ca un vîrtej ameninţător spre păgîni. Dar trăsnetele izbucniră iar mai cumplite, voinicii căzură în valuri de foc şi fum şi rîndurile rărite se traseră iar îndărăt.

Ofiţerii se puseră jos osteniţi. Căpitanii scrîşneau. Îşi murmurau încet numele căzuţilor. Soldaţii îşi ştergeau de pe frunte sudoarea fierbinte şi şopteau, gîfiind :

— Mă, cumplit foc zvîrl păgînii, bată-i Dumnezeu să-i bată ! Sergenţii înjurau printre dinţi şi scuipau în două cu funingine.

Prinseră a vorbi apoi cu glasuri încete despre moartea vrednică a celor care rămăseseră sus. Mulţi săriseră în şanţuri tîrînd cu ei pe împuşcătorii de deasupra parapetului. Dar curînd mînia le închise glasurile. Tăceau şi aşteptau.

La patru şi jumătate începură a sui şi şepcile ruşilor la atac. Un sergent zise :

— Vin şi muscalii. Ofiţerii se ridicară :

— Sus, băieţi ! Nu vă daţi. Să le arătăm ce putem şi noi.

Flăcăii încuviinţau :

— Vin, mă, muscalii. Să nu ne dăm !

Şi iar porniră, odată cu ruşii. Cînd zbucni vijelia de foc, copiii ţarului strigară : Ura ! apoi se opriră. Căzu un rînd, căzură două, plutoanele se cumpăniră, ofiţerii strigară : Înainte ! Într-o prelungă fierbere de răcnete şi de gemete, opincarii şi vînătorii se prăbuşiră încă o dată spre redută ; ajunseră la parapet ; împuşcătorii de sus se zvîrliră în şanţuri îngroziţi. Urlete : Allah ! Allah ! umplură văzduhul. Imamii se ridicară pe parapet, înălţară braţele spre cer urlînd ; rînduri nouă de trăgători se căţărară din şanţ, tunurile zguduiră pămîntul, — şi flăcăii şovăiră.

Erau toţi plini de fum, de sînge şi de noroi ; le sticleau ochii într-o cumplită mînie şi îndîrjire. Erau palizi de trudă ; stăteau cu mînile încleştate pe arme şi nu mai ziceau nimic. Amurgul pîclos şi trist îi înfăşură ca o pînză întunecoasă, întunericul venea repede, şi era frig şi ploua încet, — şi, în reculegerea plină de mîhnire a tuturor, inimile se muiară o clipă şi gîndurile se întoarseră

spre fraţii rămaşi sub şanţul redutei, ciuruiţi de gloanţe şi plini de sînge închegat... Frigul îi cuprinsese, stăteau cu capu-n tina rece şi umedă, cu mînile înţepenite pe armă, cu ochii crunţi deschişi sub cerul negru. Şi o tăcere adîncă ca înaintea unei furtuni se întinse în rîndurile flăcăilor. Se auzeau în depărtări tuşind tunurile răpciugoase, se auzeau vuietele mai slabe şi mai înăbuşite, însoţite de pîrîirea neregulată a împuşcăturilor, undeva în întunericul înserării. Apoi un călăreţ veni, ofiţerii se ridicară, se adunară în jurul comandantului. După cîteva vorbe schimbate, se întoarseră, şi comande în şoaptă înfiorară rîndurile :

— Drepţi ! Vine domnu general !

Un pîlc de călăreţi învăluiţi în mănţăli se apropie prin umbra posomorîtă. Cel dinainte, înfăşurat în negru, cu chipiul pe ochi, era comandantul.

Ofiţerii întrebau, cu glasuri mişcate :

— Sînteţi gata, băieţi ?

— Gata, domnule locotenent !

Generalul nostru porni cu ceilalţi înainte, se cufundă în negura serii. Trupele prinseră iar a se frămînta. Plutoanele soseau călcînd greu şi lunecînd prin noroi. Se rînduiau în tăcere.

Comandanţii şopteau :

— Încă o dată, flăcăi !...

Iar flăcăii treceau, cu inimile împietrite.

Însfîrşit, porniră a patra oară.

Aşa de iute se căţărară pe culme, încît ofiţerii cei sprinteni de abia se puteau ţinea de ei. Şi sus, se zvîrliră spre parapet într-o tăcere aşa de înfiorătoare şi de mînioasă, şi într-un avînt aşa de sălbatic, încît pămîntul se zgudui. O volbură de foc se deschise. Nu era o pîrîitură de arme, ci un tunet neîntrerupt ; parcă toată reduta, presim-

ţinînd ceva grozav, se ridicase în picioare şi zvîrlea foc şi moarte.

Imamii gemeau cu braţele la cer, ostaşii păgîni stăteau neînduplecaţi în picioare în fulgerul orbitor al împuşcăturilor. Dar, prin umbra deasă a înserării, şuvoiul negru de flăcăi venea zguduind pămîntul plin de apă ; veneau cumpliţi ca răzbunarea ; venea puterea cea mare şi cea din urmă a răbdării sleite. Intrară în şanţul dinafară, se zvîrliră la metereze, se suiră deasupra. Acolo se deslănţui mînia lui Dumnezeu ! Puşca avea două capete : stratul şi baioneta ; omul avea două braţe : unul cu puşca şi unul cu pumnul care cădea ca un buzdugan de plumb. A fost izbitură de trăsnet. Împuşcăturile conteniră. Cei de pe creasta parapetului se prăvăliră deodată în şanţ. Flăcăii sărirră după ei, cu ochii mari, răcnind, scrîşnind, izbind. O furnicare repede, o învălmăşeală cu tălăzuiri adînci, o ploaie fierbinte de sînge. Din şanţ, soldaţii turci se năpustiră îndărăt. Dar mînia tăcută a flăcăilor nu-i lăsă. O înfricoşată izbucnire spre ei le cutremură rîndurile slăbite ; duşmanii se risipiră ca suflaţi de vifor.

Acum începură împuşcăturile noastre. Cei din urmă duşmani cădeau ; cei dinainte fugeau. Ai noştri puseră mîna pe tunuri. Intrară în şanţuri, scoaseră la margine nenumăratele leşuri turceşti, se aşezară în întăriturile cucerite cu atîta trudă şi sînge, îşi pregătiră armele şi aşteptară.

Sublocotenenţii rămaşi erau nebuni de bucurie. Se îmbrăţişau, răcneau : — Mă ! Românii noştri, săracii ! şi altceva nu puteau zice. Iar flăcăii tăceau neînduplecaţi şi mînioşi. Şi noaptea neagră şi neguroasă se întinse pretutindeni, şi ploaia subţire tot cădea şi fioruri de durere treceau parcă

prin văzduhul de păcură. Se aprinseră felinare, și luminile lor se deschideau ca niște ochi triști și sîngeroși în durerea nopții. În roatele de lumină, se vedeau sentinelele drepte, negre, veghind neadormite și grupele celorlalți flăcăi, care stăteau deștepți și tăceau cu ochii ațintiți.

Tunurile mugeau în văi. Cîte un strigăt nedeslușit se auzea departe, în ceață. Într-un tîrziu, porniră ambulanțele noastre și toată noaptea rătăciră felinare în preajma redutei și în Valea sîngelui, și toată noaptea fură cărați spre spitale flăcăi răniți. Toți își dădeau arma în primire, precum ca să se știe că n-au lepădat-o la primejdie.

Era tîrziu după luptă, și eu eram așa de trudit, că nu-mi mai simțeam picioarele din încheieturi. Mă așezasem între doi dorobanți. Între mănțălile lor, o căldură umedă mă învăluise, și genele parcă-mi erau de plumb. Un somn dulce, moleșitor, mă cerca. Sabia îmi scăpă din dreapta și rămase atîrnată numai de dragon. Mă simțeam așa de bine și, în piroteala mea, eram foarte fericit că flăcăii noștri s-au purtat cu o vrednicie așa de înspăimîntătoare. Mă gîndeam la cei din Țară, care așteptau cu grijă veștile războiului ; mă gîndeam la un răsărit nou de soare pentru Moșia noastră. Pieptul îmi era cald și plin de fiori ; o abureală de lacrimi îmi umezea pleoapele. Uite, vedeam pe tata departe, într-un tîrgușor din fundul Moldovei. A ieșit în cerdac, s-a așezat în jîlț, desface gazeta, își așează ochelarii și cetește... Are să știe că și eu am fost botezat în sînge. Are să vie mama și, cînd va afla vestea, are să înceapă a geme și a plînge. Iar tata își va pune ochelarii dinainte pe masă și va începe a da din mîni cu

tot cu gazetă și a-i vorbi despre strămoșii noștri și despre vrednicia trecută. Dar mama nu vrea să știe de nimic, ea bocește pe Mitică al ei, care poate a căzut în cîmpiile bulgărești.

Deodată aud un glas ușor :

— A adormit ?

— Da, a adormit. Era și ostenit, saracul ! — răspunde încet cineva de lîngă mine.

— Ce crezi ? zice celălalt glas ; doar muncă am avut noi azi. Și el nu-i deprins. Om trăit altfel, nu ca noi...

Urmează cîtăva vreme de tăcere. Iar aud :

— Măi Mihai, de la noi din sat a mai scăpat cineva ?

— Nu, numai noi doi am rămas. Cumplit vifor a fost azi.

— Da, măi frate !... Ș-are să mai fie !

Iar tac. Într-un tîrziu, glasul de lîngă mine vorbește din nou :

— La noi trebuie să fi început clăcile. Dar fără flăcăi nu-i nimic de samă. Și fetele, și nevestele, și mamele, toate plîng...

— Ce să le faci ? Așa-s muierile, slabe de înger... Dar de maica tot mi-i jale cînd îmi aduc aminte...

Pe urmă, tăcură și nu-i mai auzii vorbind. Și mă gîndii la poporul cel năcăjit și nebăgat în samă în care fierbe putere nemărginită, și iar mi se umplu sufletul de mîngîiere : vrednicia noastră a izbucnit și tună în țările străine, și nu-i departe ziua învierii !

DOUĂ DURERI

Îmi aduc aminte că am înălțat sabia, m-am repezit în fața trupei și am strigat : Înainte ! Nu știu dacă am sfîrșit cuvîntul. O undă fierbinte de amețeală mă învălui odată cu o durere ascuțită și, întins pe pămînt, zăream ca prin sită șirurile plutoanelor zvîrlindu-se la atac într-un avînt furtunos.

În zvîrcolirea mea dureroasă poate mă întorsesem spre Grivița No. 2. Nu știu. Poate am avut și o nălucire de groază și de sînge. Un uragan de foc, un vîrtej uriaș de fum zăream ca-n vis ; și, în frămîntarea aceasta scînteietoare, se scufundau șirurile întunecoase ale dorobanților unul după altul. Întunericul se întindea grabnic și un vînt iute de toamnă venea aducînd cu el învăluiri de pulbere mărunță. În întunericul acesta, deodată tresărea lumina salvelor ca o pînză de fulger și-n volbura de foc se vedeau luptătorii negri furnicînd, se auzea duduitul pasului, strigătul întins al năvălitorilor, răcnetele șirurilor de turci luate în baionetă.

Apoi — ori m-am întors, ori am leșinat. Îmi era capul cercuit cu foc. Cît a trecut nu știu : un ceas sau zece ? Poate n-a trecut nici un sfert

de ceas. Prin întuneric, şiruri treceau repede îndărăt şi fulgerele salvelor clipeau des. Iar bătaia tunului izbucnea întruna ,cu îndărătnicie, zguduind văzduhul. La fiecare tunet, parcă izbea cineva lîngă capul meu într-o tobă şi lucrul acesta îmi făcea rău. Eram din ce în ce mai aţîţat, un val de sînge îmi trecu prin piept, mi se sui la cap şi închisei ochii.

Cînd îi deschisei, văzui limpede cerul deasupra. Stele rare licăreau departe, printre îngrămădiri negre de nouri ; vîntul răcoros îmi mîngîia obrajii fierbinţi... Nu simţeam nici o durere, eram foarte uşor, parcă şi mintea îmi era limpede. Ştiam că sînt rănit şi-s aproape de şanţurile Griviţei noastre ; îmi închipuiam că în jurul meu sînt mulţi răniţi şi morţi, poate răniţii chiar gemeau încleştaţi de durerile din urmă ; n-auzeam însă nici un suspin şi nici o tînguire. Judecam foarte limpede : îmi închipuii că încă nu m-am desmeticit de tot, pe urmă simţii un fel de vîjîit neîntrerupt în urechi, care mă împiedica să aud freamătul de noapte al împrejurimilor. Dar de ce nu simţeam dureri ? Nu simţeam nimic, parcă nici trup n-aveam. Aş fi voit să mişc un picior, un braţ ; nu se putea. Stam aşa cu ochii în noaptea văzduhului de deasupra. Vîntul mîna munţii de nouri, descoperea constelaţiile, ursa mare, ursa mică, fusul, cobiliţa, le acoperea iar, şi eu urmăream mişcarea aceasta aşa, fără de nici o idee şi fără de nici o licărire de voinţă.

Pe urmă, mă gîndii deodată : O să mor ! Şi ideea aceasta nu-mi aduse nici o tulburare. Bine, o să mor ; o să fiu trecut în rîndul vitejilor, în *Monitor ;* cei care m-au iubit au să mă regrete, şi atît. O viaţă aşa de neînsemnată ca a mea nu

putea cere mai mult. Şi, *în gînd,* zîmbii. Ciudat! O să mor... De ce o să mor? Pentru că acum şapte ani, cînd eram copilandru încă, a venit moşul Dumitrache pe la noi... El m-a văzut, m-a sărutat şi, după masă, cam aprins de vin, a zis deodată tatei: Fă-l ostaş, dragă Grigori! De nu mă întîmplam lîngă moşul meu atunci, nu mă făceam ofiţer şi nici nu stăteam întins acum pe pămîntul umed, aproape de ceasul cel mare. Şi iar zîmbii. Săracul moş Dumitrache! Dumnezeu să-l ierte! Parcă nu-mi pare rău de vorba lui. Era foarte bun om; bea ţapăn, povestea în gura mare fapte din viaţa lui, cu bătălii şi aventuri de dragoste, şi era un vînător fără pereche. Poveştile lui de vînătoare au rămas celebre pe la noi. Numai o imaginaţie fierbinte de vînător moldovean poate născoci aşa ceva.

O înduioşare mă cuprinse deodată. Toţi ai mei s-au dus. Şi mama, şi tata, şi sora. Am rămas singur pe lume. La urma urmei, durere mare nu fac nimănui şi nu e cine ştie ce pagubă dacă mor. Pot să mă duc şi eu, cum s-au dus atîţi de-ai noştri. În adevăr, căutam să văd dacă simt în mine părere de rău, — şi nu simţeam nimic.

Băgai de samă că am închis ochii. Gîndurile neliniştite mă duceau în fugă prin copilăria îndepărtată şi prin scurtele zile ale tinereţii. Icoane şi cuvinte nelămurite veneau: o vorbă spusă de mama într-o dimineaţă de sărbătoare, cînd nu-mi găseam pălăria: Săraca oaie, care-şi pierde lîna! un zîmbet al tatei şi o privire peste ochelari, sara, la masa lui de lucru, în lumina dulce a lămpii, pe cînd cercam să descifrez pentru întăiaşi dată o gazetă... Pe urmă, îmi rămase deodată stăruitoare, înaintea ochilor, figura cuminte şi deşteap-

tă a măgăruşului meu Vasilache, pe care mi-l dăruise moşul Dumitrache cînd am împlinit doisprezece ani. Vasilache se uita la mine, clipea dintr-un ochi şi-şi mişca o ureche. Parcă voia să-mi spuie un lucru foarte poznaş. Şi eu eram gata să-l întreb : Ce mai faci tu, dragă Vasilache ? Nu puteam însă scoate nici o vorbă şi Vasilache aştepta şi-şi mişca întruna urechea respectabilă, parcă mă ameninţa cu dînsa.

Apoi figura lui cuminte pieri în întuneric şi eu mă gîndii : Oare ce-o fi făcînd prietinul meu cu urechile mari ? — Uite, — acuma e vremea rea şi poate şi la noi toamna a adus ploi. Casa noastră e goală şi grajdul e dărîmat şi măgarul stă afară, în ploaie, nemişcat, cu fruntea plecată, gînditor ca un filosof. N-are ce mînca şi i-i frig.

— Bine, dar de ce nu intră la adăpost, undeva ? mă întreb eu.

— Cum să intre ? răspund, în gînd. El, săracul, e prost, nu ştie. Stă umilit în ploaie şi mă aşteaptă pe mine !

Deschisei iar ochii. Îmi era capul fierbinte, de-aceea veneau aşa de încîlcite gîndurile. Simţii sărutări reci : picura rar ploaie.

Cerul, deasupra, era întunecos ; vîntul mîhnit de toamnă trecea domol. Şi urechea deşteptată prinse a deosebi zgomotele dimprejur. Vaiete încete se auzeau nu departe de mine. Erau răniţii. Gemeau, se rugau, îşi chemau tovarăşii, şi glasurile lor întristate se înălţau singuratice ici, colo, prin noapte. Rănile şi setea-i ardeau, — şi nici o nădejde ! Îi ascultai multă vreme, cu inima zdrobită, şi mă gîndii că şi pe mine mă aşteaptă acelaşi sfîrşit. Şi-mi era şi mie sete şi capu-mi ardea încă fierbinte.

Deodată pe vîntul nopții, veni răcnetul înfiorător al unei santinele : Stăi ! — Cine-i ? și se auzi sunetul sec al armei gătite. Glasuri înăbușite urmară ; liniștea, din partea aceea, se întinse pentru cîtăva vreme ; apoi strigătul amenințător izbucni iar, mai departe.

Acolo e Griviția noastră, — mă gîndii eu și un fior ascuțit mă străbătu. Ai noștri sînt așa de aproape și eu am să mor ca un cîne ! Nu se poate... Și încă un fior de nădejde, de teamă, îmi trecu din tălpi în creștet. Mă hotărîi să fac o silință disperată ca să mă ridic ; mă simții hotărît dintrodată și îmi adusei mînile la piept. Întăi îmi pipăii trupul cu degete slabe, tremurătoare. Parcă era trupul altuia, iar mînile, parcă și ele erau străine. Apoi deodată simții că *pot*, înghiții o gură de aer răcoros și mă încordai din toate puterile. O durere ascuțită, grozavă, mă fulgeră prin șele și mă întinsei iar zdrobit. Dar acum stăteam pe o coastă. Gîndii : sînt lovit la coapse de vreo sfărîmătură de schijă. Picioarele îmi erau în adevăr țapene iar durerea de sub șele stăruia ca un cui de foc.

Acum simții că moartea e aproape, îi simții suflarea și o disperare adîncă, fără cuvinte, mă cuprinse. Stam zdrobit, gîfîiam, mă gîndeam că o să mă sting, mă gîndeam că ai mei sînt aproape, — și setea cea mare de viață, setea adîncă îmi cuprinse sufletul. Acuma vedeam că de și eram singur pe lume, totuși am atîtea legături cu fiecare colț unde poposisem o clipă, cu fiecare chip pe care-l zărisem în treacăt numai. Și mi se arătă înaintea ochilor o față balaie cu doi ochi albaștri, o icoană trecătoare, care-mi zîmbise la o fereastră, peste drum de locuința mea, în ajunul

plecării... Şi durerea surdă îmi încinse sufletul şi o mîhnire mare se lăsă asupra mea ca aripile întinse ale unui corb prădalnic.

Întinsei mînile, îmi înfipsei degetele adînc în pămîntul umed, mă încordai şi mă tîrii în puterea braţelor, ca un şarpe. Mai aveam deci o nădejde. Mă odihnii puţin ; o scăpărare de bucurie îmi dădu puteri şi, încet-încet, întinzînd braţele şi trăgîndu-mă cu ele prin tină, începui a mă apropia de şanţurile noastre. Durerea cea mare de sub şele mă rodea greu ; scrîşneam din măsele, gemeam din adînc, dar răbdam.

Cît m-am tîrît eu aşa ? sub mine era umezeală, de deasupra picura rar ; vîntul îmi răcorea fruntea înfierbîntată. Gemetele celorlalţi răniţi ajungeau slabe, sfîşietoare, pînă la urechile mele. Gîndul meu era numai la şanţurile noastre. Cîtă vreme m-am tîrît ? Multă vreme, — căci eram sfîrşit de oboseală, nu mai puteam ; îmi dădeam sufletul.

Atunci, în clipa din urmă, izbucni furiosul glas al morţii : Stăi ! — Cine-i ? Limba mi se mişcă în gură tremurînd, dar glasul murise. Ridicai capul, întinsei mînile, cercai iar să răcnesc, — şi atîta. Ce-a fost nu mai ştiu.

Mă deşteptai în picurul unui glas domol. Eram zdrobit şi simţeam că sînt cuprins de friguri, că în curînd voi începe a aiura şi a nu mai înţelege nimic din ce se petrece în jurul meu. Acuma totuşi, prin ochii pe jumătate închişi, zăream în şanţuri, la lumina roşietică a felinarelor, sentinelele negre, sclipirile armelor, grămezile de dorobanţi care se odihneau în ţărîna udă îmbrăcaţi şi încinşi. Cîteodată o umbră se scula, se spriji-

nea într-o mînă, privea în juru-i şi iar se lăsa în întuneric.

Eu eram aşezat sub parapet, pe spate, învălit într-o pătură. Aproape de mine, unii cu spatele de zidul de pămînt, alţii pe faşine, stăteau cîţiva flăcăi la cislă. Lumina unui felinar ajungea pînă la ei şi feţele păreau pălite şi pline de o mîhnire stăpînită. Un soldat smolit, cu ochii scăpărători, povestea ceva cu glas încet.

Pe jumătate ameţit de frigurile care mă scuturau, ascultam. Închisesem ochii. Cineva parcă-mi bocănea în urechi şi glasul venea ca de departe.

— Tare-mi era dragă, măi frate! suspină povestitorul. Şi ea ţinea, nu-i vorbă, la mine, că numai aşa am putut trece peste voia rudelor ei. Şi după ce ne-am luat, bre, cîte-am îndurat! Eram saraci lipiţi pămîntului, numai cu cît era pe noi; în casa noastră puteai să vînturi o mîţă de coadă şi n-avea de ce se prinde cu unghiile; dar dragoste, — la cataramă! Şi-am dus-o noi aşa un an şi jumătate, măi dragă, şi cînd aveam mai mult mîncam dintr-un ou, iar posturile le ţineam ca nişte schivnici.

Şi-am dus-o greu, bre, greu de tot, pînă ce-a dat Dumnezeu de-a venit un copil, un golan, un calic ca şi noi, dar el a venit cu mai mult noroc pe lume. Cînd îl vedeam rîzînd şi întinzînd braţele, parcă altfel mi se părea lumea. Şi azi oleacă, mîni oleacă, — am început a ne înfiripa.

Dar s-a întîmplat de-a murit boierul cel bătrîn de pe moşia noastră şi a venit altul, un om gras şi stătut. Era burlac, — şi altă patimă n-avea pe lume, fără decît numai femeile. Şi a prins a fi iar greu. Auzeam zvonindu-se prin sat de una,

de alta, — că boierul are obiceiul să intre în gospodării cînd nu-i acasă bărbatul, că femeile fug din drumul lui ca din calea unui lup, — dar cum să crezi, aşa, o comedie ca asta ? pînă ce dă Dumnezeu şi trece într-un rînd pe dinaintea căsuţei noastre, călare. Şi a întors, nu ştiu cum, spre Ilinca mea o pereche de ochi ca două masline, de-am priceput numaidecît că n-are să fie bine.

Şi chiar n-a fost bine. — A doua zi, m-a chemat la curte şi m-a trimes la pădure. În lipsa mea, a dat vatavul pe acasă şi a poftit, din partea boierului, pe nevastă la curte. Femeia nu s-a dus. Cînd m-am întors eu de la pădure, vatavul ieşea a doua oară din ograda mea. Şi eu am priceput, am priceput că s-a sfîrşit cu binele.

Nevasta a prins a plînge şi a se tîngui, că i-a spus vatavul că boierul are să se mînie şi are să ne usture rău mînia lui. După bocetele ei, am văzut că n-aveam ce face, decît să aşteptăm, şi cum va vrea Dumnezeu, aşa va fi.

Şi a vrut Dumnezeu să fie rău. Boierul a mai trimes vatavul în lipsa mea ; după aceea s-a supărat şi a-nceput prigoană. Mi-a închis văcuţa ; mi-a omorît doi purcei ; a dat drumul boilor boiereşti în ogoraşul meu, — şi cîte şi cîte, măi fraţilor, de-am rămas fără nimic, ca mai-nainte. Ce era să fac ? cui să te jăluieşti ? Am răbdat şi am tăcut.

Pe urmă, anul ista, a venit veste de război şi m-a chemat şi pe mine. Acu numai Cel-de-sus ştie ce-i acasă ! Am lăsat ogoarele pline, dar cine să le culeagă şi cine să rînduiască totul cum trebuie ! Dacă nu-i o mînă de barbat, degeaba ! Ce poate un cap singur de muiere ?

Şi pe urmă, — boierul... Cînd mă gîndesc, mă apucă aşa de inimă... Eu ştiu ce s-a mai întîmpla ?

Nu ştiu. Mare pacoste a fost el pentru satul nostru ! N-a rămas gospodar neîncolţit de vrăjmăşia lui. Şi nimeni n-are ce-i face. Toţi rabdă.

Soldatul tăcu. Prin văi, departe, trecu un freamăt ; se auzi un strigăt slăbit prin văzduhul închis, o împuşcătură, apoi liniştea se întinse. În lumina roşie a felinarelor, căciularii tăceau gîndindu-se. Unul oftă din greu. Altul ridică capul şi zise :

— Şi la noi s-a întîmplat demult aşa ceva. Au răbdat oamenii zece ani, zece ani încheiaţi, pe urmă l-au prins pe boier şi l-au rupt în bucăţi. Eu eram copilandru pe vremea aceea...

Povestitorul răspunse :

— Cînd nu mai poţi răbda, ce să faci ?

Eu stăteam pe spate, şi ascultînd, priveam cerul negru. Vîntul se întărise şi stropii de ploaie conteniseră. Soldaţii tăceau iar ; în şanţul plin de noroi şi de apă, flămînzi şi însetaţi, tăceau ; trupurile le erau de criţă şi sufletele pline de o răbdare nmărginită.

Şi unul întrebă iar, într-un tîrziu :

— Oare are să mai ţie mult războiul ?

Cineva răspunse domol :

— Pînă ce-om dovedi pe Turc. Are să mai ţie o bucată de vreme.

Eu simţeam că fiori fierbinţi mă cutreieră din ce în ce mai aprig şi nu puteam vorbi ; îmi era sete, simţeam cuiul de foc în şele, dar nu mă mai gîndeam la moarte. Erau oameni care sufereau mai mult şi nu se tînguiau.

Vîntul de toamnă bătea mai tare, trecea fîşîind prin fanionul înfipt pe creasta meterezului. Căciularii tăceau, dar multe doruri porneau pe vînt spre umilitele sate ale Ţării.

PANCIUC

Ploua întruna, ploaie mărunță de toamnă, și bătea un vînt iute și rece care aducea cîteodată nouri albi, din care săgetau ace de ghiață. Șanțurile noastre erau pline de apă și de noroi ; pămîntul moale se năruia, surpat de umezeală ; dorobanții stăteau pînă la genunchi în hleiul noroios si rece. Dedesubt umezeală, deasupra umezeală. Tunurile lătrau a moarte și zi și noapte și stropeau foc peste năcazul soldaților noștri. Cîteodată și puștile prindeau a pîrîi și veneau glonții ca niște pîlcuri de grindină și intrau sfîrîind în parapete. Nu era chip să aibă oamenii parte măcar de o îmbucătură de mîncare. Hojma erau cu ghiața-n spate : ba un obuz a scurmat adînc creasta parapetului, ba cîteva sfărîmături de șrapnel au îngenunchiat și au trîntit în sînge cîțiva camarazi care lucrau la canalul șanțului. Moartea amenința la fiecare bătaie de tun și la fiecare bîzîit de albină al glonțului.

În suflările triste ale vîntului de toamnă, în cernerea necontenită a ploii reci, în fața focului vrăjmaș, dorobanții vegheau neadormiți. Armele erau totdeauna gata. Turcii puteau să iasă din vizuniile lor în orice clipă și era rușine să nu

fie primiți cu alai mare și petrecuți îndărăt cu pocnituri de bice. Cizmele le erau pline de apă și nu se mai vedeau din noroi ; picioarele în ele erau sloi de ghiață ; căciulile erau ude și zbîrlite de ploaie ; mănțălile șiroiau ; mînile erau roșii și reci ; bucata de pesmet era înghițită greu, cu noduri de amărăciune ; — dar nimeni nu se clintea de la locul lui, toți stăteau pe picioarele țapene la locul lor ; mînile puteau să înghețe și n-ar fi slăbit arma ; iar la mîncare niciodată n-au ținut prea mult, și pesmeții nu erau tocmai răi cu zamă de ploaie. Stăteau răbdători în chinurile acelea mari, și parcă erau de oțel, nu de carne și oase.

În vremea aceasta grea, ieșiră turcii din bîrlogul lor și dădură năvală la șanțurile noastre. Ieșiră în mai multe rînduri zvîrlindu-se ca niște nebuni ; dar flăcăii îi așteptau neclintiți, împroșcîndu-i cu foc și punîndu-le în piept șiruri de baionete reci, pe cînd dindărăt năvăleau schijele tunurilor, deschizînd răni sîngeroase în rînduri. Păgînii se traseră înapoi zdrențuiți lăsînd șiraguri de morți în bălți de sînge. În zilele acelea flăcăii fură mai neguroși și mai nemulțămiți ; nu puteau turcii aștepta o zi mai potrivită ca să se apuce de harță ? Dau năvală ca proștii pe ploaie și pe vînt, cînd fiecare creștin își scuipă sufletul de năcaz !

Așa, într-o sară neguroasă, un pîlc de păgîni se apropie în tăcere de un capăt al șanțului, și odată cu strigătul puternic al sentinelei noastre, — cu baioneta înainte, dădură un iureș, o izbitură repede, pe cînd din urmă, plutoane dese veneau alergînd, strînse, să sprijine asaltul.

La strigătul sentinelei, o trîmbiță, ca un glas de mînie, dădu alarma. Dar dorobanții nu dormeau : ei erau totdeauna gata. Plutonul de la ca-

pătul șanțului primi cu trăsnet și cu moarte pe năvălitori. La fulgerul armelor se arătară o clipă rîndurile dese ale dușmanului într-o frămîntare sîngeroasă. Al doilea fulger izbucni, împînzind pe zvîrcolirea rîndurilor, pe șanțurile negre și pe dorobanții întunecoși, licărirea-i de sînge.

Apoi ofițerii sprinteni strigară înăbușit :

— Pe dînșii, băieți !

Sergenții-majori se zvîrliră înainte, mugind comande și înjurături, soldații și căprarii se cățărară pe parapet și, de acolo, se prăbușiră spre șirurile păgîne. Focul conteni, numai cîteva felinare tremurau din șanțuri o lumină roșietică, obosită parcă de vegheri îndelungi. Straturile puștilor băteau surd ; rîndurile dușmanilor se răreau. Se auzi un glas răzleț : Dă-i la cap ! urmat de o sudalmă înfricoșată, apoi în freamătul surd al luptei scurte, altă trîmbiță sună melodia iute a atacului și în șanțuri izvorîră șirurile strînse ale companiilor de ajutor. Plutoanele păgînilor se îndoiră și căzură îndărăt răzbite ; dorobanții care luptau piept la piept se traseră iute la capătul șanțului și de pe parapet porniră cîteva pîrîituri de salve. În lumina slabă din șanțuri, grămezile ude de dorobanți se strînseră năcăjite și amenințătoare.

În întăriturile dușmane, după vălmășagul zgomotos al retragerii, se întinse încet-încet liniștea. Atunci și ofițerii noștri își scoaseră cușmele și își șterseră frunțile asudate. Un căpitan zise :

— Puteți să vă așezați la locurile voastre, băieți !

Flăcăii începură a umbla greu prin noroiul șanțului. Gradații își chemau subîmpărțirile și-și numărau oamenii. După ce se orînduiră, se făcu raportul. Lipseau șapte soldați și un căprar. Sa-

nitarii se strecurară peste parapet şi căutară pe cei căzuţi. Se întoarseră cu trei morţi şi patru răniţi. Căprarul nu fu găsit nicăieri.

Din pricina aceasta, la capătul şanţului, prin plutonul din care făcea parte căprarul, trecu un fior de nelinişte. Tovarăşii de aproape ai căzutului, prietinii lui, se strînseră ca să se sfătuiască.

Cel mai bun prietin al căprarului Florea era, ştia oricine, Gavril Panciuc, o namilă de rezervist cît un munte şi un suflet bun cum nu-i găseai pereche în toată ţara românească. Umbla vorba că-i cam *lălîu*, că-i *lung* şi *rece*, că are *pe-loc-repaos la cap* — dar astea-s glume între camarazi şi rîdea de dînsele chiar Gavril, întinzînd o gură mare pînă la urechi. De altfel chiar el însuşi era mare poznaş şi, cînd începea cu năzbîtiile, se tăvălea o companie întreagă prin glod de rîs. Mai ales cînd era şi prietinul lui, căprarul, cu chef, apoi să tot fi ascultat la pilde şi zicale !

Mai întăi începea Panciuc singur să rîdă de nasul lui cel lung :

— Mă ! de n-aş avea aşa comedie subt ochi, v-aţi duce pe copcă ! Am un nas, saracul, Dumnezeu să mi-l ţie cu tot cu stăpînu-său, — un nas cum nu se mai află ! Ajunge la turci cu jumătate de ceas înaintea mea, şi ce iscoadă mai bună decît dînsul voiţi ?

După aceasta începeau toţi cu glumele pe socoteala nasului, pînă ce se plictisea şi bietul Gavril şi se răstea rîzînd :

— Dar lăsaţi-l, bă, în pace, ajunge ! ce-l trageţi şi-l întindeţi atîta, că destul e el de lung !

Cîteodată, începea să cînte în pilda ţiganului Lascarache, toboşarul plutonului :

Saraca nevastă-mea,
Mult mă mai jeleşte ea !

Şi urma cu un zîmbet îndrăcit pe buze, cîntînd durerile *chirandei* şi vorbind şi despre oarecare oaspeţi de noapte :

Prin tindă nu mai încap,
Pe-afară se trag de cap !

Lascarache se scărpina la ceafă şi pufnea cu ciudă, pe cînd flăcăii hohoteau în jur. Într-un rînd se zbîrli biata *pasere* şi începu să croncănească :

— Da' ce, mă ! eu nu-s gospodar în sat ca şi voi ?

— Cum nu ? răspunse Gavril. Gospodar cu casa-n trei părеţi, cu tinda în pod, cu ferestrele pe unde iese fumul şi cu măciuci pîrlite pe sub streşini !

Era bun camarad Panciuc : cu el nu li se ura căciularilor niciodată. Cînd era vremea mai neagră şi mai posacă şi cînd umezeala şanţului te pătrundea la os, el începea cu ale lui, descreţea frunţile şi împrăştia voie-bună.

Dar acuma nu-i mai venea a rîde lui Gavril. Acuma era foarte amărît. Căprarul Florea ori murise şi nu-l găsiseră brancardierii, ori fusese prins în vălmăşagul rîndurilor turceşti şi dus spre şanţurile lor. Cine ştie !

Şi pe cînd flăcăii vorbeau, unul una, altul alta, făcînd felurite prepusuri, el tăcea cu îndărătnicie. Parcă avea o greutate mare pe suflet şi nu putea nici să răsufle în voie, nici să dea drumul glasului. De la o vreme, tăcură şi ceilalţi. Un om mai puţin : un fapt prea obişnuit.

De sus, din nourii de păcură, tot cernea ploaie rece. Felinarele ardeau prin întuneric, ca pete de sînge : deasupra lor, în negura uşoară, se înălţau stîlpi nemişcaţi de fum. În şanţuri era tăcere. Numai paşii sentinelelor nevăzute fleşcăiau prin noroi.

Într-un tîrziu, Panciuc se întoarse spre sergentul care şedea alăturea de el.

— Domnule sergent Nistor, ce zici ? poate nu l-au căutat bine.

— Se poate, răspunse sergentul. Dar eu nu-nţeleg ce jale aşa de mare te-a pălit acum. Bine, mă, prietin, prietin, dar aşa-i la război...

— Am eu ce am cu el ! murmură înăbuşit rezervistul.

— Ştiu că n-o fi înviat pe maică-ta.

— Nu, altceva ! — Apoi adăogi îndată : Am să mă duc să-l caut...

Sergentul Nistor îşi răsuci mustăţile negre şi nu răspunse. Panciuc se sculă. Un glas zise domol :

— Du-te întăi pe la domnul sublocotenent.

Rezervistul făcu semn cu capul, se strecură pe lîngă camarazi şi se cufundă în întuneric.

Glasul domol se deşteptă iar :

— Don' sergent Nistor !

— Ce-i ?

— Eu îs dintr-un sat cu domnu căprar Florea şi cu Panciuc şi ştiu pricina.

— Or fi fiind rude, bre !

— Nu, domnule sergent, altceva. A fost o fată la mijloc.

— Taci, bre !

Sergentul îşi răsuci iar mustăţile. Împrejur, cîţiva căciulari ridicară capetele. Pînă şi Lasca-

rache, lîngă darabana lui, holbase ochii şi căsca gura. Flăcăul cu gust de vorbă îşi scoase tutunul, îşi răsuci o ţigară şi o aşeză într-o ţigaretă turcească. Scoase amnarul şi cremenea şi scăpără. Îşi aprinse ţigara şi trecu şi sergentului tutunul. Trase o dată adînc şi o licărire rumână trecu peste obrazu-i ars de vînturi.

— Iată cum a fost, rosti el şi scuipă printre dinţi înainte ; lui Panciuc i-a fost dragă o fată, a unuia Gavril Ploaie, de la noi. Dar dragoste mare, nu aşa. Chiar a cerut-o de la tatu-său de nevastă, şi moş Gavril i-a făgăduit-o.

S-au înţeles pe cînd să fie nunta şi au pornit hîrtiile. Cînd colo, într-o bună zi, se scoală fata, Ilinca, şi zice : Nu mă duc nici moartă după Gavril ; mie mi-i drag Dumitru, flăcăul lui Costache Florea ! A răcnit bătrînul, a răcnit baba, că-i face de rîsul satului, i-au tras o bătaie ca aceea ; fata : nu şi nu. Bat-mă, taie-mă, ucide-mă, — mie mi-i drag Dumitru al lui Florea ! S-a făcut mare zvoană în sat. Dar Gavril şi cu Dumitru erau fraţi de cruce. Chiar eu ţin minte cînd s-au prins şi s-au legat cu jurămînt, încă pe cînd erau băieţi şi păşteau vitele devale, în lunca Siretului. Ce-a fost între dînşii nu ştiu, dar asta pot să spun : că domnu căprar Florea a luat pe fata lui Ploaie. Şi asta numai Panciuc a făcut-o. Aşa suflet mai rar ! Ci-că l-a întrebat : Ţi-i dragă, măi Dumitre ? — Mi-i dragă ! — Atunci ia-o, măi frate, şi să fie cu noroc ! — Iar fetei i-a spus : — Fa Ilinca, mi-ai fost dragă ca ochii din cap, dar de la fapta asta te-am urît să nu te mai văd înaintea ochilor. Dar mai bine aşa : ia pe cel ce ţi-i drag, şi să-i fii cu credinţă, că mi-i frate de cruce !

Sergentul își aprinse țigara stinsă de la dorobanț și zise :

— Aista-i Panciuc ? Eu nu știam.

— Te uitai la ghidușiile lui ? întrebă flăcăul. Inimă ca a lui n-are nimeni.

— Dar cu nevasta lui Florea cum o duce ?

— Bine. Poate tot i-i dragă, dar în inima omului numai Dumnezeu poate ceti.

— De bună-samă ! zise sergentul dînd din cap. Înghiți repede cîteva fumuri din țigara pe sfîrșite, apoi voi s-o arunce. Atunci Lascarache își întinse laba din umbră.

— Trăiți, don' sergent Nistor, să trag și eu un fum ! Și după ce se grămădi cu mucul de țigară lîngă darabana lui, începu a-și frige degetele și buzele.

Din capătul șanțului, prin întuneric, răzbătură glasuri. Apoi pași se apropiară prin noroi. La lucirea slabă a unui felinar se zări chipiul ofițerului de rond, sub pîlnia neagră a glugii. Sergentul se sculă în picioare.

— Stai jos ! zise încet ofițerul, făcînd cu mîna. Ce mai ziceți, mă băieți ? A mîncat Turcul papară și de data asta !

— Și, — să trăiți, domnule sublocotenent ! rosti Nistor.

— Ei, dar cum dormiți voi ? greu, hai ? umezeală strașnică !

— Cam umed, ce să-i faci ! așa-i vremea de toamnă.

Ofițerul se înfășură mai bine în manta și trecu înainte lunecînd prin noroi. În urmă-i izbucneau înăbușit, pe rînd, strigătele sentinelelor. Apoi, după ce se întinse liniște, se strecură încet în

șanțuri, pe lîngă pîlcurile căciularilor, și trupul uriaș al lui Panciuc.

— Ei ? ce-ai făcut ? șopti încet Nistor sergentul.

— Nimic, gemu rezervistul, am căutat degeaba tot locul unde a fost încăierarea. Nu-i...

Amîndoi tăcură. În amîndouă Grivițele era liniște adîncă. Prin țărcălanele felinarelor se zărea cernerea ploii, dar nu se auzea nici cel mai mic susur ; picușurile cădeau în noroi ca pe vată.

Gavril Panciuc se așeză încet pe un mănunchi de nuiele, cu coatele pe genunchi, cu bărbia în palme, cu ochii înainte, ațintiți în gol. Sergentul deschise vorba :

— Chiar frate să-ți fie, bre omule, ce-ai să-i faci ? Așa i-a fost lui să-i fie !

— Are nevastă și copii..., șopti Gavril.

— S-a găsi cine să îngrijească și de dînsa și de copii. Mare-i Dumnezeu !

— Nu, domnule sergent, dacă nu vine Florea, moare și muierea.

— Ei și? dac-a murit omul, poate să moară și ea!

Rezervistul clătină din cap și nu răspunse. Sergentul își răsuci iar o țigară. Apoi zise :

— Mai bine lasă-te și tu pe-o coastă. Hodinește-ți ciolanele. Mîne poate începem altă horă.

— Domnule sergent, am eu ceva pe suflet, de aceea mi-am ieșit din fire.

— Ce-i fi avînd, omule ? — Nu faci o țigară ? Ia de ici, mă, tutun turcesc.

— Nu fumez, domnule sergent.

Nistor scăpără și aprinse. În umbră se odihneau ceilalți. Numai ei doi stăteau în capul oaselor.

Deodată, în tăcerea nopții, se înălță un vaiet prelung, slab. Se auzea deslușit. Era tînguirea unui rănit care-și venise în fire :

— Măi fraților, nu mă lăsați !

Panciuc se scula în picioare :

— E Florea, șopti el repede. L-a luat vălmășagul turcilor și a căzut aproape de șanțurile lor !

— Nu cumva vei fi avînd de gînd să te duci pînă acolo ? întrebă sergentul Nistor căscînd.

— Ba mă duc, domnule sergent, că-l taie turcii altfel, cum li-i obiceiul.

— Du-te atunci și raportează domnului sublocotenent. A trecut chiar înaintea ta pe aici.

Tobosarul Lascarache înalță capul :

— Numai două fumuri să-mi lași — trăiți, dom'le sergent. Nu-i da drumul, dom'le sergent, că nu se mai întoarce.

— Ce să nu-i dea drumul ? șopti o voce. De-acuma, dacă a auzit glasul lui Florea, de ce să nu se ducă ?

Rezervistul se apropie de un felinar, îl desprinse, îl vîrî sub manta, apoi porni încet spre capătul șanțului. În urma lui, unul cîte unul, se sculară dorobanții. Șoptiră încet cîtăva vreme, apoi tăcură. Și-n liniștea care se întinse, se auzi iar tînguirea sfîșietoare :

— Nu mă lăsați, măi fraților !

— Știe obiceiul păgînilor, de-aceea chiamă ajutor, vorbi Nistor. Numai de l-ar putea scăpa Panciuc! Mi-i greu, nu știu cum, cînd îl aud răcnind așa.

Se sculă, urcă banchetele și se înălță la creasta parapetului. Ceilalți se suiră după el.

— Mă Lascarache, șopti sergentul, tu ai obicei de urli ca o fiară, cînd vezi ceva. Să nu cumva să crîcnești, că te vîr în fundul tartarului. Cască ochii și taci !

— Trăiți, domnule sergent ! suspină încet tobosarul.

Trecu o vreme : cît ai fuma o ţigară. Nicăieri nici o mişcare. Totuşi cei de la muchea meterezului puteau deosebi un pas uşor, furişat. În liniştea nopţii numai tînguirile rănitului tremurau. Într-un timp conteniră.

Se auzi deodată, apoi, o oarecare mişcare şi în şanţul turcilor. Ieşeau călăii.

Şi, în întunericul adînc, plin de negură, dintrodată răsări o lumină.

— Felinarul lui Panciuc ! gemu tainic Lascarache.

— Hai-hai ! şopti sergentul.

Lumina stătu puţin nemişcată în negură, apoi deodată prinse să alerge la faţa pămîntului. Se oprea o clipă ,apoi iar pornea în goană. Parcă rătăcea o flacără pe o apă întunecoasă.

Dincolo, pe parapetul duşman, se auziră glasuri înăbuşite. Apoi o puşcă fulgeră şi pocni scurt. Scăpără şi al doilea fulger, şi al treilea, şi tunetele căzdeau înăbuşite în ceaţă.

Lumina deodată se stînse. În şanţurile noastre flăcăii săriseră în picioare, cu mînile pe arme. Un murmur de astîmpăr trecu. Se dăduse ordinul să fie linişte, că nu-i nimic.

Iar dincolo, sub şanţurile păgînului, tunetele conteniră ; apoi tresăriră glasuri, gemete, şi se auziră pălituri tari, parcă izbea cineva cu maiul în pămînt. O învălmăşeală fierbinte se încinsese în marea de umbră, dar nu se vedea nimic.

Şi, după un răstimp, iar se întinse liniştea, — pînă ce se auzi un pas grăbit venind. Dorobanţii se coborîră de la muchea parapetului, şi nu trecu mult şi se văzu şi trupul uriaş al rezervistului răsărind mare, încărcat cu ceva, în lacul de sînge al celui dintăi felinar.

Se auziră glasuri trecînd ca un freamăt : L-a scăpat !

Panciuc păşi pînă la locul lui şi dădu drumul din spate rănitului ; apoi cu stînga scoase de sub manta felinarul şi-l puse lîngă capul căprarului. Faţa lui Florea era galbenă şi ochii închişi aveau un cerc adînc, vînăt. Dar, prin gura deschisă puţin, ieşea răsuflarea fierbinte a vieţii.

Gavril Panciuc îşi şterse cu mînica mănţălii broboanele de sudoare de pe frunte şi rămase uitîndu-se lung, fără de nici un cuvînt, la prietinul scăpat de moarte. Apoi se puse şi el jos, alături, se aplecă spre Florea şi întrebă încet :

— Măi frate, mergi la *abulanţie ?*

Căprarul deschise puţin ochii şi-i închise îndată.

— Vrea să meargă la abulanţie, zise domol rezervistul, dar eu nu-l pot duce... Şi se lăsă deodată într-o rînă şi-şi duse palma dreaptă în deşert, sub coastă. Un pîrău de sînge curgea pe sub manta, pe pantaloni şi pe cizme, în apa şanţului.

— Mă camarade ! strigă Lascarache spăriat, nu-l lăsa, că moare !... şi se repezi să sprijine capul lui Panciuc. Ceilalţi se grămădiră, dar nu mai era nimic de făcut. Uriaşul se întinse cît era de lung şi muri fără de nici o vorbă.

A doua zi, la raport, se dădu ordin de zi pe regiment pentru „vitejia soldatului Panciuc Gavril, care a scăpat de sub tranşeele inamicului pe caporalul Florea Dumitru şi a murit străpuns de patru gloanţe". Deasupra inimii simple a viteazului, se aşează *Virtutea militară* şi lîngă groapa în care era să se coboare el la hodină, se ceti cu glas tare ordinul de zi. Dar Panciuc nu mai ştia nimic ; el dormea somnul cel lin şi fără deşteptare.

DASCĂLUL IRIMIA

Cum s-a auzit în sat de război, s-a început în toate părțile o jelanie de credeai că se apropie sfîrșitul lumii. Plîngeau muierile și fetele și se trăgeau de cap pe toate cărările. Noi, flăcăii, știam că bine mare nu ne așteaptă acolo unde ne vom duce, dar, ca românul, gîndeam și noi în mintea noastră cea proastă : Ce poate să ni se întîmple acolo, în război ? Cel mult o să murim. Ei și ? De asta nu ne spăriam noi. Nu ne spăriam nici de mai rău. Am lăsat femeile să bocească și ne-am dus.

Cînd am trecut Dunărea, eram flăcăi mulți, din toată țara. Cînd am ajuns în țara bulgărească, am găsit ruși puzderia pămîntului. Iar turcii cei cu fesuri roșii furnicau în taberile lor fără număr : cîtă frunză și iarbă.

Se vărsase mult sînge rusesc. Turcul se împotrivea cu desnădejde. Au fost cîteva zvîrcoliri cumplite și sîngeroase, încleștări de moarte, din care turcii au trebuit să dea înapoi ca niște fiare rănite.

Eu o duceam și mai rău și mai bine, cum da Dumnezeu. Pe drum, îmi fusese dor toată vremea de cei de-acasă. Dincolo, peste Dunăre, numai

noaptea, cînd stăteam cu faţa spre cer, cu ochii deschişi, în mijlocul miilor de flăcăi, mă necăjeau umbrele celor rămaşi în urmă, îmi veneau în minte luncile şi văile înverzite, în care petrecusem ani din viaţă, mă gîndeam la pămîntul nostru cel vechi în care se odihneau oasele strămoşilor, — şi mă lovea aşa o jale amară şi-mi spunea parcă cineva că n-am să mă mai întorc şi n-am să mai văd ce-am lăsat.

Ziua însă, cînd se începea furnicarea taberei, cînd prindeau să bîntuie furtunile gloanţelor şi obuzelor, mi se împietrea deodată sufletul, nu mă gîndeam, nici nu mă uitam la ce lăsasem în urmă, mergeam cu un avînt pe care nu-l simţisem niciodată şi care mă străbătea cu fiori din creştet în tălpi.

Flăcăii noştri erau îndrăzneţi şi şmecheri, comedie mare. De multe ori dădeau în avanposturile turceşti, se luau la harţă, scăpau ca prin urechile acului şi se întorceau aducînd arme şi prinşi.

Într-un rînd pornii şi eu în patrulă înaintată, cu sergentul Irimia, un uriaş cu capul mare, cu grumajii de taur, — şi un pehlivan fără pereche. Afară de mine şi de sergent, mai erau cinci flăcăi. Era în luna lui brumar şi zorile se arătau ceţoase şi mohorîte.

După ce ieşirăm din linia sentinelelor îndoite, dădurăm într-o porumbişte culcată la pămînt şi zdrobită ; sărirăm apoi, cu piciorul, un pîrău mîlos şi ne îndreptarăm cu grijă spre costişa unui muncel care se ridica dincolo de pîrău la cîteva sute de metri. Departe, înaintea noastră, prindeau să mugească tunurile la Plevna ; dar prin negură nu se vedea nimic. Mergeam împrăştiaţi, ne adăposteam prin tufele care înnegreau ici şi

colo, prin pîclă, și stam gata la orice, cu armele încărcate, cu degetul pe trăgaci.

Teamă n-aveam. Știam pe Irimia ager și deștept : cu el toate trebuiau să iasă bine.

Dar deodată, cum nici nu gîndeam, izbucni aproape de mine un strigăt scurt, iute înăbușit. Mă repezii. Pe un hat buruienos, între două ogoare, Dumitru Lioara, fruntașul, doborîse cu baioneta una din sentinelele păgînilor ; sergentul Irimia se vînzolea cu cealaltă. Ceilalți tovarăși veneau și ei în ajutor, — însă, spre nenorocul nostru, mîna turcului, care se zvîrcolea sub fruntaș, dădu peste armă, — o bubuitură izbucni scurt în liniștea zorilor. Turcii rămaseră zdrobiți în tufe ; noi, strînși, porneam îndărăt. Dar prea mult înaintasem ; posturile mici dușmane erau prea aproape. Zgomote de glasuri, împușcături răzlețe se auziră ; tropote de cal prinseră a bate pămîntul și, dintrodată, ne simțirăm împresurați și pierduți.

Irimia zise :

— S-au dus boii dracului, măi băieți !

Ne zvîrlirăm ca niște turbați spre fesurile roșii, cîteva puști bubuiră, o zvîrcolire repede se încinse — și-atîta tot.

Nu era alt chip. Turcii ne prinseră. Începură a vorbi pe nas, în limba lor ; unii se năpustiră la noi să ne străpungă, alții îi opriră, — apoi furăm duși, prin furnicarea avanposturilor, pe cărări întortochiate, și ne trezirăm închiși într-o baracă de scînduri. În urma noastră, pîrîiră multă vreme puștile pe lanțul sentinelelor. După aceea fierberea se liniști.

Ziua leșietică venise. Noi stam jos, descinși, fără arme, și ne uitam unii la alții, cu ochii hol-

baţi. Tanase a Vadanei lipsea, dar nimeni nu vorbea despre moartea lui, pentru că toţi ne gîndeam la maică-sa, care rămăsese singură şi amărîtă în sat.

Tăcurăm o bucată de vreme. Îmi făceam socoteală : de bună-samă că păgînii au să ne puie capăt zilelor ! Dintru-ntăi mi s-a părut ciudat. Nu-mi venea la socoteală să-mi aştept aşa moartea, la un ceas hotărît. Dar pe urmă mă pătrunse din ce în ce mai tare gîndul că duşmanii au să mă înalţe într-un copac, cu funia de gît, şi drept să spun, amar începu să mă doară sufletul. Un fel de întuneric mi se coborî peste minte. Apoi, într-un tîrziu, mi se deschise deodată înaintea ochilor satul nostru din munţi...

Ce făceau oare cei de-acasă ? Ştiau ei că feciorul lui Ilie Şoimaru are să rămîie prin pustiurile bulgăreşti ? Nu ştiau, saracii... Satul se întindea foarte liniştit în vălcea, la poalele munţilor, departe, în fundul Moldovei bătrîne. Din ogrăzi, se înălţa fumul spre cerul limpede ; cumpenele fîntînilor ţipau ici şi colo ; fete în catrinţă treceau pe uliţele înguste, cu cofăiele în mînă ; pe coasta muntelui, spre sat, suiau nevestele cu şiraguri de cai încărcaţi cu desagi. Poate Mărina lui Andrei sta pe prispă, cu ochii pierduţi departe, spre şesurile nemărginite, — poate se gîndea că într-acolo s-a dus feciorul Şoimarului şi poate se gîndea că s-a dus să nu mai vie, poate ofta amar, gîndindu-se...

Şi mă trezii vorbind tare :

— Ce să-i faci ? aşa ne-a fost scris...

— Ce zici ? mugi lîngă mine glasul sergentului Irimia.

— Mă gîndeam ce-a mai fi fiind prin sat pe la noi, domnule sergent...

— Bine, pace, măi flăcău ! Fetele oftează şi se gîndesc la tine...

După un răstimp de tăcere, întrebai :

— Au să ne facă turcii felul, domnule sergent, nu-i aşa ?

— Se poate şi asta...

Ceilalţi oftară. Aveau şi ei nădufurile lor. Irimia pufni cu ciudă şi zise :

— Adică de ce oftaţi voi aşa de tare ? Căutaţi-vă de treabă ; pînă mîni cine ştie ce se poate întîmpla : mare-i unul Dumnezeu !

Fruntaşul Lioara suspină cu amărăciune :

— Am ajuns rău de tot... Încaltea Tanase a Vadanei nu mai are nici o grijă !

— Las' că ne vine şi nouă rîndul ! mormăi înăbuşit Neculai Mazîlu.

— Da-v-aş dracului ! izbucni sergentul. Ce te boceşti, *Nevoie*, înaintea morţii ? De-om scăpa, am să vă pun să faceţi *sărvici* cu muierile !

Apoi se întinse pe-o coastă, scoase tabacherea, îşi răsuci o ţigară, scăpără şi şi-o aprinse.

Nimeni nu mai zise nimic. Uriaşul era mînios.

Într-un tîrziu, porniră zgomote şi glasuri, baraţca se deschise şi cîţiva turci, cu un ofiţer de-al lor, pătrunseră înlăuntru. Oţelele armelor luciră ca nişte fulgere. Ofiţerul se opri între ele, se uită cîtăva vreme la noi, răcni apoi nu ştiu ce, cu glas aspru, la soldaţii lui, — după aceea ieşiră cu toţii. Irimia sta întins pe-o coastă şi tăcea ca un moroi.

Aşa trecu ziua. Sergentul nostru fuma ţigări după ţigări şi se uita urît la noi.

Tunurile băteau surd în depărtări. Prin împrejurimi simţeam că vin şi trec pilcuri de călăreţi.

Spre sară auzirăm un freamăt mai mare, amestecat cu nechezări, cu sunete ascuțite de fluier, cu tactul greu și surd al pasului gimnastic. Și baraca se deschise iar, cutremurîndu-se. O droaie de păgîni bărboși intră repede, desfășurînd cununi de funii. Ne făcură semn să ne sculăm, ne legară cu frînghiile cot la cot, — eu într-un capăt, Irimia în alt capăt, — și ne împinseră spre ușă. Dar cînd să ieșim, sosi un călăreț în goană, se aplecă pe oblînc și dădu un ordin. Furăm lăsați legați burduf în baratcă, se așeză un planton înaintea ușii, iar ceilalți se traseră spre bivuacul de aproape.

Sergentul nostru părea nemulțămit. Începu să mormăiască :

— Aista nu-i *sărvici !* Umblă, parcă calcă în străchini. Să le arăt eu miliție, măi Săracu, să-mi umble ca o fată mare !

— Domnule sergent, zise Ion Munteanu, acum am ajuns și mai rău, ne-au legat ca pe boi.

— Nu-i nimica, măi flăcăi. Întindeți-vă jos și tăceți... Rabdă, mă, că așa scrie la carte !... Rabdă ! — Numai de un lucru îmi pare, bre, rău : mi-s mînile legate și nu pot fuma măcar o țigară, ca să-mi mai astîmpăr foamea. Mi-i foame, mă, de crăp. Parcă mi-au mas șoarecii în pîntece !...

Nu mîncasem din zori, simțeam și eu o mare jale la inimă.

— Dar nu-i nimica, zise iar sergentul, bine că mi-a trecut mînia. Am să fac și eu ca țiganul : în dorul bucatelor, am să mă pun pe cîntat... ca-n vremile bune, măi Săracu !

Ne întinserăm jos grămadă ; iar Irimia începu a zice cu glas moale :

Omul ! Ca iarba zilele lui.
Ca floarea cîmpului,
Înfloreşte...

Avea un viers frumos şi tremurător de te pătrundea la inimă. Sta cu faţa în sus, cu ochii spre podul barăkcii ; toată supărarea îi trecuse ; şi acum, adevărat ca înaintea morţii, ne simţirăm şi noi mai uşuraţi, cu inimile liniştite. Şi dascălul nostru cînta drept ca la biserică la noi, cu glas duios, cînd mai tare, cînd mai slab, cu înmlădieri tremurătoare ; şi, în jurul nostru, întunericul creştea încet-încet. Din depărtări, venea un murmur greu care umplea înserarea. În tabăra din jur se înălţau strigăte de comandă.

Foamea noastră nu voia să se aline de loc, cu toate că sergentul îi cînta aşa de dulce. Ne rodea măruntaiele ca un lup. Irimia se opri şi grăi :

— Tot nu-s turcii oameni de omenie ! Ne lasă o zi întreagă să postim, înghiţi-i-ar gurile iadului de păgîni ! Se opri şi scuipă într-o parte : Ptiu ! dă-i dracului ! Şi începu iar :

La rîul Vavilonului,
Acolo am şezut ş-am plîns,
Şi de crengile sălciilor
Ne-am aninat organele noastre...

Deodată tăcu. Sentinela se îndrepta cu paşi îndesaţi. Smunci uşa, se împlîntă în prag, bărbos şi cu ochii holbaţi, şi începu a răcni la noi.

— Du-te dracului !... zise cu greaţă Irimia.

— Strigă la noi să tăcem, oftă Gheorghe Cojocaru. Nici atîta mîngîiere nu mai avem. Măi-măimăi ! ce-i şi cu păgînii ăştia !...

— Bine, șopti Irimia ; atunci am să mă mînii și are să fie rău ! — Are să-ți pară rău ! strigă el apoi turcului.

Sentinela se încruntă, făcu un pas și aplecă arma, cu baioneta amenințătoare.

— A dat boala-n tine, spurcatule ! gemu sergentul. Apoi se întinse foarte liniștit pe spate.

Turcul închise ușa și se trase la locul lui. Întunericul ne cuprinse, adînc, și tabăra tăcea.

Mai tîrziu se făcu atîta liniște, de se auzeau și caii rontăind la furgoane. În baratcă era întuneric orb, de puteai să-ți dai cu degetele în ochi. Noi stăteam neclintiți, dar nu dormeam nici unul. Deodată, glasul lui Irimia porni slab ca un oftat :

— Tu ești Domnul Dumnezeul nostru și afară de tine, pre altul nu știm ! Nu ne lăsa în sama păgînului, Doamne !

— Domnule sergent, zise Lioara, are s-audă *santineaua !*

— Dă-l dracului de păgîn, ucigă-l crucea !

Trupul lui uriaș începu a se frămînta. Apoi, după o bucată de vreme, glasul i se auzi iar :

— Măi ! tare-aș fuma o țigară ! Mi-i foame de nu văd înaintea ochilor... Am să mă pun să rod la frînghie...

Iar tăcu un răstimp.

— Măi băieți, șopti el iar, hai să cercăm un *asalt.* Eu zic să mergem la reghimentul nosrtu, sireacul, la 15, că ne-o fi așteptînd camarazii cu mîncarea.

— Greu ! suspină un glas.

— Nu face gît, că-ți vîr pumnul pe gură ! mugi dascălul. Tot una ni-i. Dacă murim, atîta pagubă !

Și-n tăcerea adîncă, se frămîntă iar ușor ; apoi auzirăm, foarte încet, rontăitul dinților în cînepa

răsucită. Acuma mă gîndeam şi eu : Ce-o fi, o fi ! şi-aşteptam. Apoi dascălul prinse a trage vînt în piept. Se umfla. Îl simţirăm înţepenindu-se, încordîndu-se, ridicîndu-şi grumajii şi întinzînd picioarele, — şi, odată, ceva plesni scurt ; iar glasul de buhai începu a cînta încetinel :

— Cuvine-se cu adevărat să te fericim pre tine, născătoare de Dumnezeu ! — Încet, măi băieţi, încet, că s-a dus dracului păginul ! Încet... Mergem să mîncăm la al nostru, la 15, sireacul ! Mă, nu moare românul cu una cu două !

— Domnule sergent, gemu Lioara, te-aude, domnule sergent...

— Leagă căţeaua, fruntaş !, fără vorbă !

Dar tot era s-o păţim. Turcul auzise poate ceva : paşii lui iar bocăniră pe pămîntul pietros şi uşa se dete în laturi. Ne lăţirăm la pămînt fără suflet. Bătea inima-n noi, parcă voia să ne spargă pieptul. Prin uşa deschisă pătrundeau licăririle unui foc, care ardea înaintea barătcii. Santinela se opri în prag, neagră, se aplecă, cu mîna la ochi, cercetă toate colţurile cu luare-aminte, apoi se trase îndărăt la vatra lui de jar, lăsînd uşa deschisă.

— Face turcu-a moarte ! gemu sergentul — şi prinse a deslega pe fruntaş, care era lîngă el. — Încet, măi băieţi, încet. Aşa, fruntaş ! nu sufla tare că te ia mama dracului !

După ce deslegă pe Lioara, amîndoi se tîrîră pe brînci, fără nici un zgomot, ca nişte şerpi, spre noi. Mînile lor lucrau repede prin întuneric. Iar noi tremuram de nerăbdare.

Cînd furăm gata, ne lăţirăm pe brînci, la pîndă. Sentinela sta lîngă focul de găteje care de abia pîlpîia, tremurîndu-şi pînza de lumină pe fur-

goanele de-aproape, unde ronțăiau caii. Sta rezemat în pușcă, asculta murmurele nedesluşite ale depărtărilor şi se gîndea. Cine ştie la ce se gîndea şi el, săracul ! Mai încolo, se zăreau, nelămurite, prin întunecimea nopții, bivuacurile. Trupa dormea.

Sergentul şopti încet :

— Ca vîntul... la cai !...

Şi se strecură sprinten pînă la uşă.

Noi ne uităm la el cum se pregăteşte, cum se lasă pe vine şi-şi încovoaie braţele. Vedeam roş înaintea ochilor. Acu s-alegea : trăim, ori ne ducem dracului !

Deodată dascălul icni.

A fost o scăpărare de fulger ! Dintr-un salt, Irimia încălecă pe turc, îl dărîmă la pămînt, ridică de două ori pumnul şi-l lăsă să cadă ca un ciocan de fier. Pușca se întinse uşor la pămînt ; sentinela îşi lăsă într-o parte, moale, capul plin de sînge. Nici un gemăt.

Ce-a mai fost nici nu mi-am dat bine sama. Cînd am deslegat caii, cînd ne-am zvîrlit pe ei, cînd ne-am prăbuşit în goană de vifor la vale spre taberile noastre ? Nu ştiu. A fost o larmă în urmă şi o izbucnire de împuşcături, ca la o bătălie în regulă. Iar noi fugeam, pe deşelate, spre ai noştri, ca zvîrliți din tun.

Pe urmă, cealaltă parte a războiului am dus-o tot aşa, cînd mai bine, cînd mai rău, cum s-a întîmplat. Ai noştri nu s-au plîns niciodată. Aşa-i datina românului, să se obişnuiască cu toate. Şi a dat Dumnezeu de-am scăpat cu viaţă, — iar sergentul şi-acuma cîntă la bisericuţa noastră de lemn.

Cîteodată, la un pahar dulce, istoriseşte fără fală cum am pornit de la turci, să ne astîmpărăm foamea la al nostru, la 15, sireacul ! Altfel, ce dascăl, măi frate ! Parcă de cînd e el n-a cîntat decît *Ohtoicul* şi n-a cetit decît *Vămile văzduhului* şi *Moliftele sfîntului Vasile* !

CEASURI DE PACE

În dimineaţa aceea de 9 octomvrie, soarele răsări cu o lumină prietinească, negura se risipi curînd şi văzduhul se umplu de strălucire. Prin văi, se înmlădiau pale de ceaţă, se făceau din ce în ce mai străvezii, pînă ce se mistuiau în limpezimea aerului de toamnă. Tunurile bubuiau în Plevna şi în împrejurimi. Pretutindeni omul sta la pîndă ca o fiară şi obuzele duceau moarte. Şi răniţii stăteau palizi, cu feţele la cerul albastru, care le trimetea mîngîieri tuturor deopotrivă, şi morţii îşi dormeau somnul veşniciei nesimţitori.

La ceasurile nouă, un parlamentar ieşi din întăriturile turceşti, cu steag alb, în faţa Griviţei noastre. Îndată, pe parapetul dorobanţilor se înălţă filfîind pînza păcii. Lătratul tunurilor conteni împrejur, apoi încet-încet, în tot cuprinsul bîntuit de viforul morţii, focul se potoli, pînă ce se stînse, — şi stîlpii cenuşii de fum se pierdură, şuviţe răsfirate, în nemărginire, şi adîncul văzduh de pace se umplu de strălucire mai mare.

Oamenii se înfrăţiseră pentru un răstimp. Din întăriturile turceşti ale Griviţei, ieşiră ofiţerii şi un şir de sentinele fără arme, care se rînduiră de-a lungul şanţului lor, cu faţa spre noi. Ieşiră

şi din Griviţa noastră dorobanţi neînarmaţi şi se aşezară în faţa turcilor, — flăcăi chipeşi, gătiţi ca de paradă, cu căciula pe-o sprînceană. Pe şuşăniţele de pămînt din dosul celor două şiruri de sentinele, stăteau grămădiţi, putrezind, căzuţii luptelor trecute.

Erau mulţi flăcăi de-ai noştri. Focul ucigaş îi zvîrlise fără suflare pe pămîntul umed, — şi acolo stăteau de săptămîni încheiate, pe pămîntul plin de apă, sub cerul plin de ploaie, sub schimbul vrăjmaş de plumb şi de schijă ; stăteau cu armele alături, în somnul cel adînc, în noaptea cea adîncă. Zile şi nopţi trecuseră ; şi ochii se scufundau în orbite, şi obrajii aveau coloarea pămîntului. Şi, pe deasupra lor, în văzduh, trecuseră nourii plumburii cu şuvoaiele de apă, şi trecuse peste ei pasul iute şi greu al asaltului, şi gemuseră tunurile, şi pocniseră puştile, şi căzuseră alţi tovarăşi peste leşurile lor ţapene. Acuma ei nu mai doreau nimic, dar la vetrele copilăriei lor, în satele umilite, stăteau bătrînii şi babele fără feciori, oftau, tăceau şi aşteptau. Treceau vînturile toamnei cu cîntece triste, venind de pe ţărmuri depărtate. Vînturile ar fi putut spune ceva, căci trecuseră peste fruntile şi peste ochii feciorilor, dar bătrînii ştiau să aştepte numai şi nu ştiau că vatra va rămînea pustie şi cuiburi de dragoste, văi cu ape răsunătoare şi crînguri pline de soare, nu vor mai simţi paşii celor care nu se vor mai întoarce. Ei tăceau şi aşteptau.

Iar acum, în lumina cea prietinoasă a soarelui de toamnă, prinseră a furnica brancardierii şi doctorii. Se opreau la fiecare mort, îl aşezau cu

grijă pe năsălie şi-l porneau spre şanţurile noastre. Erau morţi de toate felurile. Erau cu capetele zdrobite şi negre, erau cu faţa senină ; unii stăteau liniştiţi pe spate, alţii grămădiţi cu capu-n piept, încovoiaţi asupra pămîntului. Şi paturile porneau, curgeau neîntrerupt.

Morţii turci erau duşi pe bucata de pămînt neutru, între lanţurile de sentinele, şi năsăliile lor veneau şi-i luau. Şi-n ziua liniştită, toţi umblau încet, vorbeau cu glasuri scăzute. Ici-colo, dădeau peste trupuri pe care nimeni nu le mai putea ridica. Săpau o groapă pe loc, împingeau trupul cu hîrleţele şi aruncau deasupra pămîntul. Nimeni nu ştia cine-i căzutul, cum îl chiamă şi de unde-i.

Un pîlc de căciulari se opri dinaintea unui morman de leşuri de-ale camarazilor. Toţi tovarăşii de luptă căzuseră cu faţa spre duşman, pe-o coastă, într-un avînt furtunos, şi toţi stăteau cu ochii deschişi, privind parcă grozavul cuib de foc de unde veniseră izbiturile de moarte. Printre armele căzute, în mijlocul tuturora, stătea un sergent mîndru, cu sprîncenele încruntate pe ochi tulburi, în somnul morţii.

Un flăcău zise încet :

— Iaca şi domnul sergent Axinte. Ce om bun era, bre !... Cu dînsul nu ţi se ura niciodată. Ne-a spus multe năzdrăvănii în şanţuri, în nopţile de ploaie, cînd ne erau sufletele îndoite şi pline de amar.

— Da, murmură altul, e din sat de la noi ; e logodit cu fata judeţului... Dumnezeu să-l ierte !

Iar domnul sergent Axinte dormea dus, şi-n somnul lui negru şi fără de sfîrşit poate tot se gîndea la fata cea sprintenă a judeţului, fata cea

cu ochii ca porumba şi cu cosiţele negre, cu care se avusese el bine în alte vremuri.

— Iaca şi vărul Năstase, rosti un glas mişcat. Ce-are să zică mătuşa Ruxanda cînd a vedea că mă întorc singur! Uite şi Ilie al lui Tudor Păduraru, uite şi Vasile al Pînzarului...

Şi cei vii îşi cunoşteau camarazii cu care duseseră greul războiului, ori prietinii vechi cu care hoinăriseră în copilărie, prin văile şi luncile ţării. Şi glasurile erau mai întunecate şi cuvintele puţine, fără izbucniri şi păreri mari de rău. Sufletele se închideau înaintea durerii; moartea nu mai înfiora pe nimeni. Mîni va porni iar viforul de foc, şi mulţi se vor aşeza la odihnă de veci ca şi vărul Năstase şi ca şi domnul sergent Axinte. Iar peste podişul plin de morţi, peste liniştea de o clipă, lumina blîndă a soarelui îşi tremura strălucirile. În Plevna era pace, în împrejurimi era pace, şi din pămîntul udat de sînge şi ploaie, din văi, se înălţau pînze subţiri, de abia văzute, de aburi. Pe sub pîlcurile albe de nouri, sus, în cerul adînc-albastru, se roteau vulturi; convoiuri de corbi se ridicau din zare. Iar flăcăii îşi ridicau camarazii şi-i purtau spre şanţurile noastre. Şi fiecare viaţă umilită care se stînsese acolo, pe glia străină, şi care era să rămîie pe veci îngropată acolo în pămînt străin, lăsase în urmă o fericire ori o durere.

Flăcăi vrednici, cu suflete potolite! voi, umiliţilor şi nebăgaţilor în samă! sub pasul vostru s-a cutremurat pămîntul străin. Voi aţi răbdat şi-aţi suferit, aţi lăsat în urmă căminuri pustii şi lacrimi; dar cumplita voastră vitejie a suflat negura de pe moşia părinţilor noştri. Fraţilor, pace vouă!

Cazmalele și hîrleţele săpau cu grabă gropi îndărătul întăririlor. Leşurile fură aşezate alături. Şi preotul îşi înălţă glasul, şi începu a ceti rugăciunile din urmă, pe cînd batalioanele se descopereau. Era o linişte în întinderi ca într-o biserică uriaşă, şi toţi tăceau. Numai glasul popii se auzea slab: „Veşnica pomenire, veşnica lor pomenire!...“ şi un gornist, într-un colţ, în dosul rîndurilor, începu a suspina, din goarna înăbuşită cu palma, melodia trăgănată a morţii. Apoi pămîntul căzu peste cei adormiţi pe veci, gropile se umplură şi cornul nevăzut conteni.

Dincolo, paturile brancardierilor tot încărcau morţii. Ofiţerii noştri supravegheau lucrul şi lanţurile d sentinele tăcute privindu-se de la douăzeci de paşi. Apoi, în căldura mîngîietoare a soarelui de toamnă, privirile duşmanilor se întîlniră. Ofiţerii noştri şi cei turci se priviră zîmbind, se salutară, se apropiară. Erau toţi mai curat îmbrăcaţi, ca de sărbătoare. Fumau ca în vremurile liniştite de garnizoană, şi parcă voiau să se hotărască la pregătirea unei petreceri.

Soldaţii tăcură o vreme, apoi unul de la noi zvîrli o glumă. Un rîs stăpînit se întinse. Un turc răspunse într-o românească stricată, şi alt rîs porni. Apoi un căprar azvîrli un pac de tutun, un fruntaş un pesmete, — şi oştenii turci îşi arătau dinţii albi, rînjind foarte prietineşte. Schimbul de vorbe se întinse, din rîndul celălalt veniră la noi pipe, ţigarete şi alte „fleacuri turceşti“.

Un căprar balan, cu ochii foarte vioi, strigă:

— Effendi! hei, effendi!

— Evala! zise, de dincolo, un turc înalt şi bărbos.

— Moclis hacană! vorbi foarte serios căprarul.

Ghel burdà ? Perpelița hacanà, țangăr mangăr berlengher buf !

Turcul rămase cu ochii **holbați, fără să priceapă.**

— Nu priceput ? întrebă căprarul. Și flăcăii prinseră a rîde. Turcul își întinse și el gura, cu dinții albi, într-un rîs fericit, își scoase pipa din tunică și o zvîrli căprarului.

— *Sabalairusum !...* strigă căprarul, ridicînd luleaua. Și turcii izbucniră în rîs. De aici prietinia se întinse pe toată linia. Iar căprarul care știa turcește sta mîndru ca un pașă și scotea, din cînd în cînd, cîte-o vorbă năstrușnică, care stîrnea rîsul tuturor.

Dar la amiază lucrul se isprăvi. Ofițerii se traseră spre șirurile de sentinele. Comandele se înălțară și de o parte și de alta, oștenii intrară în șanțuri. Urmă o clipă de liniște și de tăcere ; apoi, deodată, steagurile albe ale păcii se cumpăniră, și se lăsară în șanțuri.

Și-n soarele amiezii, în întăriturile noastre, un șurub gros de fum alb se înălță spre cer, desfășurîndu-se grabnic ; tunul izbucni și scuipă căpățîna de schijă spre reduta turcească. Ca după un semnal, bateriile își deschiseră focul. Glasul viforos al morții prinse a bubui din dealuri în văi.

Flăcăii stăteau în șanțuri. Erau mai tăcuți și mai gînditori decît în alte dăți. Căci era o lumină frumoasă de toamnă ș-un cer senin cum nu văzuseră ei de mult, și gîndurile pribegeau spre căminurile părintești.

Din cînd în cînd, se spărgeau obuze deasupra parapetului, și spărturile șuierau trecînd peste capetele lor. Ei nici nu le băgau în seamă : erau prea obișnuiți cu așa fel de oaspeți.

Dar, spre sară, din asfințit, se înălțară nouri negri, soarele se cufundă într-un noian de flacări. Un vînt aspru porni odată cu amurgul și, cînd veni întunericul nopții, glasul vîntului de toamnă cînta cu înmlădieri dureroase pe deasupra parapetelor. Tunurile bubuiau înspăimîntate parcă, și ghiulelele treceau ca niște puncte roșii prin văzduhul negru. În șanțuri, flăcăii erau treji și tăceau și se gîndeau, lîngă mormintele mari ale fraților lor, și gornistul necunoscut, într-un colț, zicea din goarna înăbușită cu palma un cîntec încet, care aducea cu suspinele buciumului în munții noștri.

MÎNIA MOȘULUI

În vremea liniștitelor zile de garnizoană, cele mai de samă ființi din regiment fuseseră, fără îndoială, *Moșu* și *Ghiță*. În jurul lor se învîrtiseră bucuriile și supărările tuturora, de la mare pînă la mic. Iar acuma, în viforul zilelor rele, tot amintirile întîmplărilor trecute luminau privirile și încălzeau inimile.

Ghiță era un țap de toată frumusețea : capul mare, negru, și trupul plăviț ; și de la cap, o dungă neagră pe toată spinarea, pînă la coadă. Mergea drept, fluturîndu-și barba, cu coarnele înălțate, și ochii căprii scînteiau de veselie și de șagă. Se făcuse mare cît un junc, cu picioare puternice și groase și cu un grumaz care ținea greutatea unui om.

Fusese adus, de pe cînd era ieduț, de tamburul-major Manoil, *moșul* regimentului. Întăi era o stîrpitură, mic și prizărit de-l da vîntul jos, și behăia așa de jalnic, că-ți era mai mare mila de el. Dar după ce începu a o duce bine, a mînca pîne și zahăr din mînile soldaților, și a bea lapte din gamela Moșului, din „pîrciul" cel slăbuț crescu un țăpușor vesel și zburdalnic, care împrăștia veselie în toate companiile.

Cînd se suna adunarea, dimineața, el era la locul de cinste, înaintea corniștilor și toboșarilor, bătînd măsura cu capul și cu bărbuța ; cînd se suna ieșirea la cîmp, tot el o apuca înainte, mîndru ca un general. În repaosuri dădea goană la grecul cu plăcinte ; orice cumpărător trebuia să-i dea și lui o îmbucătură. La ruperea rîndurilor, pornea în pas de atac după flăcăi, împingîndu-i cu coarnele prin plutoane. La masă făcea inspecție în toate străchinile, — iar țiganului Boroiu, care horpăia ca un disperat și nu-l băga în samă, de multe ori îi azvîrlise strachina, cu coarnele, cine știe unde.

Noaptea făcea inspecția sentinelelor. Și pe multe le scăpase de belea. Se întîmpla ca soldatul, trudit, să fie furat de somn și să înceapă a moțăi ; și se mai întîmpla să dea atunci Ghiță peste el. Era lună și frumos ca ziua, și țapul se oprea foarte mirat de clătinăturile și scăpătările capului de lîngă gheretă. Începea și el a face semne, a sări la dreapta, la stînga, și a-și scutura barba. Apoi deodată se avînta, cu capu-n piept, și sentinela, izbită de scînduri, se trezea îngrozită, urlînd : Cine-i ? — Stăi ! Țapul răspundea dulce : Beee !... iar soldatul se freca la ochi, se trăgea de urechi și-și căra la pumni în cap ca să se desmeticească, înghinînd : Mă săracu ! mîne fac cinste c-o plăcintă. Dacă nu erai tu, mă duceam dracului !

Cu toți era prietin Ghiță, dar cu Moșul era mai mult decît atît : dragostea lor era duioasă. Moș Manoil era cel mai bătrîn cornist din oastea țării. Începuse a trîmbița din tinerețe, de pe vremea nemților, și era hotărît să moară cum trăise, tot între toboșari și corniști. Atîta patimă avusese și

el în viața lui : să învețe marșurile cele vechi pe flăcăii cei noi, să soarbă regulat o stacană de rosior, și să suduie nemțește. Acuma mai avea o bucurie : pe Ghiță, *băiatul* lui.

Moșul era nume dat cu ordin de zi pe regiment. De la colonel la răcan, nimeni nu-i zicea altfel. Dar Moșul era țapăn încă, drept, cu capul sus, cu pasul îndesat. Deasupra bărbii cărunte și a mustăților mari, deasupra nasului roș și a obrazului rumân, ochii negri aveau încă lucirea tinereții. Cînd se-mbrăca în mare ținută și se așeza înaintea învățăceilor lui, cînd zvîrlea după umăr șnururile, și ducea cornul la gură, și începea, cu capul înălțat, cu pieptul înflorit de brandemburguri scos înafară, se simțea că este *cineva* în fruntea batalioanelor, și glasul goarnei lui trecea ca un fior și prin inimile flăcăilor.

Și era bun și blînd ca un bunic. Se purta cu toți soldații ca și cu Ghiță al lui. Și totdeauna, sara, după ce-și sorbea *chilul* lui de vin, își sugea mustățile, își mîngîia barba și zicea : Eu sînt tata regimentului, mă... Voi sînteți băieții mei, și-mi sînteți dragi ca și Ghiță... Iar țapul își scutura barba și-și vîra capul negru pe subsuoara moșneagului, clipind șiret la *gradele* și soldații adunați în jur.

Dar zilele frumoase trecură. Se duseră mușturile de pe cîmpiile pline de căldura și lumina primăverii, se duseră dansurile de sară în curtea regimentului, după sunarea apelului și a rugăciunii, cînd muzica zicea sîrbe și bătute, și lanțurile de flăcăi se frămîntau în joc : se duseră iernile viforoase cu teoriile obositoare și cu poveștile spuse încet la lumina scăzută ; se duseră manevrele de toamnă, trecerile prin satele pline de

grădini cu poame, glumele la popasuri cu fetele, marşurile şi luptele pe dealuri şi văi, bucuriile cînd Moşul cînta aşa de dulce încetarea manevrei, se duseră toate, — şi veni vestea cea mare, cu războiul cel adevărat.

Infanteriştii porniră cei dintăi, — şi Moşul cu Ghiţă al lui, în fruntea tuturor.

Acuma trecuseră şi prin grindină de plumbi, şi prin sîngele duşmanilor şi a fraţilor. Toamna venise, era frig şi umezeala pătrundea măduvarele. Tunurile bubuiau fără întrerupere, şi din Plevna şi din lanţurile împresurării, ca nişte zăvozi care latră toată ziua cu mînie unii la alţii.

După ploile de sînge ale asalturilor, regimentele rărite se odihneau, dar sufletele lor erau nemulţămite, vremea trecea şi turcii stăruiau cu străşnicie în vizunia lor. Asalturi vijelioase se zdrobiseră la parapete şi mulţi flăcăi mînioşi căzuseră fulgeraţi. Şi parcă toată tăcerea şi mînia căzuţilor trecuse în inimile celor rămaşi. Veseliile erau rare şi glumele se rosteau cu zîmbete de mîhnire.

Moşul, mai ales, era foarte amărît. Porţioara lui de vin, chilul lui, aici era lucru foarte rar, hrană pentru ţap nu se găsea, — căci Ghiţă era deprins cu lucruri *faine*, şi Moşul înjura şi scuipa cu ciudă, de cîte ori venea vremea chilului şi a cinei *băiatului*. Grozav ! războiul era o pacoste pentru moşneag şi nimeni nu ura mai straşnic decît el, mai din fundul sufletului, pe „haimanalele", pe „tartorii" lui Gazi-Osman !

Într-o dimineaţă, după o noapte cu brumă, se trezi Moşul mai morocănos decît totdeauna. Ţapul toată noaptea îl încălzise cu blana-i aspră, la spate, şi la trezire bătrînul voi să-l miluiască cu ce-

va, și nu găsi „hapsalut nimic!“ I se păru că Ghiță a slăbit tare, behăitul lui de bună-dimineață îi sună în urechi stîns și plin de jale; și-și mai aduse aminte că de-o săptămînă încheiată n-a pus un strop de vin în gură, și că are nevoie de șapte clondire de cîte un chil, ca să aducă lucrurile la adevărata lor cumpănă... Era slut de tot, și Moșul își îndesă chipiul cu mînie pînă la sprîncene.

Veni un cornist să raporteze că domnul sublocotenent Atanasiu a dat ordin să-și curețe oamenii „amuniția“. Moșneagul se încruntă și mugi:

— Marș! *Haraus!*

Acestea erau vorbe de pe vremea nemților: greu! Moșul ajunsese la aman!

Veni căprarul:

— Să trăiți, Moșule, a dat ordin domnul sublocotenent...

— Com? Și tu, *idem*, foră vorbă!

— A dat ordin să curățim amuniția...

— Îndrăznești? *Marșir, farfluctăr!* Haid! scurt! Pașol!

Bătrînul își trase chipiul și mai tare pe ochi, se întoarse și se uită lung la Ghiță, fără să rostească nici o vorbă. Apoi își vîrî mînile în buzunările pantalonilor, ridică capul și începu a cerceta zarea pe sub cozoroc.

De deasupra nu ploua, dar ziua era mohorîtă, fără soare, și cerul se căptușise cu nouri alburii. Un vînt rece venea de la miazănoapte; îngheța degetele și înroșa nasurile. Peste spinările de pămînt se zăreau, cît cuprindea ochiul, desfășurările grăbite ale sulurilor cenușii de fum și răsfirarea lor în goana vîntului, apoi se auzeau mugind tunurile, unul după altul, mînios și înăbușit.

Moșul privea toate cu o nepăsare de ghiață ; părea că prea puțin îi pasă de frămîntarea din șanțuri, de mișcările coloanelor printre întărituri, de trecerile repezi ale ofițerilor încolo și încoace, de toată zarva depărtărilor. Se uita așa ca și cum le-ar fi dat toate dracului. Din cînd în cînd mormăia cîte-o înjurătură cu „farfluctăr“ și cu „idem“ și scuipa cu greață într-o parte.

Într-un tîrziu, își scoase pipa, și-o umplu cu tutun și privi cu mînie în jur. Un învățăcel ieși ca din pămînt cu un capăt de iască aprinsă, și Moșul, după ce dădu foc tutunului, prinse a pufăi din greu, parcă îndeplinea o mare cazmă. În jurul lui nimeni nu vorbea ; numai la o parte, într-un dos, cîțiva se sfătuiau, căutînd să afle cum ar putea îmblînzi pe bătrîn. Dar nu puteau găsi, sărmanii, nici un mijloc, căci toată mîngîierea Moșului se cuprindea într-o gustare bună pentru Ghiță, — și de cînd trăseseră în șanțurile Griviței, proviziile se împuținau zi cu zi.

Mînia și tăcerea Moșului creșteau cu trecerea ceasurilor. Pe la amiază, însă, nu mai putu răbda. Sărută pe Ghiță, își strînse centironul și-și cercetă revolverul, strigă la țiganul Boroiu să-și lase dracului toba și să vie după el, — și o porni încet-încet, printre dungile șanțurilor, printre taberile tăcute, peste care suflarea aspră a lui noemvrie presura parcă fioruri de ghiață. Ghiță și Boroiu mergeau alături în urma lui : țiganul zgribulit, cu umerile ridicate, țapul dînd repede din cap, după pas.

Tunurile în toate părțile nu mai conteneau. Băteau întruna așa de regulat și așa de multă vreme, încît nu le mai băga nimeni în samă.

Moşul mergea la întîmplare, pe gînduri. Într-un răstimp se întoarse spre ţap :

— Ghiţă-băiete, ţi-e foame tare, mă ?

Ţapul behăi încet şi Moşul gemu plin de năduf. Fără să mai spuie nimic, porni iar înainte. Griviţa rămase pe dreapta, în urmă ; celelalte întăriturí turceşti se desfăşurau spre miazănoapte în încîlciturile dealurilor şi văilor. Moşul mergea spre asfinţit, pe o întindere goală, către taberile ruseşti. Un sat se zărea pe o costişă, dincolo de adîncătura unui pîrău, şi în răceala zilei mohorîte părea mort, fără nici un suflet în el.

Deodată, din văgăuna pîrăului se arătară capete de călăreţi. Moşul avea ochi buni, şi-i cunoscu de departe : erau călăraşi de-ai noştri. În tăcerea văii stăteau nemişcaţi, parcă aşteptau ceva. Bătrînul se îndreptă grăbit spre ei. Un călăreţ ieşi din grămadă şi începu a face semne ; Moşul le înţelese cum îi venea la îndămînă, şi porni şi mai zorit spre pîlcul întunecos.

Cînd ajunse, îi ieşi înainte un locotenent oacheş, cu barba neagră şi cu nasul turtit. Vorbea repede şi-i jucau ochii în cap ca la Necuratul.

— Ce e, Moşule ? ce vînt te bate ? Cum ? ce-i ?

— Nimic ! răspunse morocănos bătrînul, oprindu-se şi salutînd. Am pornit şi eu, poate oi da de ceva *proviant*, că-mi moare băietul de foame...

— Aşa ? strigă repede ofiţerul ; bine, Moşule, bine ! Stai colea ! ai răbdare. Vine un convoi turcesc, înţelegi ? Scurt ! în doi timpi şi trei mişcări dăm atacul, — şi, ori, ori !...

— *Farfluctăr !* murmură bătrînul ; tot se gîndeşte Dumnezeu la noi !

Se întoarse spre ţap şi-i mîngîie capul negru, pe cînd toboşarul Boroiu sta ţapăn, cu mînile la

vipușca pantalonilor și cu chipiul împins pînă la ceafă.

Bătrînul zise iar, mai blînd :

— Tot e bine cînd ești bătrîn. Te mai cunosc tinerii, și altfel merg lucrurile...

— Da, Moșule, rosti iute locotenentul, te cunosc ! te cunosc ! desigur...

Apoi își ridică calul în două picioare și făcu cîteva copce pînă la malul pîrăului. Chiar atunci cîteva împușcături rare căzură una după alta : parcă celor care trăgeau le era lene. Și glasul locotenentului începu a striga cu aprindere, și sfîrși prelung și răsunător :

— Marrrș !...

Călăreții dădură pinteni, un fîșiit aspru trecu, apoi prinse a dudui pămîntul. Se răsfirară, trecură pîrăul și suiră spre dîmbul care dosea un cot al șoselei ce ieșea din sat, pe după înălțimi.

Moșneagul rămase singur cu Ghiță și cu Boroiu. Privi cîtăva vreme lung în urma lor, apoi rosti :

— Hai și noi ! Haimanale și tartori !... Am să-i rrrup cu dinții !...

Își trase revolverul și porni foarte grăbit.

Împușcăturile se îndesiseră ; o larmă de glasuri deșteptă singurătățile, crescu, sfîșiată de strigăte, de țipete și de urale. Și cînd ajunse Moșul pe dîmb, bătaia era în toi. Șiragul de cară se oprise în mijlocul drumului, și ai noștri încolțeau din toate părțile pe călăreții păgîni. Caii, repeziți, se prăbușeau unul spre altul, învălmășeala creștea, pocnetele de carabină se răriră, conteniră ; și lupta se răsfiră pe sub dîmb și printre cară, și oamenii cădeau, caii o porneau razna, cu coamele spulberate, pe cînd, între vîrtejurile acestea de mî-

nie, boii, grămădiți cu capetele în fundurile carălor încărcate, suflau spărioși și frămîntau pămîntul cu picioarele.

Moșul nu stătu mult la îndoială. Porni foarte liniștit, spre căruța cea din urmă, de unde încăierarea trecuse. Pe drum își întoarse capul, și băgînd de samă că țiganul s-a oprit, cu mînile pe coarnele lui Ghiță, răcni :

— Marșir ! cioară afurisită !... întinde aripile, — că te zvîrl în fundul fundului iadurilor !

Țiganul porni încovoiat, împins de coarnele lui Ghiță.

Bătrînul se apropie de căruță, pe cînd lupta se înfierbînta spre vale, pe drum și pe de laturi, într-o bubuire mare de răcnete. Scoase sabia și înțepă un sac. Cîteva fire de orez ieșiră prin tăietură.

— Grîu turcesc !... mormăi bătrînul. Bun și ăsta !...

Înșfăcă un sac, făcu semn țiganului să se apropie, și i-l prăvăli din căruță peste spate. Apoi răcni :

— Pornește-o, mă !

Cînd să puie mîna pe al doilea sac, un fes se înălță de ceea parte și un cap bărbos se arătă la lumină.

— Ce-i, bre ? întrebă bătrînul.

Turcul nu voi să răspundă, se repezi de după căruță și ridică sabia. Moșneagul nici nu se clinti, ridică dreapta cu revolverul și fulgeră pe turc drept între ochi c-o descărcătură. Voi să tragă sacul, cînd alt dușman se avîntă pe drumul celui dintăi.

— *Idem !* zise scurt Moșul și-l trăsni și pe acesta în numele Tatălui de la două palme de-

părtare. Turcul căzu peste cel dintâi fără să geamă măcar.

Moşneagul încărcă sacul în spate şi porni spre dîmb. De acolo cătă din ochi pe ţigan, şi-l văzu trecînd pîrâul, aşa de grăbit, parcă îl ajungeau din urmă tatarii. Ţapul, după o fugă iute, se întorcea să caute pe bătrîn. Şi lupta împrejurul carălor, îndărăt, scădea. Turcii se risipeau alungaţi de călăraşi şi carabinele iar începură a bubui. Moşul se lăsă cu sacul la vale, pe cînd ţapu-i da tîrcoale, behăind tremurat.

— Taci, craiule, zise bătrînul, c-am să-ţi fac o cină să se ducă vestea !...

Cînd ajunse la băieţii lui, Moşului îi trecuse mînia. Şi liniştea se schimbă în veselie, cînd află că un cornist i-a adus un clondir de roşior, şterpelit cu mari năcazuri, cine ştie de unde, numai pentru dragostea bătrînului.

Sara, la focurile aprinse într-un dos, la un colţ de şanţ, flăcăii îmbucau pe un cap orez fiert cu sare şi cu apă, iar bătrînul, după ce-şi hrănise băiatul c-o fiertură ca aceea, îl culcase lîngă el, ş-acuma, pe de-o parte se încălzea de foc, pe de o parte de blana lui Ghiţă, şi fuma cu mulţămire tutun *arăpesc,* sorbind cu poftă din clondir. Nasul era ceva mai înfocat ca de obicei, şi pofta venise iar, drept ca în zilele cînd o ducea el bine, la cazarma regimentului, între băieţii lui.

Şi în lumina focului, în mijlocul roatei de flăcăi, începu a povesti, ca în vremurile bune, istoria de pe vremea nemţilor, cînd era el pompier.

— Ce, mă ?... ce căutau *ştronţii* la nunta unuia de-ai noştri ? Şi încă cu scandal şi cu batjocură.

Cînd am umflat parul de stejar de la un hîrdău și cînd am prins a da, mămulică ! mămulică ! parcă erau niște muște...

Și Moșul pufăia, povestea și-și dregea glasul cu vin. Apoi ceru cornul și începu a cînta băieților lui cîntece vechi, înăbușind sunetul cu palma. Și după cea din urmă sorbitură, cîntecele prinseră a curge duios și dulce. De cînd trecuse Moșul Dunărea, niciodată nu cîntase așa. Iar flăcăii nu puteau dormi ; ascultau pe gînduri, cu ochii mari.

Într-un răstimp, bătrînul se opri și mormăi, mîngîind capul negru al lui Ghiță :

— *Farfluctăr !* de ce nu-mi dădeau pace să-mi iau sacii ?...

ÎN SPITAL

Însera, și mă duceau brancardierii în pas legănat spre ambulanță. În cel din urmă iureș de la Grivița, o zburătură mă ajunsese la genunchi. Îmbrîncasem, tăiat parcă de un ascuțiș înroșit, ametisem, ș-acuma deschideam ochii fierbinți, deșteptat de glasuri, deșteptat de legănarea patului de pînză. Piciorul drept nu-l simțeam de la stinghie ; o oboseală de friguri calde îmi aducea unde de înădușeli.

Mugetul tunurilor, în urmă, umplea amurgul ; cînd și cînd, pîrîiau puști în depărtare. Eu stăteam pe spate ametit, străbătut de fiori. Gîceam înaintea și-n urma patului meu șiraguri de răniți purtați spre marile corturi dindărăt. Din cînd în cînd răsăreau aproape de mine chipuri palide de ofițeri, obrazuri năcăjite de soldați ; uneori pîlcuri mari treceau, se strecurau cufundîndu-se în umbra fumurie.

Și la ambulanță licăreau felinare în toate părțile. Pe pături negre stăteau în capul oaselor flăcăi cu capetele îmbodolite, ori cu brațele înfășurate în pînzături ; pe perini, ici-colo, zăceau capete galbene cu ochii arși de friguri adînc cufundați în găvanuri ; și, cum intrai, deodată îmi trecu

parcă prin cap un țipăt grozav, sălbatic, scurt. Pe urmă, un glas liniștit rosti :

— Gata. Repede bandajele !

Atunci abia, întorcînd ochii, zării o îngrămădeală de sanitari cu șorțurile dinainte în jurul unui om cu fața blajină, trasă în laturi de două favorite cărunte. Pe cel care țipase nu-l văzui, dar un flăcău trecu pe lîngă mine cu un lighian plin cu apă sîngerată, în care plutea ceva negru, nedeslușit, o mînă zgîrcită parcă.

Simții sudoare rece la rădăcina părului ; un val de sînge mi se sui la cap. Dar un alt țipăt, lung de data asta, urmat de gemete adînci, răgete de animal înjunghiat, mă trezi din amețeală. Și mi se arătară în lumină patastele noi, venite odată cu mine ; și doctorii umblau, cercetau, pipăiau, dezvăleau **rănile.**

Urmară țipete și gemete în lumina tristă. Flăcăi voinici, frumoși, căscau guri mari negre, cu ochii măriți de suferință, tresăreau ca subt izbirea unor valuri în mînile celor care-i țineau ; apoi rămîneau lungi, întinși, cu fețele în sus, gîfîind, apăsați parcă de greutăți mari. Și curgea sîngele ca apa, bucăți de carne cădeau în vase, împrăștiind stropi roșii ; sanitari se strecurau repede, vorbeau grăbit, alții desfășurau suluri de pînze, ori întindeau scama. Apoi treceau mai departe.

Un infanterist tînăr, cu mustăcioara de abia înfierîndu-i, prinse a se ruga ca un copil :

— Domnule doftor, să nu mă tai... Vai de mine, numai m-a pătruns un glonte, n-am nimic...

— Să vedem ! zise doctorul cu favoritele cărunte.

Pe cînd băiatul scîncea încă, ajutoarele îl desfăcură. Doctorul se spăla pe mîni de sîngele celui dinainte. Se aplecă, se uită cu luare-aminte, apoi zise :

— Ce spui dragă ? o sfărîmătură de obuz ţi-a rupt trei coaste. Trebuie să le scoatem...

Infanteristul prinse iar a se tîngui, apoi, cînd sanitarii îl ţintuiră, tăcu deodată, cu ochii căscaţi. Doctorul îşi clăti cuţitul, îşi suflecă mînicile, întinse întîi stînga, apoi cu dreapta prinse a lucra cu răpegiune. Acelaşi ţipăt, aceleaşi gemete, la care răspundeau altele din colţuri, unde se grămădeau alte şiraguri de oameni.

Mai încoace, un vînător bunduc, cu fălcile încleştate, privea încruntat la cei mînjiţi de sînge, umezi de aburul sîngelui, care se apropiau să-i brăzdeze şi lui cărnurile.

Doctorul întreabă :

— Unde te doare ?

El nu răspunse ; privea încruntat.

— Unde te doare ? întrebă a doua oară doctorul. Nu vrei să spui ? — şi zîmbi uşor.

Îl împresurară, îl cercetară. Pe urmă auzîi un icnit mînios. Doctorul tăia iute, vorbea repede, răstit, sanitarii se zvîrcoleau în toate felurile şi în toate părţile, iar vînătorul bunduc tot tăcea cu îndărătnicie, — şi rămase singur, pe spate, cu ochii plini de foc întunecos îndreptaţi în sus, sub sprîncenele încruntate, cu buzele strînse, răsuflînd şuierător pe nări.

Şi gemetele răzbăteau din multe părţi, sîngele fumega, curgea, mînjea mînile şi şorţurile, sticlea legănîndu-se, gros şi întunecos, în lighiane, doctorii înălţau, în lumina slabă, braţe negre pînă la cot, şi deodată mă văzui şi eu împresurat.

M-am zvîrcolit, am icnit, am gemut, apoi am rămas întins pe spate, şi n-am mai ştiut nimic.

Cînd m-am trezit, mă durea capul, parcă mi se clătinau în el creierii, şi simţeam cum frigurile mă muncesc. În cortul mare era tăcere, şi lămpile vegheau în felinare. Unii din răniţi se tînguiau încet, mulţi aţipiseră; ici-colo licăreau ochi în umbră. Un miros înţepător umplea încăperea. Şi eu simţeam cum fiorii de căldură şi de răceală îmi pregătesc aprige dureri; în ameţeala mea, priveam fără să înţeleg bine toate.

Cîţiva sanitari intrară, trecură pe lîngă paturi aplecîndu-se. Apoi deodată unul se opri şi ridică o pătură. Se înclină; veniră şi ceilalţi. Şi-i văzui ca printr-o sită mişcîndu-se, descoperind patul şi ducînd ca pe un lemn ţapăn pe cel care zăcuse acolo şi care se stînsese singuratic, neştiut de nimeni, în scrîşnirea aceea a dinţilor.

Pe urmă m-am simţit năpădit de focul înăbuşitor pe care-l aşteptam; ameţii, şi întunericul mă învălui.

Zilele care au urmat au fost numai clipele scurte de limpezeală, ce-mi deschideau destul de rar vederea asupra lumii aceştia. Parcă am trecut pe sub ceruri mohorîte de ploaie şi zloată, dar bine nu-mi pot da samă; parcă m-am strecurat prin preajma unor mari şiraguri de oşti tăcute, îngrămădite, în aşteptarea vînturilor răsunătoare ale iernii, prin preajma unor sate pustii, sub privirile nepăsătoare ale unor ţărani morocănoşi, care nu erau din neamul nostru. Şi într-un tîrziu am intrat pentru odihnă mai lungă într-o sală mare şi curată, într-un spital, la Turnu-Măgurele.

Era o linişte acolo, cum de mult nu-mi mai simţise sufletul. Mi se părea că ani trecuseră de la

viforurile care bîntuiseră în batalioanele noastre acolo, în măcelurile de la Plevna. Și-n cea dintâi noapte liniștită, la lumina de vis care se împînzea asupra paturilor albe, am prins a mă gîndi la năcazurile care de abia trecuseră, și la viața de altădată, din vremurile de pace.

Nici nu visasem eu cu un an înainte, cînd plecasem acasă în concediu, ce cumpănă ne amenința. Eram foarte mîndru de galonul de sergent, și uitasem vechile mustrări ale tatei că nu-mi isprăvisem batîr gimnaziul. Îmi răsuceam puful de sub nas, mă strîngeam în tunică, îmi plesneam pe-o sprînceană pălărioara de vînător și făceam niște plimbări ca acelea pe ulițile tîrgului nostru, pe sub geamurile în dosul cărora mă pîndeau ochii multor fete. Pe urmă veniră baluri, unde eram un adevărat păun, petreceri de iarnă, în care jucam *gajurile*, *inelul*, *preferansul de idei*. Cînd lunecam pe sfoară inelul, strîngeam degetele fetei de-alături ; cînd mă sfătuiam în sală cu vreo bucătăriță, după gajuri, despre felurile de bucate, îi strecuram la ureche o mulțime de prostii ; și la preferansul de idei făceam întrebări așa de potrivite și mă uitam în ochii unora din *dudui* cu atîta înțeles, încît sînt sigur că am lăsat pe urma mea multe piepturi suspinînd și mulți ochi lăcrimînd. Mama era foarte mîndră de mine, și se gîndea cu dispreț la *partiile* sărăcăcioase din tîrgul nostru. Doar eram cel mai bun dănțuitor, cel mai bun cîntăreț, și declamam la petreceri așa de bine, încît văduvele izbucneau în suspine totdeauna. Mai ales *Cînele soldatului* storcea multe lacrimi.

Acum cît de departe erau toate ! Tata, știam bine că a îmbătrînit de supărări și griji, în urma

mea. Maica toată ziua căuta poate în cărți, să vadă cum s-arată norocul pentru feciorul dus cine știe unde, peste Dunăre, în război cu Turcul. Pe urmă, ostenită, parcă o vedeam grămădită în fundul divanului, cu ochii pierduți în gînduri, departe. Veneau cucoane bătrîne, cunoștinți, și prindeau să vorbească despre veștile care sosesc de la Plevna. Și era mîhnire și jale, căci despre mine nu se știa nimic ; și mama ofta cu amar, închidea ochii, și lacrimi încete îi curgeau pe obrajii zbîrciți.

Toate aceste dureri însă mă lăsau liniștit ; știam că o să mă întorc acasă și o să le curm ; iar bucuriile și prostiile trecuseră, și nu-mi mai era dor de ele. În fața morții, viața altfel mi se arătase, pentru ca să mă gîndesc că trebuie iar să o vîntur ca pleava.

La multe mă gîndeam. Și-n icoanele și gîndurile încîlcite, adormii.

Cînd mă trezii, zîmbea cineva lîngă mine, și zîmbetul îmi umplu ochii și sufletul de soare. Era o femeie, o cucoană din lumea cea bună, una din multele care porniseră, sub crucea roșie, să îngrijească pe bieții schilozi care veneau de la vulcanul Plevnei. Avea o pieliță albă, cu pufușor ca la piersică, și doi ochi albaștri cu sprîncene negre. Atîta am văzut eu, ș-am simțit o înfiorare cînd și-a pus mîna mică pe fruntea mea.

O auzii vorbind :

— Doctore, de ce-a suferit flăcăul acesta ?

Mai întăi mă izbi vorba *flăcău*. Mă socotea un simplu soldat de rînd, — și parcă nu-mi venea la socoteală : pe vremuri doar învîrtisem valsuri și declamasem *Cînele soldatului*...

— A fost rănit... auzii răspunsul. Şi, întorcîndu-mi ochii, zării un doctor ţapăn, ras, cu şorţul alb dinainte, şi după dînsul un şir întreg de oameni drepţi cu pestelci albe. A fost rănit — zise doctorul, şi băgai de samă că are dinţi foarte lungi. I s-a extras glontele şi a rămas rană foarte periculoasă. Era aproape-aproape să i se taie piciorul... Acuma e ceva mai bine. *Febra* a scăzut.

— De unde eşti ? întrebă cucoana, întorcîndu-se spre mine şi privindu-mă lung.

— Din tîrg de la Cămărăşeşti, răspunsei eu încet.

— Nu eşti de la ţară ?

— Nu.

Ochii aveau în ei parcă nişte firişoare aurii. Pe obraji abia acuma zăream o roşeaţă slabă, de abia pricepută. Sprîncenele se lăsau în jos, arcuindu-se pe deasupra ochilor şi subţiindu-se din ce în ce.

Mă întrebă iar :

— Te simţeşti mai bine acuma ?

Nu răspunsei.

Închisei ochii, şi icoana ei îmi rămase zugrăvită în lumină, albă, uşoară ca-ntr-un întuneric. Pe urmă băgai de samă că mîna ei nu-mi mai atingea fruntea, — şi, cînd deschisei pleoapele, nu mai văzui pe nimeni la căpătăi.

Au venit pe urmă iar doctorii, singuri, m-au cercetat ; eu mă gîndeam la altele, nu mai băgam sama la ei.

Cînd sala se goli şi tăcerea se întinse iar, bolnavii prinseră să şoptească. Cei vechi întrebau pe cei noi, care veniseră odată cu mine, despre suferinţile şi năcazurile celor ce rămăseseră *acolo ;* voiau să ştie dacă Turcul s-a dat prins, dacă

a mai fost vreo bătălie, — multe. Iar cei veniţi răspundeau cu glasuri potolite, cu ochii plini de suferinţă.

Mă întrebară şi pe mine unii. Eu răspunsei întâi scurt, pe urmă nu mai răspunsei de loc. Auzii o şoaptă : Mă, ăsta-i cioclovină... dar nici nu întorsei ochii. Mă gîndeam, — şi tăcerea încetul cu încetul se întinse ; soarele de sfîrşit de toamnă răzbătea prietinos prin geamuri, şi o reţea albă tremura mişcîndu-se pe duşamele. De-afară veneau glasuri slăbite, venea cîte-un cîntec depărtat, de cucoş ; şi înlăuntru, cu comanacele în cap, în cearşafurile albe, cei mai mulţi dintre bolnavi dormeau, unii pe-o coastă, alţii pe spate, cu gura deschisă, sforăind uşor. Mă simţeam foarte bine în liniştea aceea, şi mă gîndeam cu stăruinţă la un singur lucru...

A doua zi mă trezii dis-de-dimineaţă, cu o dorinţă mare. Toţi dormeau. Mie-mi umbla gîndul, rătăcind, acasă, la tata, la mama, la fetele cărora le cîntam, cu ochii umezi : „Frumoasă ca o roză ai fost în astă lume...“, la legănatele valsuri nemţeşti, — apoi se întorceau, odată cu ochii, spre ornicul în colţuri, care ţăcănea răpegior, deasupra uşii, la intrare.

Şi, cînd o văzui intrînd pe cucoana cea cu ochii albaştri şi cu sprîncenele negre, îmi tresări inima într-un fior de fierbinţeală. Închisei pleoapele, şi aşteptai. Trecu vreme multă, — apoi o mînă călduţă mi se aşeză pe frunte.

Şi-o văzui tot aşa de liniştită ca şi în ajun, cu doctorul ras şi cu dinţii mari îndărătul *ei* şi cu şiragul celorlalţi în urmă. Ba mai erau cu ea alte două cucoane îmbrăcate în negru ; eu însă pri-

veam cu îndărătnicie la cea care mă întreba cu un glas aşa de dulce şi care avea mîna moale cum e catifeaua.

— Tu eşti cel care n-ai putut să răspunzi ieri. Cum te simţeşti azi ?

— Mai bine, răspunsei eu. Dar tot mă doare piciorul.

La picior nu mă mai durea, dar ea mă privi cu milă, şi eu nici nu doream altceva

— Are să-ţi treacă, să n-ai grijă...

Iar eu închisei ochii. Şi ziua se scurse iar în linişte, cu reţelele tremurătoare de lumină, cu zvonul slăbit care pătrundea, ca într-un somn uşor, de-afară. Mă simţeam ca într-o baie călduţă, în aşteptarea mea ; şi clipele ornicului cădeau una după alta în sala largă ; gardienii treceau în vîrfurile picioarelor ; glasuri încete curgeau neînţelese, ca nişte adieri.

Şi în fiecare zi venea cucoana cu ochii albaştri, cu glasul încet şi cu mîna mică şi moale ; trecea lunecînd parcă ; eu acuma o urmăream cu ochii, o petreceam pînă ce ieşea, şi-mi simţeam coşul pieptului cald şi sufletul plin de taină.

Zi după zi trecea. Ca dintr-o lume depărtată veneau veştile din afară, de la război. Noi toţi acolo, în lumină şi-n căldură, ne odihneam oasele zdrobite şi sufletele pustiite de furtună. O primăvară nouă liniştea inimile. Numai cei cu mînile şi cu picioarele tăiate aşteptau întunecaţi, fără nici o nădejde, cu o durere întunecoasă în ochi. Tăceau toată vremea, şi oftau des, cu o jale nemărginită : rana astupată pe trup era deschisă pentru totdeauna în suflet.

Sara, unii istoriseau întîmplări de prin ţinuturile lor. Vorbeau domol, cu amănunte multe, şi

la lumina scăzută ceilalți ascultau, în capul oaselor, ori rezemați în coate. Pînă într-un tîrziu, glasul povestitorului umplea odaia largă de fiori și de șoapte. Apoi glasul tăcea și numai ceasul țăcănea sus, în părete. Poveștile se întețeau mai ales în nopțile de viforniță cînd pe-afară vîntul bubuia și trecea cu larmă de ape, și șuiera ca un șarpe, strecurîndu-se pe coș. Eu mă gîndeam, în zvonul acela al mîniei văzduhului, la frații rămași în cîmpiile bulgărești, trecînd prin vînturi de ghiață și răzbătînd prin volburile viforului.

Ochii albaștri răsăreau în fiecare zi în liniștea odăii. Îi așteptam, îi urmăream, și rămîneam cu gîndul ațintit la ei ; și simțeam cu spaimă cum s-apropie clipa ieșirii din spital. Și privirile mele aveau ceva aprig în ele, ceva dureros de bunăsamă, — căci totdeauna cucoana se oprea mai mult la căpătăiul meu, mă privea lung, cu un zîmbet ușor, un zîmbet așa de dulce, și-mi vorbea încet, cu un glas care-mi părea un cîntec. Mă întreba despre trecut, aducea vorba despre tata și mama ; descoperise acum în mine cunoștințe ceva mai deosebite, și-i plăcea să-i vorbesc despre multe.

Și cînd îmi aduc aminte de noaptea din urmă pe care pe care am petrecut-o, la spital, mi se face și acuma negru înaintea ochilor. N-am putut închide ochii cît e picul : în rana de abia astupată parcă prindea să mă înțepe un ac ; sufletul îmi era plin de o sfîșiere adîncă, și nu știam ce vreau, ce doresc. Îmi era dor de tata, de mama, de tîrgușorul nostru, cu toate astea aș fi vrut să rămîn acolo unde eram, țintuit în patul meu, în lumina obișnuită a lămpilor, legănat în adormitoarele povestiri ale camarazilor, privind dimineața ceasul

şi aşteptînd cu ochii, cu sufletul, o clipă, cînd se deschide uşa...

Şi a venit cea din urmă clipă. S-a deschis uşa, şi a intrat femeia cu ochii albaştri. Eu stam îmbrăcat pe marginea patului, o priveam galben, cu buzele strînse, cu ochii mari, pe care-i simţeam că ard. Ea zîmbea, venea zîmbind spre mine. S-a oprit şi m-a întrebat :

— Vra să zică pleci, domnule sergent Văleanu ?

De abia am putut să murmur :

— Sărut mîna... plec... Şi-am ridicat privirile spre dînsa. Ea se uita ţintă la mine, şi zîmbea. Mi-a urat încet drum bun ; voi apoi să plece, dar se opri şi începu a rîde uşor :

— Nu mi-ai spus, Vălene, niciodată dacă te-aşteaptă vreo logodnică la voi în Cămărăşeşti. Dacă te-aşteaptă, să fie cu noroc... Dar nici pe noi să nu ne uiţi...

Şi-şi plecă capul pe umăr, rîzînd şi privindu-mă lung.

Răspunsei :

— N-am nici o logodnică...

Ea trecu înainte. Apoi de la uşă mi s-a părut că a strecurat o privire spre mine. Nu ştiu, mi s-a părut... De bună-samă că mi s-a părut...

Am plecat chiar în urma ei, şi n-am mai văzut-o de atuncea...

CONVOIUL

Al doilea convoi de prizonieri de la Plevna — escortat de trei companii din regimentul al treisprezecelea de dorobanți și de două escadroane de călărași — porni la 2 decheмvrie spre Țară. A doua zi îl și prinse în drum un viscol, mînia lui Dumnezeu.

Venea un vînt aspru, care frigea obrazurile ca un brici rău ascuțit. Cu el se năpăstuiră și valurile de zăpadă măruntă. Cîteodată se întuneca lumea în marile vîrtejuri albăstrii, care suiau omătul de pe pămînt înapoi spre nouri. Pe crestele dealurilor năvăleau talazuri uriașe, se înălțau în răsfrîngeri tremurătoare, ca o stropire de spumă, apoi se rostogoleau într-o cernere viforoasă în văi. Prin freamătul sălbatic al acestui uragan de zăpadă, răzbăteau cei trei mii cinci sute de ostași păgîni care suferiseră și se topiseră în Plevna. Mergeau strînși unul de altul, încovoiați, cu capetele-n piept, sub biciuirea trîmbelor de zăpadă. Tremurau umezi, pătrunși de răceala ascuțită. Înaintea, în urma lor, căciularii și călărașii de abia se zăreau ca într-o negură deasă. Era o îngrămădire mare de glugi țuguiate și de pulpane spulberate în toa-

te părțile, în care scînteiau întunecos șirurile baionetelor și oțelele carabinelor.

Nu vorbea nimeni în toată mulțimea aceea de oameni. Pas cu pas, sforăind, caii deschideau pîrtie largă înotînd prin omăt ; pas cu pas, suflînd greu, pedeștrii treceau prin neaua măcinată, sprijinindu-se, cu fălcile încleștate. Vîntul umfla pulberea, o înălța ca pe niște steaguri mari albe, o încovoia și o cernea peste grămezi.

Ostașii lui Osman nu mai puteau. În haine subțiri, cu încălțămintea stricată, slăbiți de lupte și vegheri, acum de abia mergeau, se poticneau, îmbrînceau. Zăpada se strecura prin cizmele rupte la picioare, prin hainele sfîșiate pe trup ; ei înaintau cu umerele ridicate, cu brațele adînc vîrîte în tunici subsuoară. Disperarea din urmă le mai dădea curaj, la aprindea ochii și sub privirile dușmanului, își adunau puterile.

Dar era foarte greu. Chiar flăcăii noștri, deprinși cu năcazuri de acestea, înaintau anevoie.

— Greu al dracului ! — gîfîia la ariergardă sergentul-major Michiu, scoțîndu-și dreapta din mînici și dîndu-și jos, cu degetele, omătul din mustăți ; — să fie al dracului ! așa vreme n-am pomenit de cînd maica m-a făcut !

— Ce-i, Michiule ? strigă sublocotenentul Crăciun. Nici nu poți înjura. Îți umple viscolul gura de zăpadă, hai ?

— Ptiu ! decît așa, mai bine... să ia dracul ! — și dădu drumul unei înjurături strașnice.

— Te crede taica ! răspunse sublocotenentul întinzîndu-și buzele cu mustățile tunse scurt, într-un surîs pe care frigul îl făcea rînjet. M-aș prinde și eu să fiu colo, la căldurică, cu un pahar de vin fiert și cu un pui rumenit dinainte.

Michiu scoase un fel de oftat, un răget :

— Eh-eh ! am și uitat gustul puiului fript !

Ofițerul și sergentul-major mergeau cot la cot, prietini buni din amarele vremuri ale asalturilor, — unul soldat vechi înălțat din grad în grad, celălalt, sergent-major, rezervist, primar într-un sat din județul Vasluiului. Învăliți în gugiurile sure, bătuți de palele dese ale viscolului, se plecau unul spre altul cînd vorbeau și parcă-și zvîrleau cuvintele, prin crivățul iute. Înaintea lor se tălăzuia turma prizonierilor goi, după care, plecat pe oblînc și învălit în manta, înainta căpitanul călare, iar dinapoi veneau rîndurile strînse ale flăcăilor.

— Nu-i nimica ! zise Crăciun. Bine că s-au sfîrșit toate. Mult pînă departe nu mai este ! Ai s-ajungi ș-acasă, ș-apoi după aceea are să fie bine !

— Să fie, domnule sublocotenent, că și rău a fost, de parcă nu-mi vine a crede cînd mă uit și mă văd întreg. Zice că să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda...

Sublocotenentul nu răspunse. Amîndoi se gîndeau la același lucru : la vijeliile de foc prin care trecuseră. Regimentul lor primise botezul de sînge, intrat cel întăi în sîngeroasele lupte de la Grivița, la 27 august. La 31, a doua zi după luarea Griviței, altă vijelie, cu batalioanele turcești care năvăliseră să scoată pe-ai noștri din reduta cucerită. Dacă nu era al treisprezecelea, să intre și să sfarme, tot ca la luarea Redanului, cu stratul pustei pe păgîni, dovedeau osmanlîii companiile noastre dărîmate de oboseala marii lupte din ajun. Pe urmă recunoașterea de la 4 septemvrie, lucrările în șanțuri pe vreme rea, luptele de noapte cu

pîlcurile de turci care izbucneau cînd şi cînd, noaptea, pentru a surprinde pe-ai noştri, — în adevăr regimentul lor fusese mult încercat, — şi tăcerea aceasta plină de gînduri spunea mai mult decît un potop de cuvinte.

Merseră aşa o bucată de vreme, cînd deodată calul căpitanului sforăi şi dădu în lături.

Michiu îşi înălţă capul :

— Ce este ?

— Halt ! strigă căpitanul, au îngenunchiat trei prizonieri !

Sergentul-major şi Crăciun se apropiară ; flăcăii din urmă mai făcură cîţiva paşi şi se opriră. În zăpadă, înaintea calului, din grămada care se mişca încet-încet înainte, căzuseră trei prinşi.

— Răcniţi la ei să se scoale ! strigă iar căpitanul, cu glas înăbuşit de gluga care-i învăluia faţa.

— Sus, bre ! grăi tare Michiu, plecîndu-se spre căzuţi. — Sus ! nu mai avem mult pînă în sat !

Turcii stăteau grămădiţi în zăpadă, cu ochii plini de trudă şi somn. Nu înţelegeau nimic, li se lăsau pleoapele ca de plumb pe luminile ochilor. În straiele lor subţiri şi scurte tremurau vineţi de frig, cu bărbiile amorţite, cu buzele negre. Nu mai înţelegeau nimic.

— Drepţi, bre ! strigă iar Michiu şi duse mîna la sabie ; apoi se răzgîndi şi şi-o trase înapoi.

— Lasă-i săracii ! zise sublocotenentul.

— Bine, dar ce facem cu ei ?

— Desigur, frate, ce facem cu ei ? întrebă căpitanul de sus. Uite, rămînem în urmă...

— Dă, grăi Crăciun, de luat nu putem să-i luăm. Ş-aşa merg oamenii greu...

Unul din căzuţi îşi înălţă o clipă ochii stînşi şi făcu cu mîna, uşor, un semn de renunţare,

apoi se lăsă pe o coastă. Cei trei gradați și soldații dindărătul lor se uitau fără nici o vorbă. Prizonierii se lăsară în omăt. Căpitanul își porni calul. Crăciun comandă înăbușit :

— Înainte !

Trecură pe alături, — și căzuții rămaseră în pustiul alb ; rămaseră cu ochii închiși, primindu-și sfîrșitul tăcuți. Și multă vreme Michiu și ofițerul merseră alături fără să rostească nici un cuvînt.

Tîrziu, sublocotenentul ridică capul și zise arătînd cu mîna :

— Uite, mi se pare că ne apropiem de un sat...

Sergentul-major își îndreptă și el trupul. Prin viscolirea deasă, ceva umbrea la dreapta, ca la două sute de pași. Vîntul vîjîia ca o apă mare în răscoală.

— Nu ! răspunse Michiu, trebuie să fie o luncă.

Cînd se apropiară, văzură în adevăr un pîlc întins de mesteceni cu ramuri subțiri în care cînta înfiorător crivățul. Trunchiurile albe se zbuciumau în toate părțile, cu disperare, parcă voiau să se smulgă din rădăcini.

Pe cînd priveau într-acolo, răsună iar glasul căpitanului :

— Halt !

— Iar au căzut ! zise sublocotenentul.

Era un singur prizonier, un uriaș palid la față, slăbit de suferinți. Mormăia încet în limba lui, închidea și deschidea ochii.

— Sus ! bre ! zise Michiu. Ai să te încălzești în sat !

Păgînul se lăsă în omăt. Căpitanul strigă :

— Înainte !

Flăcăii iar trecură pe alături. Viscolul venea din ce în ce mai vijelios, pe deasupra grămezilor de oameni parcă filfiiau paseri mari albe. Şi într-o clipă talazurile acoperiră pe oşteanul rămas singur în pustiul albăstriu.

Prin drumul greu şi prin vifor, sergentul-major zise într-o vreme :

— Şi de-ai noştri mulţi au murit din pricina lor...

— Aşa-i soarta omului, bre, răspunse sublocotenentul. — Nici ei nu-s de vină... După ai noştri m-a durut rău inima, dar la urma urmei şi ăştia...

— Aştia-s nişte păgîni ! mormăi Michiu. — Ei au spintecat cu iataganele mulţi *dorobanţi.*

— Adevărat, răspunse Crăciun. Apoi adăogă : Ai văzut cît de repede i-a acoperit omătul ?

— Pe cine, pe păgîni ? Am văzut... răspunse sergentul-major cu glas mai muiat.

Un val mare de omăt se năpusti şi le umplu obrazurile. Scuipară, înjurară şi răzbiră înainte. Mergeau umăr la umăr, albi de nea, arşi de suflarea crivăţului. Din cînd în cînd izbucnea glasul căpitanului, treceau pe alăturea de cel căzut, îl lăsau în urmă sub talazurile care se zbăteau deasupră-i.

Cînd ajunseră în sat, ninsoarea, mai potolită, curgea prin umbrele vinete ale înserării. Năvăliră toţi repede, începînd din capul coloanei, pe rînd, în curţile înzăpezite. Sătenii ieşeau din casele joase, cercau să se înţeleagă cu sergenţii şi cu ofiţerii. Dar nimeni nu se uita la dînşii. Se îngrămădiră pîlcuri-pîlcuri, pe unde putură şi unde apucară. Rupseră pînze întregi de garduri, le aşezară în calea vîntului, ori în jurul caselor, spintecară

zăpada, aprinseră focuri în adăposturi. Era o frămîntare în care toţi parcă uitau de oboseală. Prizonierii, tăcuţi, bătătoreau omătul, pregăteau perdeaua, parcă înţelegeau glasurile dorobanţilor ; un început de înfrăţire le înmuia la unii privirile. Apoi zarva încet-încet se potoli ; numai pe ici pe colo răzbeau glasuri purtate de vînt. Flacările focurilor mari fîlfîiau în toate părţile.

Michiu, cu pîlcul lui de dorobanţi şi cu grămada de prizonieri, înjghebase un adăpost între casa unui gospodar şi între şopronul larg de aproape, care se deschidea cu faţa spre casă. Dăduse o raită prin casă, urmărit de bulgarul tăcut şi morocănos, şi ieşise numai decît foarte nemulţămit.

— Mare ticăloşie, domnule, mare ticăloşie !

Bulgarul venea după el.

— Ce te ţii, mă, după mine ? — răcni oşteanul tare, înturnîndu-se şi zvîrlindu-i vorbele în nas.

Săteanul se opri încremenit. Michiu îşi puse mînile în şolduri :

— Te boldeşti la mine, ha ? Cine s-a bătut la Plevna, potaie ? Tu, ori ăştia ? Tu ai crăpat aici mîncare cît ţi-a încăput în piele, te-ai prăjit la foc, ş-acu te boldeşti ; ţi-au rupt gardul ; ţi-au pus pe foc lemnele ! S-au pus şi ei, saracii, să se încălzească, — ei şi ? — Şi se dădu aproape de el, închinzînd dintr-un ochi, tainic. — Adică poate ai ceva de zis dumneata ?

Omul n-avea nimic de zis ; se dădu înapoi şi îşi mingîie o clipă pe gînduri mustăţile mari aduse a oală : se gîndea ce-o fi însemnînd potopul de cuvinte ale sergentului-major.

— Spune, mă ! ai ceva de zis ? îi răcni oşteanul la ureche. Apoi duse mîna la straja săbiei :

— Paşol !

Săteanul se dădu repede înapoi și intră în casă. Capul lui zbîrlit, nemulțămit, apăru la ferestruică.

— Măi-măi-măi ! mormăi Michiu aproapiindu-se de focul în jurul căruia prizonierii cinchiți, grămădiți strîns, făceau o roată mare ; — strașnic, domnule ! aista-i mare *iritic !*

— Domnule sergent-major, zise un căprar, — iritic ca iritic, dar ce zgîrcenie ! mămulică !

— Hm ! oameni răi, băiete ! Da' ia să-l iei în mașină și să te faci a-i da !...

Un murmur ușor de rîs tremură printre flăcăii răspîndiți ici-colo printre prinși. Sergentul-major trecu la foc prin rîndurile strînse, își scoase tabacherea și-și răsuci o țigară. Apoi se întoarse spre soldați :

— Voi puteți să scoateți cîte ceva și să mîncați. Eu pînă ce n-oi lua anafură de asta, nu pun nimic în gură...

Prin copacii din jurul casei, prin căpriorii șurii sub care se zbătea arzînd focul, fluiera cu învierșunare crivățul. Suflările lui mînioase zguduiau pînza de gard și de trestii așezate în cale-i, spulberau grămezi de omăt și le zvîrleau în cerneri de năsip în șură, asupra focului.

Turcii suflau zgomotos și-și pîrpîleau la flacări mînile și picioarele. Erau așa de plini de frig și de durere, încît nici mîncare nu le trebuia. Clănțăneau din dinții rînjiți, se întorceau pe o parte, se răsuceau pe alta, și, în căldura umedă care le dezmorțea mădularele, ochii le scînteiau. În jur, viforniță se învolbura cu valuri mînioase, și acolo, la focul mare, un pic de mulțămire muia inimile împietrite de năcazuri.

Din cînd în cînd, ici-colo, oameni răzleți se sculau, ieșeau și se întorceau cu grămezi de vreas-

curi și lemne. Le aruncau pe foc, și flacările, înăbușite un răstimp, izbucneau iar, albe și vioaie.

Deodată, din întunericul neguros, ieși în lumină trupul voinic al sublocotenentului.

— Ce mai ala-bala pe la voi, Michiule ? întrebă el, apropiindu-se.

— Bine, domnule sublocotenent, răspunse sergentul-major. Mi se pîrpîlesc dancii la foc.

— Las' să se pîrpîlească, bre, că mult frig au strîns !!

Căciularii își scoaseră glugile ; stăteau cu obrazurile pălite în lumină. Frigul alungat, prindeau ici-colo să șoptească. Numai prinșii tăceau încă : în trupurile lor rebegite, răceala își sfredelise cuib adînc.

Crăciun se lăsă jos, alături de prietinul de zile grele.

— Zău, bre, zise el, de abia aștept s-ajung acasă !

— Om ajunge ș-acasă, răspunse Michiu. Acuma nu mai zic nimica, dar numai Dumnezeu știe cum are să mi se încălzească inima, cînd oi călca pragul și mi-oi vedea nevasta și copiii !...

Amîndoi rămaseră gîndindu-se, cu ochii în flacările focului, ascultînd glasul viforos al vîntului.

Soldații, prizonierii, începeau să roadă din provizii. Mușcau cu privirile ațintite, mestecau, muiați de căldura focului, și nimeni nu zicea nimic. Tîrziu, după ce isprăviră, într-un răstimp de domolire a vijeliei, cîțiva oftară prelung, din greu.

Apoi, încet-încet, prinseră a grăi. Dorobanții își spuneau nevoile de acasă și glasurile lor deșteptau multe dureri vechi... prinșii șopteau pe nas, cu fețele chinuite, cu ochii plini de adîncă durere. Iar Michiu și sublocotenentul iar își aminteau

şi acuma vorbeau despre valurile trecute, despre băieţii detreabă care căzuseră în volburile de foc, despre zilele negre pe care le petrecuseră... Toţi cei căzuţi zăceau în ţărna străinătăţii, sub pînza albă de omăt. Cei de-acasă nu-i vor mai vedea; vor rămînea pentru totdeauna pierduţi! Şi o amărăciune de care nu-şi dădeau sama le umplea piepturile, o amărăciune în care mila de mult alungată se întorcea pătrunzîndu-i încet-încet. Tăcură apoi şi se uitară la turma de duşmani goi care se frigeau pe lîngă foc şi vorbeau trişti, cu glasuri domoale. Gîndul li se întoarse la cei îngropaţi în vifor, în urmă, căzuţi fără murmur, cu lacrimile îngheţate în ochi şi cu gurile închise izbucnirilor durerii. Şi simţeau ceva fără să şi-o spuie, o milă pentru *om,* pentru omul nenorocit oricare ar fi el.

Şi cîntecele vîntului de iarnă sunau jalnic în noaptea dimprejur, roiri dese de fulgi albi, sticlind în lumină, năvăleau spre grămădirea mare de jar a focului. Acum oamenii, moleşiţi, se plecau unii peste alţii, cu ochii împaienjeniţi. Din zvonul domol al glasurilor pătrundea povestirea unui căciular, care spunea despre muierea lui lăsată acasă ,tocmai cînd din zi în zi îşi aştepta ceasul.

După ce tăcu el, rămase de abia răsunînd numai glasul moale al unui turc slăbuţ. Cei care mai vegheau, cu ochii deschişi, îl ascultau. Iar prinsul se înduioşa, avea înmlădieri grele de cuvinte, în care se simţea suferinţa cea mare.

După aceea tăcu şi el. Şi dormitau alături oştenii noştri primitivi şi crînceni în lupte, şi păgînii care măcelăriseră răniţii cu iataganele.

Iar Crăciun înalță bidonul cu rachiu, trase un gît și-l trecu lui Michiu. Gustară ceva, mai băură, apoi sergentul-major prinse a spune c-o lumină mare în ochi :

— Să vezi, domnule sublocotenent, am un țînc de-o șchioapă ; uite, numai atîta, — și-l chiamă Mihăiță...

Crăciun dădea zîmbind trudit din cap, cu ochii pierduți. Frîntura de convoi stătea răsturnată în zvonul viscolului, în lumina și-n căldura focului. Oamenii se lăsaseră unii peste alții, cu ochii închiși, cu inimile împăcate.

DIN ALTE VOLUME

BOTOLAN

Pe Botolan îl aveam soldat în ecadron. Eu eram tinerel făr' de mustață pe atunci, și-mi purta el grijă pentru mîncare, pentru culcare, — și era cu credință adevărată. Un om spătos, scund, cu niște ochi verzi, plini de bunătate.

Dintru-ntăi, mi se păruse cam sarac cu duhul; dar pe urmă am văzut că numai sfiala era de vină pentru încurcăturile lui. Pentru dînsul, tîrgul și armata fuseseră o minunăție ca aceea, la început. Toată tinerețea și-o petrecuse la ciobănie, în pîcla munților, cu buciumul, cu oile. Cînd s-a însurat, iaca și oastea; și mai trece un an, doi, iaca și războiul. Rău. Avea ș-un copil. Și întruna se gîndea la oile lui, la nevastă și la fetiță, — și ofta. Citeodată îmi era și milă de el, cu toate că de la o vreme, după furtunile ce bîntuiseră, după Grivița, după toate, mi se făcuse inima ca de piatră.

— Ce ai, mă Botolan, de oftezi așa?

— Ei, ce să am, domnule sublocotenent? Mă gîndesc și eu că multe îndură omul pe lumea asta!

— Ți-i dor de casă și de oi, bre?

— Da, domnule sublocotenent, — și de nevastă... Ce să fac? dacă așa-i, ticălos, sufletul meu!...

Și ofta, privind într-o parte.

În rătăcirile noastre de călăreți ușori, după bătaia vîntului și după zgomotele depărtărilor, nu mai aveam sălaș și hodină ca lumea. Șăile nu se mai luau de pe cai, oamenii se hodineau, mîncau, cu frîiele trecute prin mînă și cu carabinele gata, alături. Unde mai pui că eram cu rușii amestecați, și ofițerii lor cei mari și mîndri se uitau la schimbașii noștri de sus tare, din văzduh: niște sălbatici care și-au prins caii din ceairuri, au încălecat și au venit la bătălie! Dar cînd a fost cea dintăi ciocnire a noastră la podul Vidului, cînd am sfîrticat cele dintăi batalioane dușmane spulberîndu-le, — atunci, he-he, atunci din *brate!* și din frate! nu ne mai scoteau, din dragoste și băutură...

În toate rătăcirile acestea necurmate și în hărțuielile sîngeroase, Bolotan avea grijă de mine ca de un frate mai mic. Într-o colibă pustie, într-o casă părăsită, într-o cărămidărie, într-o hrubă în pămînt, ori unde cădeam, el venea cu brațul lui de fîn, ori de paie, îmi înjgheba patul, ca să pot dormi un ceas, două mai pe moale. In opririle acestea, apoi, după această dintăi grijă, nu rareori îl zăream sfătuindu-se cu tovarășii și scoțînd dintr-un fund de săculeț, ori de prin halaturile șelei, cîte-o bucată de slănină ori cîte-o pasere cu gîtul răsucit... Mă ospăta și mă privea lung cum mînînc, cu ochii lui verzi, plini de bunătate. Eram subțirel pe atunci, cu puf pe obraz și-i era milă de mine. Pentru toată grija asta, cu sfială, abia îndrăznind, cerea și el o plată:

— Trăiți, domnule sublocotenent, aș vrea să trimet o scrisoare acasă... să știe și Mărioara mea, că încă n-am murit aici, prin străinătăți, în țara Turcului... Ea, saraca, zi și noapte s-a fi gîndind cînd mă întorc... Poate mă întorc azi, poate mă întorc mîni... Dacă vede că nici veste nu-i mai vine, socoate c-am și murit... Vai de capul ei! Ce crezi, domnule sublocotenent, ea-i femeie singură, cu grijă, cu nacazuri... Ce poate un cap de muiere? Așa, mă gîndesc eu să-i trimet răspuns: să știe că eu îs sănătos, ș-o duc bine, ș-am să vin cît de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu...

Într-un rînd, după ce rămase mult pe gînduri, cu privirile duse, îndrăzni, cu glas încet:

— Oare mult avem să mai stăm noi prin sălbătăciile acestea, domnule sublocotenent?

— Dă, bre Botolan, ce să-ți spun? Nici eu nu știu... Pînă cînd s-a sfîrși războiul.

— Cînd om răzbi pe Turc, domnule sublocotenent?...

— Da, Botolan, cînd l-om răzbi...

— Hei, apoi atunci tot mai avem, domnule sublocotenent, că Turcu-i tare, ce crezi? Zicea și tătuca, și bunicu, că un turc răpune și doi și trei de-ai noștri... Dar a da Dumnezeu și tot noi om dovedi...

— Ție, nu ți-i frică de dînșii?

— Ei, de ce să-mi fie frică? Nu mi-i frică... Ziceau așa, bătrînii; da' acuma i-am cercat noi și cu sabia, și cu carabina, ș-am văzut că tot om e și turcul... Cît despre asta n-am eu nevoie... Numai de s-ar sfîrși mai degrabă... Atîta amar am și eu...

Şi cum privea în lungul cîmpiei pustii cu iarbă arsă, spre Dunăre, deodată ochii i se umplură de o lumină de jale, răsfrîntă parcă din cele din urmă luciri ale asfinţitului.

— Mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, ce-a fi făcînd acu Profiriţa... E mititică, mititică şi balaie, şi de abia umblă în picioare... Şi nici nu putea zice decît *mamă* şi *tată*... Acuma, cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască... Doar e vreme de cînd am pornit de-acasă... Poate stau în clipa asta amîndouă pe prispă şi Mărioara se gîndeşte la mine şi se uită în lungul drumului...

Aşa, prin mult amar şi năcaz am trecut noi, pînă ce-a dat Dumnezeu şi au început hărţuielile din jurul Rahovei.

Au bubuit tunurile o zi încheiată, au pocnit carabinele neîntrerupt, şi toată vremea, pînă ce căzu asupra cîmpiei pînza fumurie a înserării, escadroanele noastre s-au zbuciumat prin vîntul morţii, prin bombănirile schijelor şi prin bîzîirile de albină ale gloanţelor. Flăcăii noştri, alungînd pîlcuri de turci, se aplecau ameninţători pe oblîncuri şi dădeau zbor cailor în vijelie ; descălecările se făceau cu iuţeală nemaipomenită, prin rovine, prin tufişuri, carabinele pîrîiau sec ca vreascuri, oamenii încălecau iar şi zvîcneau în larg cu răcnete prelungi, după contenirea cărora rămînea freamătul galopului mulţimii.

Cu cernerea cenuşii înserării în largul pustiu al acelor locuri, detaşamentul nostru a rămas în avanposturi.

O trudă grozavă îmi îngreuia tot trupul. Simţeam fiori de frig, care alergau pe sub piele prin braţele amorţite, sub mantaua grea. Mergeam în pasul calului, şi puţinii flăcăi ai detaşamentului

mă urmau tăcuți, ca umbre, în întunecime. O casă pustie, la un colț de muncel, se deslușea abia înainte-ne : acolo mergeam. În fund, întăriturile turcilor în Rahova se tăiau negre, puternic și foarte deslușit pe slabul abur luminos al amurgului, în asfințit. — După larma zilei, tăcerea care ne împresura părea a veșniciei.

În pasul liniștit al cailor ajunserăm. Recunoscurăm casa și împrejurimile prin desișurile mărunte de mlajă, pînă la pîlcul de sălcii care mărginea mlaștina dinspre Rahova turcilor. Postul vecin al nostru, în dreapta, putea fi zărit pe orizont dacă sentinela se lăsa pe vine. Soldații descălecară în tăcere, dosiră caii și le dădură grăunțe, își pregătiră armele, șoptiră abia auzit un timp, apoi tăcură, așteptînd.

— Măi băieți, să păzească doi spre zăvoi, unul să rămîie aici... Ceilalți cercați a dormi cum veți putea... Ce-a da Dumnezeu... La o nevoie, scurt în picioare ; nici în somn să nu vă descleștați degetele de pe armă.

— Trăiți, domnule sublocotenent, zise sergentul, așez eu totul... Loc de dormit este sub șopron... La o nevoie, mai curînd simțim... Aici, în casă, este un fel de pat, da-i de pămînt, domnule sublocotenent, ca vai de lume... Nu știu de te-i putea hodini...

— Punem un braț de fîn, șopti Mitru Botolan, și eu mă culc colea, lîngă părete, afară...

— Bine, puneți un braț de fîn, șoptii eu ; de abia îmi simt trupul, de ostenit ce sînt... Așa... Să băgați de samă, măi băieți, purtați-vă, măi, ca totdeauna... La o nevoie, ca fulgerul, și să dați cu toată nădejdea...

— Las' pe noi, domnule sublocotenent... şopti Mitru.

Cîmpiile, cetatea, pieriseră în întuneric, încremenite în tăcere ; prin răcoarea aspră a nopţii nici o fîlfîire de vînt nu adia. Numai un foc de puşcă se auzi departe, slab, singuratic, trist. Paşii oamenilor pe lîngă pereţii casei, afară, conteniră, şoaptele amuţiră ; rămăsei singur, zdrobit de osteneală, între pereţii goi, reci şi afumaţi, pe patul de pămînt, deasupra maldărului de fîn. Un timp, fiorul, glasul tăcerii, îmi ţîrîi în urechi ; apoi somnul de plumb mă copleşi.

Într-un tîrziu, poate după două, poate după trei ceasuri, deodată tresării şi mă deşteptai, pe jumătate ameţit ; simţisem prin somn, în urechi, un bubuit afară, sub pereţi. Nemişcat, rămăsei sub manta, cu faţa la perete. Mă gîndeam, cercînd a mă desmetici. Ce să fie ? Vuietul s-a auzit de partea cealaltă, între uşă şi fereastră parcă... Era linişte moartă în juru-mi, nimic nu pătrundea de afară. Dar tot nemişcat stam, cu urechea aţintită. Poate s-a întors afară, sub perete, în somn, Botolan... El zicea că se culcă afară, aproape de mine.

Dar deodată inima se izbi dureros în coşul pieptului. Încremenit, asudat rece, am stătut cu ochii zgîiţi în pata de lumină cenuşie pe care o făcea lîngă mine, drept deasupră-mi, la o palmă depărtare de ochi, singura fereastră din peretele de la spate. În pata aceea, ca într-o fulgerare, zărisem o mişcare de umbre.

Toată fiinţa, înlăuntru, îmi tresărise, dar din locu-mi nu mă putusem clinti. Ca într-un fel de farmec simţeam cum încremenesc, şi aşteptam. Nici un zgomot nu se simţea, doar ceva ca-n vis,

în răstimpuri scurte, ca strecurarea vîntului în cercevele, ori clătirea unei ramuri, dar așa de slab, în pulsații fără legătură, care n-aveau nimic omenesc. Jocul umbrelor dintru-ntăi grabnic, acuma se domolise : părea o mînă care se întinde și se retrage, marginea rotundă a unui cap care sta în cadrul cercevelelor o clipă, un tremur nedeslușit, o pată neagră apoi. Încordat, cu gura uscată, nu mă puteam clinti din locu-mi. Un zgomot mai deslușit mă cutremură, umbrele se șterseră de pe părete, pata cenușie rămase goală ca taina unui ochi orb.

Eu tot așteptam, cu trupu-ndurerat de încordare. Cineva tuși afară, lîngă părete — și farmecul deodată se risipi.

— Tu ești, Mitrule ? strigai tare, și mă întorsei spre fereastră.

— Da, domnule sublocotenent, noi sîntem...

— Ce este ? nu dormi ?...

— Nu, domnule sublocotenent... De-acu trebuie să deștept pe domnu sergent, văd că cei din marginea luncii nu mai mișcă... Mi se pare că le-au făcut felul aiștia...

Îmbrăcat cum eram, zvîcnii în sus și mă așezai în capul oaselor la marginea patului de pămînt. Afară, prin întuneric, porni mișcare domoală. Mă ridicai, făcui doi pași și deschisei ușa.

— Ce-a fost, Mitrule ?...

Botolan îmi răsări înainte prin întunecime. Inspre șopron se auzea glasul înăbușit al sergentului.

— Asta a fost, domnule sublocotenent, răspunse soldatul, — că au venit trei păgîni pînă aici... Mă mir cum au putut trece, cum s-au strecurat

pînă-ntr-acoace... Voiau să intre în bordei pe-semne...

— În bordei, la mine ?

— Da, domnule sublocotenent !

— Ei, și ce-a fost ? Acesta era zgomotul pe care l-am auzit ?... A fost ceva în dreptul ferestrei... S-au dus ?

— Nu, domnule sublocotenent, i-am prins eu și i-am doborît...

Un fior ușor mi se strecură prin piept. Botolan mă privea liniștit prin întuneric. Făcui doi pași. În umbra ca păcura a păretelui, spre șopron, trei momîi negre zăceau întinse la pămînt, alături.

— I-am zărit cum veneau cîte unul, și i-am așteptat aici, în umbră... Și gata... Îs bașbuzuci, domnule sublocotenent... șopti Mitru.

— Cum a fost, bre ? Cum s-a întîmplat ? Nici zgomot, nici strigăt, nimic...

— Nu, domnule sublocotenent, ce să mai fac larmă ? Au venit pe rînd. Am sărit celui dintăi în spate și l-am sfîrșit, și pe ceilalți i-am așteptat lîngă fereastră... Ei veneau, mă credeau de-ai lor prin întunericul streșinei, și eu întindeam mînile și-i apucam de gît, domnule sublocotenent... Și pe urmă, gata ! Asta a fost... Doar voiau să intre în bordei să te omoare, domnule sublocotenent !

— Și n-a strigat nici unul ?

— De ce să strige ? N-a strigat nici unul !

Prin noapte, cercam să zăresc mînile soldatului, care, îmi închipuiam, trebuiau să fie uriașe. El tăcea. Sergentul și doi oameni se strecurau ușor spre desișul de sălcii.

— Și cum i-ai doborît tu pe tustrei, bre ?

— Uite-așa, domnule sublocotenent, i-am doborît... răspunse moale soldatul.

Aveam simțirea ghețoasă că am trecut printr-o mare primejdie ; cîteva clipe rămăsei cu ochii ațintiți în neștire spre trupurile necunoscuților care zăceau la doi pași, cu fețele la pămînt, muți, fioroși, fulgerați năprasnic. Și un val de milă pentru mine, un val cald și pentru soldatul care mă scăpase de la moarte, îmi umplu coșul pieptului. El tăcea, nemișcat, și gînditor, la o parte.

A doua zi, cu detașamentul neștirbit, am intrat în rînduri. În grabă am făcut colonelului raportul, tot în grabă colonelul se opri în fața lui Mitru și-l privi cu luare-aminte, dădu poruncă pentru ordin de zi de vrednicie, — și tunul izbucnind, comandele trecură ca sfîrcuri de bice printre rînduri, cîmpia se umplu de ramăt mare și pînza noastră de oaste, sclipind din săbii, amenințătoare și întunecoasă, porni zguduind pămîntul ars al cîmpiei.

Prin fumegarea luptei, la cel întăi popas, Botolan se apropie de mine, și mă ținti cu ochii lui verzi, rugători, fără să îndrăznească a rosti vreun cuvînt. Eu mă simțeam purtat spre el cu toată inima, cu dragoste :

— Ce-i, Mitrule ? Iar ți-i dor de-acasă ? Vreo scrisoare, ceva, hai ?

— Da, trăiți, domnule sublocotenent, o scrisoare... De-acu dac-am scăpat și de acest nacaz, pot să zic că mult pînă departe nu mai este... Și ast' noapte am avut un val... Cu primejdie a fost acela, domnule sublocotenent, dar acuma a trecut... Ș-așa, mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, să trimet iar răspuns Mărioarei, o leacă de răvaș : să știe că eu îs sănătos, ș-o duc bine, ș-am să vin cît de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu !

Mă privea zîmbind, cu lumina-i de jale de amurg în ochi. Şopti domol :

— Oare ce-or fi făcînd ele acu acasă ?... Fetiţa nu poate zice decît *mamă* şi *tată*... Cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască...

Cum mă privea, neclintit în şa, deodată avu o zguduire uşoară. Zîmbetu-i crescu într-o fulgerare, se prefăcu în rîs, ochii se lărgiră, şi fără nici un cuvînt, se plecă pe oblînc şi-şi îngropă obrazul în coama calului. Atunci, tresărind cu un geamăt săgetător, băgai de samă că tîmpla-i era sîngerată : un glonţ rătăcit venise, de unde ? un glonţ rătăcitor venise, îi sfredelise tîmpla, şi acuma, brusc, totul se sfîrşise. Acuma încremenise cu obrazul în coama calului blînd şi nemişcat, cu braţul stîng sub piept, cu dreptul în lungul trupului, spre pămînt.

Îl priveam şi mă gîndeam la cele două fiinţi care-l aşteptau în munţi, în fundul Moldovei, la Profiriţa lui mai ales, cu părul ca fulgul de păpădie, care de abia umblă în picioare şi nu poate zice decît *mamă* şi *tată*. Ca-ntr-o izbire, mă zgudui năvala lacrimilor.

Acu, şi pe mormîntul lui creşte iarbă...

Aşa ne-a spus nenea Cerceluş istoria soldatului Botolan.

Vremuri de bejenie (1907)

UN OM PIERDUT

Sublocotenentul Grigore Damian către ai săi — la 6 spre 7 septemvrie 1877.

De şi sînt trudit peste măsură, nu pot să dorm în noaptea asta. Au tăcut tunurile Plevnei, au tăcut ş-ale împresurării ; o împuşcătură iute, care ne-a scos buluc afară, a contenit, nu ştiu unde a fost, — poate au mai căzut cîţiva de ai noştri... Acuma dorobanţii mei din vizunii dorm somn de plumb ; numai cei din şanţuri, în mîzga pămîntului şi în răceala nopţii, ştiu că-şi vor fi blăstămînd, săracii, zilele. Cît îs de tari şi cum rabdă în tăcere oamenii aceştia ; parcă mă străbate un fior de înduioşare !

Azi, înainte de amiază, cînd îi pregăteam pentru atacul de la Griviţa a doua, se rînduiau tăcuţi, îşi cercetau puştile şi-şi strîngeau centuroanele. Erau cu ochii duşi, cu gîndurile călătorite pe la vetrele lor. Dar n-auzeam un glas de tînguire, de păreri de rău, nimenea nu pomenea de cei de-acasă. Doi au îndrăznit să glumească chiar, doi mehedinţeni : eu îi ştiam oameni tăcuţi şi cumpăniţi. Amîndoi din compania mea. Dumitru Sultan din Padina şi Dumitru Hapciu din Pluta. O glumă ciudată.

Hapciu a zis către celălalt :

— Măi camarade, cînd om intra în şanţurile lor, au să te înalţe turcii sultan!

Iar Sultan a răspuns strănutînd:

— Hapciu!

Cei din jur au prins a rîde.

La atac amîndoi au căzut cei dintăi şi au pierit zbătîndu-se subt ochii mei.

Acuma în noaptea asta, vreau să vă scriu ce s-a petrecut cu Neculai Călin, văru-meu: tot m-aţi întrebat de el. Îmi spuneţi că nici o veste n-a venit de la el nevestii lui, nici nimănui. Nici de acum înainte n-are să mai primească nimeni veste de la el; a murit azi. — Eu, mulţămesc lui Dumnezeu, am scăpat cu zile. Am trecut prin mare cumpănă şi am avut mare noroc.

Ieri sară, vine Călin la mine. Nu-l văzusem de-o săptămînă. Mi se părea aţîţat ca niciodată şi foarte serios. Eu îl ştiam omul petrecerilor şi al ticăloşiilor. Am stat şi m-am uitat la dînsul. S-a întîmplat să fim numai noi singuri în bordei.

Mi-a întins mîna, m-a întrebat:

— Ce mai faci, Grigoriţă?

— Bine, domnule locotenent, zic; da' dumneavoastră cum o mai duceţi la comandament?

El m-a privit în tăcere, apoi s-a aşezat lîngă mine pe un scăunaş. A zis cu glas scăzut:

— Am să vorbesc ceva cu tine, Grigoriţă... Dintre toţi de aici, numai pe tine te am mai de aproape... Poate-or întreba cei de acasă cîndva de mine; să ştii şi tu ce să le spui.

M-am uitat cu mirare la el. A prins a rîde privindu-mă drept în ochi, un rîs prefăcut, vedeam eu bine, apoi şi-a plecat ochii într-o parte şi cu dreapta a început a-şi răsuci neliniştit mustaţa.

Începu, tresărind parcă:

— Tu știi, dragă, că dacă n-aș fi avut o leacă de protecție, aș fi prăpădit cu rușine epoletele... Acu mă gîndesc eu cu jale la toate prostiile pe care le-am făcut! Ce te uiți mirat la mine? Știi și tu de toate, precum știu toți: că am cheltuit averea nevestii, că am făcut datorii, că am jucat cărți ș-am pierdut de vreo trei ori solda oamenilor... Parcă eu nu știu că le cunoști toate? De cînd am venit aici, alături cu camarazi vechi, cu foști prietini, nu simțesc eu privirile tuturora? (Începu a rîde în silă.) Acuma nu mai sînt dintre-ai lor; vorbesc cu mine numai cînd sînt nevoiți, în interes de serviciu; mă ocolesc oricînd pot; ba unii povestesc despre ofițeri osîndiți pentru fapte rele, povestesc într-un chip anumit, de mi se ridică tot sîngele în obraz de mînie și de rușine! Toți, și cel mai tînăr dintre dînșii și cel sosit acuma din școală, știu că am fost dat în consiliul de reformă și era cît pe ce să fiu alungat cu rușine... Dar erau copii, era guri flămînde, era nevasta, sărmana, care alerga cu lacrimi, îngenunchind pe la cei mari... Nu m-au reformat; am trecut în rezervă; am îndurat sărăcia; am scăpat de rușine; dar și sărăcia duce la aceeași cumplită disperare... Și toate le știu toți aceștia care mă împresoară acuma: știu că am încercat de toate ca să mă pot ridica din sărăcie, știu că n-am fost în stare nimica să fac! Am ajuns să-mi pierd nopțile prin casele de joc în București; copiii umblau pe la ușile rudeniilor și nevasta, saraca, ducea casa, mă ținea și pe mine, din lucrul mînilor ei! De asta acuma, de cînd am fost chemat sub steag, se uită cu dispreț la mine toți și mă ocolesc! Și aici le dau dreptate... le dau dreptate!...

Glasul lui crescuse într-o mînie înăbușită. Mă privea cu ochii umezi, plini de o pornire nebună. Nu-l mai cunoșteam. Înaintea mea nu mai stătea Călin al nostru, ticălosul blăstămat de toate rudele Mariei ; nu mai era Călin împotriva căruia tuna unchiul Toma : La ocnă ! criminalistul ! A mîncat banii ! Și-a nenorocit nevasta și copiii ! — Era altul ! mă îngrozeau ochii lui. Tăceam, nu știam ce să spun.

— Și tu mă disprețuiești ! zise el, greu, privindu-mă țintă ; nu-i așa ? mă disprețuiești...

Am început a îngîna :

— Nu-i adevărat, domnule locotenent... dimpotrivă...

— Nu te apăra ! urmă el c-un fel de mînie, nu te feri ! Tu ești rudă cu Maria, ești văr : toți, și tu, ș-ai tăi, ați strigat totdeauna c-am nenorocit-o...

— Domnule locotenent...

— Așa-i, am nenorocit-o. Vrei să spui că n-am nenorocit-o ?...

Eu n-am răspuns. El avea un rînjet dureros.

Un răstimp a tăcut, privind înainte-i, parcă vedea ceva.

— Tu, Grigoriță, nu știi cîte au fost între noi, urmă el cu glas înduioșat... Acuma îmi aduc aminte de toate și mi se umple inima de jale... Cînd îmi luam pensia, mă duceam întins să-mi încerc norocul la cărți. . Și ea mă ruga pe toți dumnezeii să nu mă duc, suspina și gemea, că puținul acela e al copiilor, e haina lor, e pînea lor !... Cădea în genunchi, îmi împiedica picioarele cu brațele, — țipa după mine... eu mă duceam... O găseam plînsă ; se istovea, murea pe picioare...

— Ascultă, Grigoriță, șopti el cu glas schimbat, eu din dragoste am luat-o pe Maria... Noi ne-am luat din dragoste... Ș-acuma în bătaia puștilor ș-a tunurilor, singur stînd aici, fără un prietin, fără o vorbă bună, — mi-am adus aminte de trecut... Ticăloasă viață am avut! Ticăloasă viață...

Șuierul glasului lui m-a făcut să tresar. Am ridicat fruntea, l-am privit; în ochii lui ardea ca o flacără de nebunie și de disperare.

A stat un timp așa, pierdut, și mie parcă mi se muiase inima de înduioșare. Afară suspina un vînt de toamnă, ușor, — abia îi auzeam modulațiile chinuite...

Într-o vreme Călin a oftat, deșteptat din gînduri și s-a ridicat în picioare. A încercat să zîmbească:

— Poate vei uita de ce ți-am spus... dar poate să-ți și aduci aminte... Știi că mîni mergem la atac?

Am tresărit. Numai din ochi i-am cerut lămuriri.

— Da. Am cerut să merg și eu cu coloana... O să merg într-un batalion cu tine...

Începu a rîde:

— Mergem tovărășie... Poate luăm Grivița număru doi!...

În mine a început să bată cu tărie inima; a doua zi, vra să zică, trebuia să intru în fierberea morții. Mi s-a pus un painjeniș sîngeros pe ochi. În neștire am întins mîna, am răspuns în neștire glasului lui Călin, — m-am trezit apoi singur, tulburat și înfierbîntat; am uitat mărturisirea pe care o primisem; mă gîndeam că a doua zi poate o să rămîn întins, în sînge, sub șanțurile păgînului.

Nu știu cum am izbutit să dorm ; m-am sculat trudit ; am primit înfrigurat ordinele ; mi-am pregătit oamenii ; de zece ori le-am inspectat cartușierele și le-am rostit datoriile lor la atac în ziua aceea. Foarte des mă uitam la ceas, de multe ori fără să văd minutarele. Și într-un tîrziu băgai de samă că tunurile bat cu tărie și fără întrerupere. M-am mirat cînd mi-au spus soldații că artileria a început focul la răsăritul soarelui...

Pe urmă nu-mi mai dau sama cum au trecut ceasurile cele două din urmă. Cînd ne-am mișcat spre parapetele Griviței noastre, deodată cineva m-a apucat de mînă. M-am întors, Călin m-a oprit, m-a cuprins în brațe și m-a sărutat. Mi-a zis încet :

— Grigoriță, adă-ți aminte de mine...

Nu era înduioșat, mi se părea hotărît și tare și-i luceau ochii. Mie, în îmbrățișarea aceea, mi-au dat lacrimile : m-am gîndit la toți ai mei.

Și dintrodată, după ce ne-am așezat la rezervă, am auzit semnalul de atac, — și dorobanții Sucevii au zvîcnit din șanțurile din apropiere, s-au risipit, ș-au pornit ca o furtună spre reduta turcilor. Am simțit în ochi izbirea unui val de sînge. Pe urmă s-a limpezit ca o arie înainte-mi, și de unde eram, am văzut lămurit zvîrcolirea luptei... Dorobanții au stropșit într-o clipă pe turcii din șanțul înaintat, apoi cu scările și fașinile au dat năvală în tabie, ș-acolo au pornit luptă crîncenă cu baioneta.

Am tresărit iar : al nouălea de dorobanți ieșise și el din șanțuri ca să sprijinească pe suceveni. Cineva a strigat lîngă mine : Trebuia să iasă *odată!* — Tunuri porniră a trăsni aproape, cu repeziciune, împușcăturile parcă se înmulțiră ; coloana a

doua se opri la jumătate de cale, batalionul întreg se culcă la pămînt...

Atuncea am înţeles că sucevenii au rămas fără sprijin ; am înţeles că se luptă cu străşnicie, că-i căsăpesc încă nizamii acolo, în redută... Am început a tremura ; n-am auzit, însă am simţit porunca de înaintare. M-am văzut luat înainte ca de o volbură, — şi deodată în jurul meu începură a cădea... În mine era o hotărîre : să năzuiesc la redută, să mă salvez înainte !... În juru-mi cădeau oşteni, bătuţi de plumbi şi schije. În vîntul acela de spaimă, cîteva glasuri se înălţară : La pămînt ! că ne potopesc ! Şi lunecînd în mîzga de sînge, s-a poticnit şi batalionul nostru la pămînt... Stam pe brînci şi priveam ca prin sită spre zvîrcolirea de la redută... Şi deodată băgai de samă că cineva dintre ai noştri rămăsese în picioare. Am cunoscut numaidecît pe locotenentul Călin ; şi ca o zguduire m-a străbătut de la creier prin spinare... Mergea domol spre redută, singur ; luase de undeva o puşcă : o încărca mergînd, apoi se oprea, ochea şi trăgea... L-am urmărit aşa o vreme. A mers ca la o sută de paşi, apoi l-am văzut slăbind din piciorul stîng, a îngenunchiat, s-a sprijinit în armă, — a zvîcnit deodată în picioare, şi după aceea a căzut ca fulgerat, pe spate.

Acuma iar s-a făcut linişte şi vîntul suspină ca şi-n noaptea cealaltă cînd eram singur şi-a intrat la mine, cu ochii arşi, Neculai Călin. S-a mărturisit dispreţuindu-se cu disperare şi eu nu înţelegeam atuncea că el hotărîse să pregătească Mariei şi copiilor pensia unui oştean mort cu cinste pe cîmpul de bătălie.

Povestiri de sară (1910)

UN VITEAZ

O povestire a locotenentului Eug. Ştefănescu din regimentul 9 infanterie.

Aveam de străbătut un drum de vreo patruzeci de kilometri pe un viscol de nu se vedea înainte-ne la zece paşi. Vîntul ne ardea faţa cu biciuiri de foc. Caii de la sanie, nişte roibi deprinşi cu toate necazurile, înaintau greu, — dar sileau pe cît puteau, săracii. Pe părul lor promoroaca se prinsese ca o spumă îngheţată.

Umblam printre dealurile ondulate din Nordul Moldovei, printre păduri cufundate sub domnia albă a iernii. Drumul ne părea din ce în ce mai greu şi aşteptam un popas, cu sălaş cald şi-un pahar de băutură fierbinte.

Ajungem în sfîrşit. Trimitem caii la hodină şi ovăs. Degeraţi, — intrăm într-un local de jandarmerie.

Se ridică de la o masă, unde scria, un jandarm înalt, cu sprîncenile tufoase umbrindu-i ochii şi c-o mustaţă enormă roşie. Avu onoarea să ne salute, după obicei, şi ne împinse cîte un scaun. Ne întrebă de unde venim, încotro mergem şi se

informă dacă n-am dori să bem un ceai. Era, cum se vede, un om cu întrebări geniale.

Cum ieşi să se intereseze de această nobilă băutură, — observai într-un colţ, în umbră, aşezat pe-o lădiţă, un soldat care se silea să se salte din locul lui. Voia să ne salute, însă nu putea. Un picior îi era aproape zgîrcit, şi drumul lung, pe vremea rea, îl vlăguise peste samă.

Îi făcui semn să rămîie la locul lui. Mă privi cu doi ochi plini de vioaie strălucire. Obrazu-i bronzat, cu toată suferinţa şi truda, oglindea un suflet plin de energie.

Mă apropiai de el ; îl privii cu prietinie. Intrarăm îndată în vorbă.

— Ai fost rănit ?

— Da, domnule locotenent.

După un răstimp de ezitare, urmă :

— Am fost pînă ieri într-un spital. Acuma sînt trimis la alt spital, de convalescenţi, în Botoşani. Aştept aici să treacă o sanie, să m-agăţ şi eu.

— Şi unde ai fost rănit ?

— Am fost rănit în cinci locuri, domnule locotenent.

— Ai cinci răni ?

— Cinci.

— Cum aşa ?

Faţa deodată i se rumeni uşor şi ochii îi scînteiară. Îi dădui o ţigară. Şi-o aprinse şi începu să-mi povestească.

— Apoi... eu am luptat la Oituz. Era prin luna lui noiemvrie şi era o vreme cum nu se poate mai potrivită, — cu cerul îmbrobodit de nouri şi fără vînt. O vreme liniştită de toamnă.

Toată noaptea săpasem la tranşee. Cînd veni peste noi ziua albă, începurăm a ne învîrti ca guz-

ganii prin găurile noastre pîndind pe dușman. Care cum scotea capul, — pac! îi trimeteam răvaș dulce pentru lumea cealaltă...

Cătră prînzișor, începu a bate artileria lor. Bine, — las-o să bată. Noi ne vedem de treburile și pregătirile noastre.

Se sparge o căldare nu departe de mine, scurmă țărîna, împrăștie fum și m-ajunge o schijă la brațul stîng. Nu-i nimic, — pot merge ș-așa înainte. Bine că-s picioarele sănătoase.

Dar se sparge încă un obuz cu zgomot grozav și iar îmi umple sufletul de fum și de putoare. O țandără îmi rătează vîrful urechii.

— Ce vîrful, — observai eu : după cît văd ți-a luat jumătate...

— Ce să fac? zic : de văzut, văd, — de mers pot merge... Hai înainte cu toții!

Și pe cînd artileria noastră începea a trage cu mare strășnicie, de rîdea inima în noi, văzînd ce se petrece la inamic, — punem baionetele și ieșim ca fantasmele din gropile noastre...

Facem un salt ; ne oprim într-un întăi adăpost... Foc groaznic curgea asupra noastră... Hai mai departe! — Ne ridicăm. Un glonte mă plesnește în picior. Aud : pîc! în cizmă. — Pot merge? Da. Atunci hai înainte. Pîc! alt glonte în genunchiul stîng. O zgîrietură... Înainte! încă un salt. Și răpăiala de puști și mitraliere, și muget de tun, — și din urmă veneau ai noștri cu baionetele, ca valurile...

Încarc și trag. Petrec un încărcător, două. Rana din genunchi începe să mă înțepe. N-are a face. În tranșeele nemțești observ mișcare înfrigurată și pregătiri de retragere.

Atunci izbucneşte ura ! — de la noi — ca tunetul. Şi se prăvălesc şirurile noastre cu baionetele sclipind. — Inamicul fugea — parcă-l ducea un vînt rău cătră pustie...

Vreau să mă răped şi eu, căci un fior aprig mă fulgera din creştet în tălpi. Piciorul mi-a înţepenit însă. O bombă se sparge iarăşi în dosul meu la zece paşi şi-mi smulge arma din mînă, făcîndu-i bucăţi condacul...

Ce fac eu fără armă ? Încep să strig : măi băieţi, eu nu mă mai pot purta, daţi-mi o armă... să le trimit şi eu de aici veste despre sănătatea mea...

Atuncea s-au apropiat de mine brancardierii şi m-au luat cu targa.

Cînd mă duceau, am băgat de samă că eram plin de sînge, care curgea din toate rănile.

Asta-i... Pe urmă m-au dus la spital... Şi mi-au dat domnii ofiţeri carte.

Scociorîndu-se într-un buzunar, scoase o carte poştală, pe care mi-o întinse cu un zîmbet de mîndrie şi vanitate copilărească.

— Poftim, cetiţi aicea.

Luai cartea ; cetii : „Viteazului nostru camarad, — amintire din 10 noiemvrie 1916“ — şi dedesubt erau iscăliţi un colonel, un maior şi alţi zece ofiţeri.

Eu citeam. Rănitul dădea din cap, aprobînd.

— Săracii ! murmură el cînd citii numele ofiţerilor ; cine ştie cîţi au căzut dintre ei !

Şi rămase cu ochii aţintiţi în gol, — cu gîndul la camarazii lui şi la crunta vijelie de la Oituz.

File însîngerate (1917)

FÎNTÎNA

Sublocotenentul A. Stegărescu din regimentul 38 infanterie povestește următoarele :

Era într-o zi din septemvrie 1916. Ocupam cu plotonul meu o tranșee săpată în vîrful unui deal care domina ținutul. La poale se înșira, risipit, satul Arabagi. Dincolo, altă înălțime c-o sprînceană de pădure la creastă. Acolo era inamicul. Între noi și el satul și valea : o depărtare între opt sute și o mie de metri.

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător.

Îmi aduc aminte că sufeream de o sete grozavă. Mîncarea și băutura ni se aduceau noaptea. Ziua drumul aprovizionării era măturat de gloanțe. Acuma de foame nu ne plîngeam noi : mîncam noaptea ca să ne ție și ziua. Dar apa, — se mistuia într-o clipă sorbită de atîtea guri arse și ziua parcă simțeam în noi un jăratic nestins.

Stăteam în adăposturi cu ochii țintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era cea mai mare bunătate a vieții, apa, alinătoarea tuturor suferințelor noastre. Dar între ea și noi pîndeau gloanțele inamicului, pîndea moartea.

În după amiaza aceea însă nu mai putui răbda. Cu toată primejdia, mă hotărîi să încerc pe soldaţii mei. Şi întrebai cu glas tare :

— Ascultaţi, băieţi ! care din voi coboară la fîntînă ?

Din ascunzătorile lor s-au ridicat în picioare, privindu-mă cu hotărîre, doi soldaţi : Andrei Nicolae şi Chiva Voicu. Erau oameni tari, îi cunoşteam : puteam să-mi pun credinţa în ei. O clipă stătui la îndoială.

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent... rosti Andrei.

— Vă bizuiţi ?

— Firește ; altfel nu ne-am duce, domnule sublocotenent.

— Bine, plecaţi ; dar fiţi cu băgare de seamă.

Au luat cîte o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s-au strecurat cu fereală din şanţuri.

Tiptil s-au lăsat la vale. Inamicul i-a lăsat să se apropie. Îi urmăream cu încordare de sus, şi inima-mi bătea.

Au ajuns la fîntînă : scripetele a început a scîrţîi deodată în tot satul. Şi din gospodăriile pustii, deodată au prins a ieşi şi-a alerga spre fîntînă porcii şi toate orătăniile însetoşate. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor. Cei doi soldaţi turnară întăia găleată în jghiab, şi animalele şi păsările dădură năvală de-a valma. Cei doi soldaţi rîdeau cu bunătate şi le turnară şa doua găleată de apă. Apoi traseră din fundul fîntînii şi provizia noastră.

Cînd tocmai mă miram în mine de liniştea desăvîrşită a împrejurimilor, — începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Un purcel

începu a coviţa cu durere. Soldaţii se aruncară răpede în dosul ghizdelelor şi începură şi ei a trage spre dealul dimpotrivă. Atunci şi de pe dealul nostru începu o pîrîială grozavă, care umplea de freamăt şi de sunete valea. La loviturile duşmanului în jurul fîntînei se răscolea şi fierbea pulberea. Vieţuitoarele satului fugiseră care-ncotro putuseră.

Deodată soldatul Andrei Nicolae se ridică de la locul lui cu linişte ; ia în cele două capete ale armei găleţile de pînză, ca-ntr-o cobiliţă, aşază pe umăr arma şi porneşte către noi.

M-a apucat un fel de furie ş-o frică pentru viaţa lui. De sus am început să urlu către el : Zvîrle găleţile ! adăposteşte-te ! au să te ucidă, nenorocitule ! — El părea că n-aude. În juru-i, printre picioare, pulberea răscolită arăta locul căderii gloanţelor inamice. El umbla lin, în pas cadenţat şi suia nepăsător la deal.

— Poftim apă rece ! zise el vesel intrînd în tranşee.

Soldatul cellalt, Chiva Voicu, se făcuse şi el nevăzut de la fîntînă. Intrase în sat. După o vreme, cînd era soarele spre asfinţit, îl văd şi pe el ieşind dintre case şi suind spre noi c-un stup de miere în braţe. Venea legănîndu-se ca un urs. Bătură şi spre el cîteva împuşcături zadarnice.

Rîdea şi acesta :

— Andrei a adus apă, zise el, punîndu-mi dinainte ştiubeiul ; eu, domnule sublocotenent, ţi-am adus dulceţi !

File însîngerate (1917)

PAJURA

Regimentul 57 infanterie lupta pe valea Jiului către mijlocul lui octomvrie, în poziţiile de la Dobriţa, Rasoviţa şi Ursăţei. Cu vrednicie şi cu durere pentru ţară se băteau flăcăii Olteniei. Era în acele neuitate zile cînd bavarezii au fost zdrobiţi, risipiţi şi fugăriţi pe toate văile şi măgurile munţilor.

La 12 octomvrie, la amiază, batalionul domnului căpitan Bădescu ocupă înălţimea Tufaia, şi lupta începu îndată cu un inamic de trei ori mai numeros decît ai noştri.

Noi ne ţineam bine, — povesteşte sublocotenentul M. Vulpescu ; duşmanii atacau cu putere. Vedeam în juru-mi soldaţi îndîrjiţi şi aţîţaţi cercîndu-şi necontenit baionetele. Tunul bubuia ca o darabană uriaşă, şi gloanţele piuiau ca nişte gîngănii deasupra noastră.

Aveam în plotonul meu soldaţi tari şi neînfricoşaţi. Mă puteam bizui pe ei. Îi cercetam cu ochii, îi îmbărbătam ; ei îmi răspundeau zîmbind, îşi dădeau capetele pe ceafă şi se grămădeau asupra armelor împroşcînd moartea în liniile inamicului. Observ că unul, cel mai bun, Tudor Pecingină, lipsea. Întreb pe şeful lui de secţie :

— Unde-i Pecingină ?

— Trăiți, domnule sublocotenent, e dus în patrulă cu caporalul Mischie.

— L-ai trimes tu ?

— Domnule sublocotenent, s-a cerut el singur, m-a rugat chiar ; zicea că el vrea să-și facă un gust, să ia pipa lui Ianoș.

— Bine.

Am început a rîde, urmărind toată linia de foc care scăpăra în nouraşi uşori, răpede risipiți.

— Domnule sublocotenent ! domnule sublocotenent ! mă strigă deodată sergentul. Vine Pecingină !

În adevăr din încreţitura unui dîmb, de după nişte tufişuri, venea soldatul cu Mischie şi cu patrula. Rîdea vesel cu toată gura, şi cînd mă văzu începu să se scarpine sub capelă, cum îi era obiceiul.

— A adus bavarezi ! zise sergentul.

În adevăr, cei opt oameni mînau în dosul crestei şaptesprezece nemți cam uluiți şi speriați.

— Ce-i, Pecingină ? îl întreb eu pe soldat.

— Păi, domnule sublocotenent, eu m-am dus cu domnul caporal Mischie, după Ianoş, să-i iau pipa ; da pe drum am dat de bavarezi. Ce să fac ? Pe dînşii, băieți ! dă cu puşca, dă cu pumnul — mai omorîm, mai fugărim ; pe aceştia-i prindem şi vi-i aducem plocon, trăiți domnule sublocotenent !

— Bine, Pecingină, cu tine nu se-ntovărăşeşte românul degeaba. Eşti om de ispravă.

— Am noroc la vînat, domnule sublocotenent, îmi răspunde rîzînd soldatul. N-am dat peste Ianoş, mi-a ieşit în cale Friț. Parc-am ştiut. După ce i-am prins, am şi început a întreba : Bă ! pe

care-l chiamă Friţ ? Şi mi-a răspuns unul. Uite-l : cel cu capul mare şi cu nasul roş ! Nici nu se putea să-l cheme altfel, domnule sublocotenent !

Soldaţii întorceau capul spre el zîmbind. Asta era specialitatea lui Pecingină de la începutul campaniei : vînătoarea. Nu era zi lăsată de la Dumnezeu să nu iasă el în potici şi ţiitori, cercetînd, pîndind şi adulmecînd pe inamic.

Umbla în primejdie ca peştele în apă şi pasărea în văzduh.

— Eu ştiu c-am să mor, domnule sublocotenent, zicea el cu nepăsare ; dar vreau să cad cu vrednicie ca un voinic. Bunicu-meu a fost pandur al Vladimirescului. Pe iarbă verde, domnule sublocotenent, şi cu faţa la cer ! Să-mi îngheţe ochii aţintiţi către Dumnezeu !

Căuta moartea.

În ziua de 13 octomvrie, după ce am schimbat poziţia de la Tufaia, Pecingină nu răspunse la apel. Întreb pe caporalul Mischie :

— Ce s-a făcut Pecingină ? Unde-i ?

— La vînătoare, ca de obicei, domnule sublocotenent. A plecat la Laleşti cu patru camarazi. Zicea că are o datorie către Ianoş. De-atunci nu s-a mai întors.

— O fi căzut, mă băiete.

— O fi căzut, domnule sublocotenent. De două luni îşi bate joc de moarte... A înfruntat-o în fiecare clipă. A străpuns atîţia duşmani cît nu le mai ştiu sama. Le-a pierdut şi el socoteala, i-a lovit unde i-a găsit : în post, în patrulă, în şanţurile lor, la un loc, rătăciţi... prăpăd a făcut, domnule sublocotenent. Acum i-o fi venit şi lui vremea şi rîndul...

Caporalul Mischie vorbea astfel, însă nici el singur nu credea ce spune. Nu credeau nici ceilalți camarazi. Nu credeam nici eu în moartea celui mai vrednic soldat al plutonului.

Dar Pecingină nu veni nici peste noapte.

În ziua de Sfînta Paraschiva, începurăm lupta de la Racovița. Și pe cînd făceam o recunoaștere la aripa stîngă a vrăjmașului cu plotonul, — deodată, într-o vălcică, la poale de pădure, găsii pe Pecingină.

Căzuse în adevăr. Sta cu spatele pe pat de iarbă și mușchi, cu ochii sticloși spre albastrul cerului, cu fața solemnă și severă. Sîngele cursese rîu din el, prin multe răni și se așternuse în juru-i ca o pînză de purpur.

Dar nu era singur. Șase bavarezi zăceau în juru-i. Patru erau morți, fulgerați, unul cu capul zdrobit, trei străpunși de baionetă. Doi erau răniți de moarte, stăteau încovrigați, gemeau și nu se mai puteau tîrî.

Unul din aceștia îngăima românește. El ne-a spus trudindu-se, că ei șase au vrut să facă prizonier pe soldatul căzut. — Dar n-a vrut să se predea. A sărit ca o fiară. Cu o bucată de stîncă a zdrobit unuia capul. Cu baioneta și cu patul puștii a doborît și pe ceilalți.

— Așa om n-am văzut niciodată, zicea rănitul cu trudnic glas. L-am lovit, a rămas în picioare. Îi curgea sînge din răni, — el urla și se bătea cu noi. Am căzut cu toții ; a căzut și el, dar cel din urmă.

Soldații, în juru-mi, ascultau în tăcere. Multora le erau ochii umezi de lacrimi.

Pecingină își dormea somnul din urmă pe iarbă verde, cu fața la cer, așa cum voise. M-am des-

coperit. L-am salutat fără nici un cuvînt. Apoi, fără să vreau, mi-am ridicat privirile în sus, acolo unde părea că se uită şi el. În fundul cerului curat, departe, se rotea lin o acvilă regală cu aripile întinse. Părea o cruce plutitoare pe undele înălţimilor... — Şi încet-încet, — se ridică sus, tot mai sus, — pînă ce se mistui deodată tainic şi fără de urmă.

File însîngerate (1917)

MANDACHE SACAGIUL

O interesantă povestire a d-lui sublocotenent de rezervă, Ţipoaia Vasile din regimentul 9 infanterie.

Cînd am plecat de la regiment, aveam fireşte în batalionul nostru tot flăcăi unul şi unul : tari în năcaz şi semeţi în faţa morţii. O veche prejudecată însă — de multe ori îndreptăţită — ne făcea să ne uităm cu oarecare îndoială la cîţiva din camarazii noştri. — Unii erau negustori din acel vechi neam care se zice că are o ciudată respingere pentru cîini ; alţii erau dintr-o nobilă viţă, înrudită chiar cu faraonii egipteni, mai cu samă prin coloarea pielei... Comandantul nostru căuta să întrebuinţeze pe cei din categoria aceasta mai mult la servicii în dosul frontului... „Fiecare cu ale lui..." zicea el zîmbind.

Asta ar explica de ce pe Mandache Stan, camarad cam brunet, l-a însărcinat să care apă luptătorilor noştri. I-a încredinţat o saca mare de zinc pusă pe două roate şi i-a dat în primire o iapă blîndă şi ascultătoare, care să poarte sacaua. Balana lui Mandache, aşa-i ziceau toţi iepei. — Iapa balană, şi sacagiul în culoarea ceaunului. Amîn-

doi se înțelegeau bine și-și făceau cu credință datoria.

Am trecut Carpații. Camarazii, după ce-și astîmpărau setea la popasuri, începeau cu felurite glume și împunsături împotriva Sacagiului. Ba că apa-i neagră de-o bucată de vreme, ba că Balana pare mai albă de cînd umblă în tovărășia lui Mandache. Țiganul zîmbea șiret și avea răspunsuri potrivite la toate.

— Hei, ofta el ; apa-i cum a lăsat-o Dumnezeu, — dar se tulbură și se cătrănește cînd o bea unul ce nu știe să mulțămească pentru o facere de bine !

— Dar cu Balana cum merge, Mandache ?

— Merge bine, măi frate-meu... Dac-a vrea Celde-Sus, are să intre cu sacaua în Pești și eu am să merg pe lîngă dînsa ș-am să mă hlizesc la unguri.

În sfîrșit, veni și ziua cînd batalionul nostru primi botezul sîngelui.

Mandache avea ordin să stea cu sacaua într-un anume loc, îndărăt. Dar lupta se înfierbînta în defileu ; s-auzeau pocnetele neîntrerupte ale armelor și mugetul tunului. Țiganul cugetă că în asemenea fierbințeală e nevoie să-și aline setea frații lui c-un strop de apă : și porni foarte liniștit cu sacaua spre linia de luptă.

— Haide, Bălano, zicea el, să ducem apă la frații noștri.

Balana, dînd din cap, începu a păși liniștită pe minunata șosea care suia ca o panglică curată pe sub coastă.

— Apă curată și rece de izvor... urmă Mandache Păcat că n-avem și niște chisele de dulceață.

Balana întorcea capul şi-l privea, ca şi cum voia să-i spuie că-i pare şi ei rău de asemenea lipsă, dar n-are ce-i face.

Cum mergeau aşa cei doi tovarăşi cu sacaua prin defileu, în drept cu Turnul-Spart, deodată începe a năbăi cu repeziciune o mitralieră.

— Stăi ! zise Mandache.

Balana se opri. Sacagiul îşi aplecă carabina, întoarse piedica de siguranţă şi se dădu după saca. De acolo începu a cerceta împrejurimile. Era după un bun adăpost. Mitraliera nemţească clămpănea şi gloanţe izbeau zincul şi ricoşau zbîrnîind.

Balana căzu. Se zbătu între hulube şi rămase nemişcată. Lui Mandache i se făcu negru înaintea ochilor. Crîşnind din măsele şi pomenind mulţi sfinţi din calendar, îşi scutură capul, îşi holbă din nou privirile — şi descoperi deodată mogîldeţe întunecate care se mişcau sus, pe ruine, la depărtare de trei sute de paşi.

Atunci puse lin puşca la ochi. Trase un foc, două, trase tot încărcătorul. Peste surpăturile zidului, ca la o comedie, se dădu de-a tumba o mogîldeaţă, apoi încă una şi iarăşi una. Mitraliera amuţi. Mandache pîndea de după sacă. Linişte.

— Atunci, cu mîna pe trăgaci, sacagiul ieşi din adăpost ; privi cu jale spre Balana care încremenise pe-o coastă cu ochii ei blînzi, sticloşi şi înghеţaţi ; — şi, ca scăpat dintr-un arc, se repezi spre Turnul-Spart.

Ajunse în scurt. Acolo găsi, între surpăturile de bolovani, trei „bavarezi“ morţi şi mitraliera amorţită în poziţie, cu banda de cartuşe trase numai pe jumătate.

Împinse cu piciorul pe inamici în rîpă, luă în spate mitraliera şi coborî la vale. Cînd ajunse în

şosea, — iată un automobil pufăind şi împrăştiind fum. Mandache se opreşte. Se uită. E un automobil de-al nostru. Atunci mergem mai departe!

Da. Dar în automobil e domnul general, care dă poruncă de oprire.

— Stai. Ce-i cu tine, băiete?

Mandache pune mitraliera jos şi salută scurt.

— Trăiţi, domnule general, eu soldatul Mandache Stan, ducînd apă cu sacaua la camarazi am fost bătut de focuri de *mitralieră,* care văzînd m-am pus în poziţie de apărare, împuşcînd pe inamic şi luîndu-i *mitralira.*

Atunci domnul general întreabă de amănunte, se uită la poziţie, înţelege cum a fost împrejurarea şi bate pe umăr pe oştean.

— Bravo, Mandache, eşti om vrednic. Mai întăi primeşte 100 de lei premiu. Al doilea, cincisprezece zile concediu...

— Trăiţi, domnule general... atît poate răspunde Mandache şi rămîne încremenit în faţa domnului general ca o stană de piatră.

După două zile l-am întîlnit pe Mandache la Ciineni fumînd ţigări de lux, cu flori la capelă şi puţintel cam vesel.

— Tot îs buni şi *barbarezii* la ceva... îmi zice el clipind din ochi.Şi pe obrazu-i de abanos se ivi zîmbetu-i şiret.

— De ce, Mandache? Pentru că te-ai făcut cu concediu şi ţigări?

— Aş! nu! am mai fumat eu şi altă dată ţigări „dinte-club". Dar acuma s-a văzut că sîntem şi noi buni să ne luptăm în linia întăia...

Căci şi *noi,* domnule sublocotenent, ne iubim cu durere pămîntul nostru care ne hrăneşte!...

Mandache şi-a făcut concediul. Cînd s-a întors, a intrat în foc şi a luptat cu o deosebită vrednicie o bucată de vreme. Apoi, într-o luptă fierbinte, pe cînd întrebuinţa patul puştei împotriva barbarezilor lui, a căzut rănit ca un viteaz.

De-atunci l-am pierdut din vedere.

File însîngerate (1917)

PLANUL LUI DULHAN

Era către mijlocul lui noiemvrie, — în zilele cele cumplite cînd năboiau duşmanii ca apele prin toate strîmtorile munţilor. Şi mă aflam cu regimentul 50 de infanterie pe lîngă Dragoslave, într-un loc căruia îi zice Valea Cîrstei. Acolo erau pripoarele arse de brume şi cruşite de sînge. Se băteau oamenii în pustietăţi, sub colţii muntelui Pietrosul. Pe poteci pe care nu le călcaseră din veacuri bătrîne decît ciobanii cu căciuli de oaie, se arătase „limbă străină", cum ziceau năcăjiţii noştri soldaţi. Şi tunurile treziseră vechile singurătăţi ; le ţineau deştepte zi şi noapte, într-o bubuire înfricoşată, al cărei profund fior trecea din stîncă în mine, — cînd îmi plecam fruntea istovită de vegheri şi trude pe aspra cremene...

Eram cu compania mea îngropat în coborîşul văii. Troieneau vînturile de toamnă peste noi frunzarele c-un foşnet de mîhnire. Şi pîclele de sară parcă intrau şi-n sufletele noastre : căci viaţa ce-o ducem, între cer şi rîpă, între necunoscuturi, între ţiuiturile gloanţelor, sub zvîcnirea necontenită a tunului, era mai mult o nelinişte înfrigurată.

Şi eu şi trupa, de săptămîni nu ne dezbrăcasem. Din trecutul cel fericit, moale şi îmbielşugat, ieşisem deodată violent şi pentru totdeauna. Căzu-

sem parcă într-un infern al trudei fără somn.

Dușmanii erau foarte aproape, între zimții suri ai muntelui. Apăruseră într-o dimineață rece, într-o bruscă învălmășire de granate și focuri de armă, și se tupilaseră în vecinătate.

Îi vedeam : erau oameni blonzi, cu ochii triști, nedumeriți parcă de furtuna care-i smulsese de la căminuri și-i îmbulzise în aceste pustii depărtări. Ca ascultînd de impulsiuni mecanice, se mișcau spre noi, se zbăteau în descărcările armelor și mitralierelor, și se prăbușeau îndărăt cînd chinuiții noștri oameni ieșeau cu baionetele, — contraatacînd cu mohorîtă mînie.

După crude jertfe, se lipiră de stîncă istoviți, așteptînd alte valuri, din urmă. Trudiți, vegheam și noi, observîndu-i, în zilele acelea de răpciune, scurte și de coloarea brumei. Vegheam și-n lungul nopților reci : patrulele se șupureau ca sălbăticiunile, necontenit, dincolo de șanțuri.

Oamenii noștri simțeau cu disperare că în curînd vom fi covîrșiți. Ș-atunci îndîrjirea îi purta spre lovituri de îndrăzneală. Împingeau recunoașterile de noapte pînă în șanțurile nemților și uneori lăsau să cadă în sfaturile lor granate, care clipeau aprig, izbucneau și umpleau prăpăstiile de un fel de muget fioros. După asemenea isprăvi împușcăturile pîrîiau toată noaptea și tunurile cele mari începeau lătrături fantastice de dihănii nevăzute și enorme ascunse în cotloanele munților.

Între oamenii aceștia mîhniți și îndrăzneți aveam acolo pe unul — Dulhan. Era un soldat prost, lat în umeri, cu ochii blajini, cu obrazul ars de soare. Vorbea încet, umbla moale, bălăbănindu-și mînile mari, — niște labe bătătorite și negre, cu degetele noduroase.

Toată ziua sta ticnit fumîndu-şi capetele de ţigară, într-o cugetare adîncă. Sara, mînile-i uriaşe începeau să se frămînte în juru-i, ca nişte gîngănii străine de el... Îl întrebai într-un rînd :

— Ce tot te foieşti ? ce cauţi întruna, Dulhan ?

El îmi răspunse, cu ochii înainte, ţintă, spre „limbile străine“ :

— Mă uit la dînşii, domnule locotenent, şi le pregătesc o leacă de nuntă pe la noapte...

Între noi şi nemţi se ridica o colibă mare de scînduri, — o *odaie,* cum îi spuneau oamenii din văi. Din ascunzişul ei deseori clămpănea spre noi cu răutate şi îndîrjire o mitralieră. Patrulele de noapte încercaseră atacuri mute asupra odăii ; nu izbutiseră însă să facă vreo ispravă. Nopţile erau oarbe, locurile priporoase, căpcăni pîndeau la fiecare pas : drumul spre *odaie* era un fel de cale a morţii.

— Domnule locotenent, îmi zise Dulhan, tot stau eu şi mă chitesc cum am face cu căţeaua ceea a neamţului. Fel şi chip mă gîndesc. *Mitralira* ceea îi aşezată pe cale neîntoarsă. Cum să fac s-o prindem ?

— Dulhan, îi zic eu ; cu puţintel curaj toate se pot face.

— *Coraj* este, domnule locotenent, îmi răspunse soldatul cu vocea-i groasă ; dar aicea se vede treaba că trebuie ş-o leacă de *glagori.* Au pornit împotriva ei, domnule locotenent, mulţi oameni de la noi : ş-au lăsat acolo capetele. Acu o săptămînă s-a dus şi dus a fost domnu sergent Danţuş. Era om viteaz, domnule locotenent. Pacat de dînsul ! Eu, ce-aş putea face, la asta mă gîndesc. Planuri n-am. Da' poate m-or lumina într-o noapte Dumnezeu şi Maica Domnului !

Cu mînile-i bătătorite tot mîngîia şi rînduia lîngă el trei granate mari, lungăreţe.

— Dulhan, fii cuminte şi bagă de samă... îi zisei eu cu prietinie, părăsindu-l.

El se ghemui în şanţ, cu fruntea încreţită şi cu ochii aţintiţi, cu obişnuita-i înfăţişare amărîtă.

Noaptea se scurse cu tresăririle obişnuite, cu focuri de armă şi cu bătăi spărioase de tun. În zori, amorţit de frig şi nesomn, tocmai mă pregăteam să fac obişnuita inspecţie pe linia santinelelor, cînd zării pe Dulhan lîngă postul de comandă.

— Ce-i Dulhan ? De unde vii ?

— Domnule locotenent, vorbi el amărît ; am cercat, dar degeaba ! Dacă n-am eu carte, aşa ca un domn ofiţer, să mă uit pe hartă şi să fac un plan... Iaca, mi-am pierdut noaptea degeaba. Aşa mă chinuiesc de-o mulţime de vreme. Mergeţi pe linie, domnule locotenent ?

— Da.

— Merg şi eu cu dumneavoastră.

— Bine, Dulhan, haidem.

— Da, domnule locotenent. În astă dimineaţă, urmă el, a dăruit Cel-de-sus o pîclă aşa de deasă, că-şi dă neamţul cu degetele-n ochi. Aşa-i de deasă că poţi s-o tai cu *baineta*... Astănoapte, străluceau stelele ca lumînările. De asta n-am putut face nimica. Acu mi se pare că s-ar putea face ceva, dar ştiu eu ce ? Dacă nici acu nu m-apropii de *odaie*, apoi mai bine mă făcea maica un mînz şi mă mînca un lup !

Pe cînd el încă vorbea stăpînit, pornirăm cu luare-aminte în lungul liniei. Dulhan se ţinea la stînga mea, spre inamic, cu puşca sub braţ. Nu vedeam nimic. Străjile răsăreau deodată înainte-ne, ca din pămînt.

— Uite, domnule locotenent, îmi șopti deodată Dulhan ; aici este un brăduț rupt. Pe-aici am trecut noi, drept azi e săptămîna, cu domnu sergent Danțuș, la *odaie*. El rîdea și spunea cîte-o drăcie. Cîți nemți și unguri călcase el domnule locotenent, să am eu atîtea oi, aș fi om de samă, domnule locotenent, și m-aș alege *dipotat*... Dar i-a fost scris să-l muște și pe el cățeaua. Nu s-a mai întors. Totdeauna viața noastră-i în mîna lui Dumnezeu. Nu-i așa, domnule locotenent ?

— Așa-i, Dulhan.

— De aceea și eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista fără teamă. Cum mi-i scris. Sarac, amărît și trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine ? Unde-i Dulhan ? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalți și el rămîne. Pot să pier oricînd și la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea să-mi mai văd nevasta și copiii și să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonțul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de părete. Pîn' ce-a zice Dumnezeu *destul*, trebuie să năcăjim și să ne facem datoria !

Vorbind așa încet, prin pîcla deasă a zorilor, soldatul coti, se depărtă de mine și se îndreptă cu liniște spre *odaie*.

Deodată se opri și păru a asculta, atent. Mai făcu vreo cîțiva pași, iar se opri ascultînd ; apoi se întoarse către mine.

— Domnule locotenent, îmi șopti el, întinzîndu-se spre mine, cu mîna pîlnie la gură ; sînt nemți la *odaie*. Îi aud cum desprind scînduri. Rebegesc, saracii, și le trebuie foc.

Îndată, în adevăr, se auziră deslușit pîrîituri de scînduri rupte și desprinse. Oameni, dindără-

tul meu, din șanțuri, se ridicaseră pe creste și se apropiau. Zgomotele din pîclă parcă-i ațițau și-i îndemnau într-acolo.

— Trăiți, domnule locotenent, șopti repede Dulhan, dumneavoastră ați ieșit fără armă. Luați-o pe a mea.

Îmi întinse arma. Și pe cînd eu stam încă la îndoială, el trecu repede spre zgomotele întețite.

— Ne trebuiește un prizonier, Dulhan, strigai eu înăbușit. El îmi făcu semn de liniște cu mîna, și se întoarse atent spre *odaia* nevăzută.

— Nu știu cu ce plan să-i iau... mormăi el și se scărpină năcăjit la ceafă. Soldații trecuți peste creste se țineau în dosul lui.

Deodată o suflare de vînt rece veni din văgăunile munților. Ca la o comandă, perdeaua de negură se dădu la o parte de peste coliba de scînduri. Soldații dușmani, dezarmați, rămaseră parcă în aer. Lepădară scîndurile ; brațele le căzură. Priveau cum pîcla luneca, cum descopere pe Dulhan și pe tovarășii lui.

Cu capetele aplecate înainte, cu ochii holbați, priveau spărioși și nehotărîți. Dulhan, care era ca totdeauna chinuit de ideea unui plan, — tresărind. puse mîna la geantă și trase pîinea.

— Măi *Iohan !* strigă el c-un fel de prietinie ; iaca o pîine, măi Iohan ! Lucru rar în țara voastră. Na pîine, măi !

Și hotărît, trecu spre nemți cu pîinea întinsă. Străinii șovăiau încă. Dar la vederea ostеanului singur și dezarmat, se hotărîră pripit. Se repeziră ferindu-și unul altuia brațele. Din cei zece care erau la colibă. doi ajunseră întăi la Dulhan și-i răpiră pîinea din mînă, parc-ar fi încleștat-o cu ghiarele. Cînd se întoarseră aceștia, ceilalți îi pri-

miră între piepturi, și mîni multe începură a se zbate, aproape cu dușmănie, în jurul pînii lui Dulhan.

În sfîrșit, din pînea îmbucătățită începură a mușca hulpav cu toții, întorcînd peste umăr zîmbete largi și prietinești către Dulhan. Unii se scotoceau prin buzunări și scoteau țigări, — făcînd și ei la rîndul lor semne spre noi :

— *Cigaretten ! Cigaretten !*

Dulhan, deodată, sprinten, păși spre țigări. Le primi, rîzînd, apoi prinse a frămînta cu limba, răsunător, o vorbă străină :

— *Faer ! Faer !* Și adăogi românește : Scoateți, bre, careva o drăcie cu *benzin*...

Și făcea semne, ca și cum ar fi scaparat.

În același timp, aplecîndu-se fulgerător printr-o spărtură a colibei, apucă ceva și trase cu hotărîre. Avea mișcări rupte, grabnice și sigure. Scoase mitraliera și o împinse către ceilalți oameni, care se apropiau șovăitori.

Dar nemții isprăviseră de înghițit bucățile de pîne. Cei care scoaseră „drăciile cu benzin" le cufundară repede înapoi în buzunare, și, îndemnîndu-se cu strigăte scurte și guturale, se năpustiră la Dulhan.

Mitraliera făcuse picioare. Iar Dulhan rămăsese singur, învălmășit. Eu, de la locul meu, pușca n-o puteam întrebuința. Îmi socoteam soldatul pierdut. Îi strigai aproape fără voie :

— Nu te lăsa, Dulhan !

— Da' nu mă las eu, domnule locotenent, îmi răspunse el foarte natural, îndesîndu-și c-o mișcare bruscă pe ceafă căciula de oaie. Și dintrodată, tresărind naprasnic din liniștea lui, se scutură

de cei care-l atinseră și începu a-i lovi cu pumnii lui uriași.

Fiecare lovitură dărîma. Era o privelişte comică, în circul de negură. Unii, loviți după cap, îngenuncheau. Alții, năvălind din nou, se prăvăleau în dreapta și-n stînga lui, loviți cînd cu umărul stîng, cînd cu cotul drept. Și mînile-i negre aveau mișcări fantastice, — parcă erau niște ghioage cu rădăcinile răşchirate. Năvălitorii rămaseră zvîrliți îndărăt ca niște lucruri netrebnice. Scuturîndu-se și mîrîind ca un zăvod, Dulhan se trase pe potecă, spre mine.

Cei căzuți în tină se ridicau într-o rînă și priveau după el cu spaimă și cu mirare. Cu larmă, alții se năpustiră spre șanțurile lor, intrară în ceață ; și îndată izbucniră împușcături. Gloanțe țiuiră în juru-ne, pe cînd Dulhan mă împingea rînjind la adăpost, printre cei care tîrîiau gîfîind mitraliera.

Pregătindu-și o țigară din cele dăruite, soldatul îmi zise cu oarecare mîndrie, făcînd cu ochiul spre „limbile străine" :

— Ei cred c-așa merge : tot cu pușca și cu șurubării. Acu văd că trînta dreaptă-i mai bună, că-i pe dreptate !

Deodată păru a înțelege că toată afacerea asta a fost un plan de război, și se așeză întunecat și serios la locul lui.

— Mi-a venit așa dintrodată, domnule locotenent, grăi el zîmbitor. Așa a vrut Dumnezeu să le iau *catolnicilor* căţeaua !

Cu ochii pe mînile-i bătătorite, tăcu neputînd să mai deie nici o lămurire.

Frunze-n furtună (1920)

ORDONANȚA

În valea Uzului, într-un rînd, în zori-de-ziuă, mă pregăteam de atac cu compania.

Eram pe-o vreme posomorîtă de toamnă, în zilele acelea cînd ne istoveam pe graniță stînd bulziș pretutindeni în bătaia puhoiului.

Ne aveam săpate adăposturile pe-o costișă ponorîtă, lîngă o poiană. În vale scînteia un fir argintiu de apă și dincolo stătea Ungurul în vizunii. Toată ziua bătea din două mitraliere, de-mi era lehamite. Parcă ieșeau la sfadă două muieri rele. Din cînd în cînd s-amesteca ș-un tun de dincolo de dealul lor, c-o bubuire adîncă și surdă. Cum îl auzeau, mitralierele porneau mai hărțăgoase. Răspundea una subțirel și iute de la noi. Și cîteodată porneau și puștile de pretutindeni ca o pîrîire neîntreruptă de vreascuri, și răspundeau strigătele sălbatice ale oamenilor, cu prelungi ecouri în văi.

Zile după nopți și nopți după zile petreceam așa. Fagii își troieniseră frunza și prin cetina neagră trecea vîntul de toamnă ca o susurare de ape fără hodină. Prin poiana pustie, cîteodată, cînd lucea slab luna și era liniște, treceau cerbi, alinați o clipă de spaima care cuprinsese împărăția lor. Păreau siluete fantastice, mărite de ceața

ușoară... De obicei, nopțile erau negre și ungurii veneau la atac prin întuneric... Era o larmă, o nebunie de focuri de armă și de explozii de grenate, — o încordare aprigă în necunoscut, în beznă... Oamenii singuri atuncea, totdeauna trezi și obișnuiți cu noaptea, ieșeau la baionetă și zvîrleau îndărăt umbrele acelea de groază.

Așa de zece zile petreceam încordat și frămîntat. Rareori puteam ațipi la postul meu, în capul oaselor, rezemîndu-mi fruntea pe brațul stîng, cu dreapta pe carabină.

Și într-un rînd, în zori, mă pregăteam să ies iar, cu oamenii mei, spre stînga ungurilor. În vale, asupra pîrăului, se ridicase peste noapte o punte lăptoasă.

Cu harta pe genunchi, sfătuiam încet cu sublocotenentul meu. Sergenții în picioare, în jur, ascultau. Era un fel de solemnitate tainică și cenușie.

Tocmai isprăvisem, cînd ordonanța mea, *domnu Iordache,* își făcu loc cu umărul și-mi înfățișă ceaiul. Eu cuprinsei teica, — și el nu lipsi să-mi atragă luarea-aminte obișnuită cu glasu-i protector :

— E fierbinte, domnule locotenent !

Apoi, nalt, slab și mustăcios cum era, se uită de sus la mine, atent, și dădu din cap c-un fel de grijă. Îl întrebai :

— Ce te uiți așa lung la mine, domnule Iordache ?

— Mă uit, domnule locotenent, îmi răspunse el părintește ; căci nu te-ai ras tocmai de la Vinerea Mare : de zece zile !

— Ei, ce să-i faci, domnule Iordache ? Așa vine împrejurarea. N-avem vreme !

Sergenți se uitară unul la altul zîmbind. Mai auziseră și ei asemenea dezbateri între mine și-ntre „moșneagul“ meu : căci Iordache Păun era leat vechi din rezervă.

— Știu eu, domnule locotenent, vorbi Iordache serios ; dar omului bărbierit îi șade mai frumos. Pare mai tînăr.

— Peseme ai înțeles, domnule Iordache, că mergem la bal.

— Am înțeles, domnule locotenent. Am eu așa *idee* că trebuie să fii cu grijă, hrănit și curat : c-apoi atuncea te ocolește !

Știam acuma că Iordache Păun, dădaca mea, avea părerea că acea tainică, teribilă și nevăzută Moarte, pe care n-o numeam nimeni, dar la care toți ne gîndeam, — are predilecții ascunse și protejează cu hotărîre anume oameni, în furtuna care ne purta ca pe frunze de toamnă... Bărbieritul meu, indispensabil după părerea lui, venea deseori în dezbatere, și cam în același chip... Alăturea cu asemenea grijă ordonanța mea nu uita și pe celelalte, pentru el tot așa de importante. Printr-însele el așezase asupra mea o adevărată epitropie. Îmi ținea nu numai socoteala rufelor, ci și a mîncării, și a banilor. Ținea să mă convingă să nu fumez decît cincisprezece țigări pe zi. Mormăia îngrijorat cînd jucam *pocher,* într-un ceas de răgaz. Îmi dovedea că la război omul trebuie să mînînce mult și să bea bine, și-mi punea totdeauna înainte un praznic întreg. Mă privighea totdeauna de aproape cu ochii lui negri, cu obrazul serios pe care stăteau zbîrlite ca de vînt două mustăți groase și țăpoase de coloarea matasei uscate de porumb.

— Trebuie să te razi ! hotărî el cu gravitate.

— Bine. îi răspunsei eu. Întâi să ne facem datoria şi pe urmă ne bărbierim. Acuma nu mai este vreme !

El dădu din cap cu îndoială. Totuşi se resemnă. Întrebă :

— Atuncea pe la ce ceas ?

— Apoi poate pe la nouă să fim gata, domnule Iordache.

— Am înţeles ! încheie el cu linişte.

Pe urmă, înălţînd fruntea, se uită la pîcla munţilor şi la nourii din urmă, de pe ţară. Clătină iar din cap. Mai avea ceva de spus :

— Are să ploaie, domnule locotenent. Să-ţi aduc pelerina.

Fără să aştepte hotărîrea mea, se întoarse în loc, coborînd în moşiroaiele noastre întortochiate. Iar eu, încă o dată, lămurii celor din juru-mi ordinele.

Cînd sergenţii, solemni, cu ochii întunecaţi de umbra ceasului de primejdie, trecură la unităţi, — ridicai ochii şi privii mişcat pe mititelul şi sprintenul meu sublocotenent. Îi strînsei mîna, — ne sărutarăm de despărţire. Ca totdeauna în faţa atacului, un bolnav sentiment de jertfă, de dragoste nemărginită pentru Moldova noastră, îmi umplea pieptul ca un zăgaz de lacrimi abia stăpînit. Aşteptai un scurt răstimp pe gînduri, clădind cu imaginaţia episoade fierbinţi, în care mă urmăream cu inima bătînd pe mine însumi. Apoi, cînd vîntul zorilor începu a mîna pîcla peste capetele oamenilor mei tăcuţi, mă ridicai şi dădui semnalul.

Pe nesimţite ieşirăm din adăposturi.

În văile noastre era liniște. Numai de pe alte meleaguri, de departe, ca de sub pămînt, vibrau tunete.

La pîrăul din vale, între tufari, cercetașii noștri dădură peste o patrulă de honvezi. Un foc de armă rupse tăcerea. Îndată simții înspre șanțurile inamice mișcare. Cum nu eram departe, dădui semn de grabnică înaintare, — și toată compania izbucni într-o larmă grozavă.

Eram încă în perioada cînd făceam războiul naiv, cu asalturi cinstite, îndîrjite și eroice. Urcam stîncile în ploaia de gloanțe, ne opream scurte răstimpuri, și iar porneam cu sunet.

Pîcla începu să se risipească. Cele două mitraliere prinseră a clămpăni.

Din nourii vineți de la răsărit pornea a cerne ploaie. Îmi aduc aminte că primele picături le simții pe fruntea fierbinte cînd tocmai priveam spre sublocotenentul Ionașcu, băiatul meu cel mititel, cum, cățărat între muchi de stînci, cu plotonul după el, lua o poziție prielnică în contra ungurilor.

Îndată, ca prin farmec, simții pe cei din fața mea slăbind. Instinctiv oamenii mei aplecară baioneta și zvîcniră într-un ultim avînt. Văzui căzînd în jurul meu: unul, trei, cinci. Cădeau scurt, răsucindu-se în loc. Ceilalți, cu buzele întredeschise, cu ochii mari, se duceau suflînd pripit și furtunos...

Ca într-un vis roșu, îmi bătea în auz furioasă clămpăneala mitralierelor. Nu mai eram stăpîn pe mine; eram purtat înainte printre țiuituri și zvîcnituri stranii. Printre zigzagurile, căderile și salturile oamenilor mei, printre buturugi, peste bolovani, prin gropi de obuze, treceam ca furat

de o putere străină. Țipete, urale, pîrîiri de armă, bătaia tunului. Ca o vedenie îmi tremură pe dinainte priveliști, — pînă ce, gîfîind, mă oprii la șanțurile inamicului.

— Fug! i-am răpus! strigau sergenții. In juru-mi oamenii își scoteau din cap capelele și se ștergeau de sudoare. Sublocotenentul, aproape, se uita la mine rîzînd și trăgea spasmodic dintr-o țigară. Iar din nouri ploua tot mai des și mai rece.

— Au să se întoarcă! observă apoi ofițerul, zvîrlind țigara și venind către mine.

În adevăr, honvezii încercau să se întoarcă, cu ajutoare; dar ei nu ne mai puteau surprinde, cum îi surprinsesem noi.

Începu o luptă de împușcături îndelungi. Tunurile se întărîtară peste culme și obuze începură a se sparge în apropierea noastră. Oamenii trăgeau din adăposturi cu liniște și prindeau să întoarcă șanțul. Trimesei agenți de legătură spre companiile din dreapta și din stînga și la artileria noastră. Apoi mă apucai să-mi scriu raportul către batalion.

Atunci simții lîngă mine silueta naltă a lui Iordache și-i auzii glasul liniștit.

— Trăiți, domnule locotenent, plouă. E greu de scris. Așezați-vă întăi bine pelerina pe umeri.

— Da' ce, domnule Iordache? mi-ai adus pelerina?

— Am adus-o; de ce să n-o aduc?

— Te-ai ținut după noi?

— M-am ținut. Am adus și briciul, ca să te bărbierești.

— Cum se poate?

— Apoi așa ne-a fost vorba. Nu te-ai răs de zece zile : de la Vinerea Mare.

— Vra să zică, tu umblai printre gloanțe, după noi.

— Umblam, de ce să nu umblu ? Era opt ceasuri jumătate. Știi, cînd ești cu toții, la iureș, e altfel... Așa, umblam singur și auzeam țiuind gloanțele ca albinele și-mi pocneau deasupra capului *șcrapnele*... Se făcuse inima-n mine cît un purice.

— Vra să zică ți-a fost frică ? întreb eu mirat.

— Se-nțelege că mi-a fost frică. Da' vedeam că plouă și trebuia să-ți aduc pelerina. Pe urmă mă gîndeam că, după ce se mîntuie toată *daravela*, la ceasul nouă, trebuie să mă înfățișez aici cu briciul, că mai mult de zece zile nu te pot suferi nebărbierit. Da' de frică mi-a fost frică, ce să zic ?

— Te temi de moarte, domnu Iordache ?

Ordonanța mă privi lung cu ochii lui gînditori. Îmi răspunse :

— Nu, asta nu. De ce să mă tem de moarte ? Mai mult decît o viață nu sînt dator.

— Așa-i, dar te gîndeai la nevastă și la cei patru copii.

— Da, mă gîndeam. Uite briciul și soponul, adăogă el cu blîndețe, c-un fel de condescendență către un frate mai mic, care nu înțelege toate cîte sînt pe lumea asta. Te așezi colea, pui oglingioara într-o cotruță, ca să n-o spargă vreun glonte, și te bărbierești frumos. Eu mă duc să chibzuiesc ce mîncăm pe ziua de azi !

Soldații din preajmă ascultau convorbirea asta fără să zîmbească. Iar domnu Iordache, serios, ie-

și din adăpost prin ploaie, printre explozii de obuze, și porni la afacerile lui cu liniște.

Nu știu de ce de-atunci, după mărturisirea lui simplă, pînă ce-a căzut sfîrticat de un obuz în Poiana Linului, am simțit în fața ochilor lui adînci oarecare încurcătură. Noi avem se vede despre eroism păreri pe care omul meu nu le cunoștea deloc.

Frunze-n furtună (1920)

OTRAVA

Soldatul Ţipa Gheorghe sta înaintea noastră şi ne aţintea cu ochi rotunzi, negri, înţepaţi de două ace de lumină. Era o arătare : un trup uscat şi istovit, în zdrenţele uniformei. Obrazul negru şi dureros era ars de vînturi, geruri şi suferinţi. În glasul lui trudit parcă gemea un accent de îndîrjire şi de ură. Toată strălucirea primăverii, care vibra în juru-ne cu miresme de flori, freamăt de frunzare şi lumină de aur, trecea peste el ca peste o stană de piatră : ochiul lui Ţipa privea numai înlăuntru şi-n trecut, la crunta lui durere.

Abia căzuse din depărtate locuri, între şanţurile şi vizuniile noastre, în faţa liniilor nevăzute ale duşmanului, într-o zi prin excepţie, liniştită şi moartă. Blîndeţa lui april ne umplea tuturor sufletele ca de un abur de melancolie şi de doruri nedesluşite. În răgazul acesta de-o clipă al chinuitelor noastre ceasuri, soldatul fantomatic sosit din teritoriul ocupat părea un sol al mustrării şi al crudei aduceri aminte.

— Cum am scăpat din linia lor, prin mlaştinile Dunării, nu m-am mai oprit pîn-aici. Eu pot să zic aşa, domnule maior, că vin de pe ailaltă lume...

— Tu ești dintre prizonierii căzuți astă toamnă ?...

— Da, trăiți, domnule maior, — eu am căzut pe Argeș. Și de-atuncea nu mai am răgaz și odihnă...

Ne privirăm în tăcere. Ochii celor cu familii rămase dincolo erau umezi. Chinuitor, ca o înțepătură în inimă, tresări în mine amintirea tragicei noastre retrageri, vîltoarea sură a disperării ș-a morților...

— Trăiți, domnule maior, începu a povesti întunecat soldatul ; noi ne băteam zi și noapte pe Argeș. Nu ne schimba nimeni, nu ne sprijinea nimeni, mîncare n-aveam. Ne băteam cu toate liftele, — și tot la *bainetă*... Așa vorbeam *noi* în de noi că să ne batem pînă ce murim. Atuncea s-a prăpădit săracu regimentu nostru. Au murit domnii ofițeri. Pe mine și pe alții ne-au prins. Am zvîrlit arma și m-am pus gîfiind la pămînt. Nu vedeam nimic și nu mai puteam de trudă.

Nici nu știu cît am stat așa. Știu numai că băteau tunurile necontenit. Într-o vreme, m-au luat și m-au dus. Era o zi urîtă, cu ploaie de toamnă. Am mers pe o șosea ; pe urmă m-au băgat într-un canton. Acolo erau ofițeri de-ai lor. Erau bulgari : i-am cunoscut.

Se uită unul țintă la mine și grăiește românește :

— Din ce regiment ești ?

Îi spun. Se vedea scris și pe capelă.

— Unde-i comandantul brigăzii voastre, ș-al diviziei ?

— De unde pot pentru ca să știu eu ? Nu știu !

— Răspunde, bre. Altfel știi ce te așteaptă. Te punem lîngă zidul cantonului și te-mpușcăm.

— Da, zic, împușcați-mă. Eu nu știu treburile oștilor în lume. Eu sînt un biet soldat : mi-am făcut datoria ; alta nu știu. De-acum sînt în voia lui Dumnezeu !

M-au mai întrebat una, alta. Eu nu știam nimic. Eram așa de flămînd și de trudit, încît cugetam că mai bine m-ar liniști c-un glonte.

Dac-au văzut ei că sînt prost, m-au lăsat. M-au luat soldați de-ai lor, bărboși, și m-au dus înapoi, cu alții de-ai noștri.

Ne-au dus așa, ca pe-o turmă. Am răbdat de foame. M-am plecat ș-am băut apă din ploaia strînsă în făgaș la marginea drumului. Răcneau la mine cînd nu mai puteam merge, mă înțepau cu *baineta* și mă ghionteau cu condacul. Mergeam așa și gemeam în mine cu obidă : parcă-mi era sufletul în cătușe... Și mă uitam numai pe sub capelă la bărboșii care ne duceau...

A dat Dumnezeu ș-am poposit. Ne-au aruncat de departe, în noroi, cîte-un codru de pîne uscată. Bine, gîndeam ; sînt prizonier, trebuie să rabd. Rodeam în colții cînești codrul de pîne și mă uitam în jurul meu. Era un sat mare, — și ardeau într-o margine casele, și muierile se boceau, cu palmele la tîmple... *Rumâni* porneau cu carăle cu boi, în rechiziție... Soldați de-ai *lor* umblau de la praguri și luau ce le trebuia... Ieșeau femei în bătături și se rugau, cu mînile-ntinse. Ei rîdeau, vorbeau tare unul la altul, făceau cu ochiul și apucau pe femei de mînică... Văd un om de-al nostru, care vine la ei dîrz și se pune pentru muierea lui. Atuncea l-au dărîmat la pămînt și l-au bătut cu cizmele. Așa, — mă gîndeam, — face soldatu în țară străină : pradă, rușinează, ucide... Cine-l poate opri ? Și mă uitam eu, — domnule

maior, și tăceam și mă gîndeam la satul meu, și la gospodăria mea, și înghițeam venin și strîngeam din fălci de simțeam cum îmi scîrțiie și-mi țiuie oasele capului...

Ne-am ridicat ș-am mers mai departe. Și iar ne-am oprit... Și tot oaste străină vedeam, cîtă frunză-n codru. Și coloane îmbulzite, și tunuri mari... Și țara se dezbrăca și lepăda tot ce-avea, domnule maior. Era inima-n mine neagră și rea ca zgura. Și mă gîndeam întruna și pîndeam cum aș putea eu să mă dau într-o parte, prin învălmășeală. Eu numai pentru un gînd mai trăiam. Dacă mă prind și mă omoară, tot atîta e...

Ș-așa, domnule maior, cum mergeam din loc în loc și făceam popasuri și iar porneam, șirag lung de prizonieri, a vrut Dumnezeu ca să ne fie drumul prin părți cunoscute, nu departe de locul meu...

Pe asta am înțeles că-i un semn, și trebuie să îndrăznesc. Am închis ochii și m-am jurat în inima mea.

Ș-așa s-a făcut într-o sară, cînd treceam prin pădurea de la Merișor. Acolo este o poiană care se chiamă a Berbecului, cu ascunzișuri, cotloane și rîpi foarte bine cunoscute mie. Și cînd am ajuns în poiană, la izvor, începea să se amestece întunecimea cerului cu a pădurii. M-am desprins de convoi, m-am dat pe după un fag și m-am lăsat ca o năluca într-o rîpă.

Au mai cercat și alții. Au început împușcături. Străjile s-au răspîndit pe urma fugarilor. Eu mergeam pe potecile fiarelor, și, prin întunecime, țineam drept către satul meu, ca cerbul către izvor.

Ș-am nemerit, domnule maior, în sat la noi, către miez de noapte.

Erau în margine coloane de muniții ; caii rontăiau fîn la conovețe ; și zăream santinele prin întunecime...

Am intrat de-a dreptul prin grădinile oamenilor ; am trecut prin șanțuri, prin mărăcinișuri și dracilă. Era ca-n vremea nopților tinereții, cînd băteam potecile dragostei : dar acu nu mai aveam inimă-n piept, ci un ghem de spini, domnule maior.

Și deodată străbat în umbra streșinei, la casa mea. Și mă opresc, fără răsuflet.

Dumnezeu a orînduit așa : acuma văd. Cînd mi s-au limpezit privirile, zăresc o umbră la colțul casei. Ș-aud scîncind copii... M-apropii, pun mîna. Un trup zvîcnește, un glas stins cearcă să țipe. Cunosc glasul. Era muierea mea. Sta sub peretele casei, cu copiii strînși de dînsa ca lipitorile.

— Nu striga, Mărie ; eu sînt !

— Vai ! tu ești, omule ? șoptește ea și se ridică tremurînd în picioare.

— Ce este ? de ce stai cu copiii afară, în umezeală și frig ?

— Ah ! ce să fie ? Catane străine la noi în casă. Ne-au tăiat porcul ; au risipit făina...

— Și pe tine te-au dat afară și s-au culcat în patul nostru ?

Ea dintrodată a căzut cu fruntea în pieptul meu, — și parcă era la junghiere așa gemea.

— Omoară-mă, Gheorghe !

— Cum ? ce este ?

— Omoară-mă și dă-mă la cîni !

— Ce este, femeie ?

— Oh ! nu mă-ntreba, ci ridică-mi viaţa ! atît putea zice.

Atuncea am înţeles, — căci noi ne aveam însoţiţi din dragoste şi trăisem numai zile bune. M-am cutremurat ; am zvîrlit-o de lîngă mine. Ea a căzut în tină, şi-a rămas aşa, la pămînt, îngenuncheată în faţa mea.

Copiii începuseră a suspina către mine :

— Tu eşti taică ?

Mă cunoşteau şi ei şi se cereau în braţe. Mi-am înghiţit lacrimile şi nu le-am răspuns.

În mine se zvîrcolea ca un şarpe. Dar simţeam şi-o stăpînire, şi-o hotărîre, ca în ceasul cel din urmă al vieţii.

M-am apropiat uşurel de geam. Am privit în casă. Ardea în vatră foc mare şi lumina obrazuri străine. Am numărat şase soldaţi. Stăteau pe scaune, descinşi, cu tunicile descheiate. Unul, suflecat, frigea într-o ţăpuşă, deasupra jarului, o jumătate de porc.

— Frig din porcul nostru... şopti muierea de după umărul meu, din umbră.

O împinsei în lături, cu cotul :

— Tu taci din gură !

Înlăuntru era larmă veselă.

— Au adus de la cîrciumă vin, cu doniţa... vorbi tot femeia.

O întrebai fără să mă întorc spre ea :

— Unde-s armele ? Nu le văd.

— Le-au pus în tindă cu toate ale lor.

Cum am făcut ? Nici nu-mi mai dau seama. Am deschis tinda. Femeia s-a furişat înlăuntru şi mi-a întins pe rînd armele. Le-am rezemat de perete, afară, Desfac o curea, leg bine şi înţepenesc uşa, mă întorc apoi iar spre femeie :

— Tu lasă copiii. Adă aici repede paie din șopru.

A adus ea de mai multe ori, cît putea cuprinde cu brațele. Mi le lăsa la picioare și pleca iar gîfîind. Eu le grămădeam la ușă și sub streșină, la cornurile casei. Pruncul cel mai mititel rîdea de asemenea petrecere. Ceilalți așteptau în tăcere, prin întuneric.

Cînd am isprăvit, am scăpărat, am aprins un șumuioc ș-am pus foc în patru părți. Am tras de lîngă perete armele. Am cercat una, dacă-i încărcată.

Femeia tremura ca varga. Parcă abia acum înțelegea. Îi spun :

— Muiere, ia-ți copiii. Du-te în lume. Dacă va vrea Dumnezeu, o să ne mai întîlnim.

Ea sta la îndoială.

— Du-te ! i-am strigat eu. Și ea s-a tras cu copiii în întuneric, îngrozită de mînia glasului meu. S-au dus. Îi auzeam plîngînd prin noapte.

Am stat tăcut lîngă tufele de dracilă de-aproape, pînă ce acoperișul de șovar s-a aprins. Atuncea cei din casă au simțit. Au năvălit urlînd la ușă, s-au întors cu capetele zbîrlite la ferestre. Cînd am ridicat arma ș-am tras cel dintăi foc, parcă s-a făcut în mine o liniște. Am petrecut un încărcător. M-am plecat ș-am luat altă armă. Am tras iar. Lumina jarului îi descoperea : glonțul îi găsea prin toate ungherele.

Casa ardea ca un chibrit. Cînd au năvălit cei de la coloane, în flacări se făcuse pace. Căprioriii și grinzile se dărîmau înălțînd spre cer roiuri de stele. Cele din urmă cartușiere rămase în tindă pîrîiau stîrnind flacări albastre, care se zbăteau ca niște brațe de fantasme.

Eu mă trăgeam nesimțit prin tufari. M-am depărtat. M-am dus. Asta a fost.

Ș-apoi am rătăcit zile după zile, săptămîni după săptămîni, ca un cîne, — flămînd și degerat. Mă opream la o margine de sat, la o casă de pădurar. Și, singur, mă gîndeam la casa părinților arsă, la femeia și copiii prăpădiți ; și în inimă îmi picura otrava cea de moarte...

Mi-a venit așa un alt gînd de la Dumnezeu. Să mă duc la Moldova, unde înțelesesem că-i oastea noastră. S-așa am umblat către răsărit toată iarna, din vizunie în vizunie, ferindu-mă ca o sălbătăciune de dușmani.

De multe ori a fost să mor ; dar văd c-am scăpat ș-am ajuns. Acuma îmi trebuie bocanci și pușcă. Și să mă așezați în locul meu, că eu am făcut în inima mea jurămînt. De-acu am să stau împotriva *lor* pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă.

Soldatul Țipa Gheorghe tăcu și rămase privind cu ochi crunt și neguros zarea asfințitului. Acolo erau liniile nevăzute ale inamicului : peste ele plutea în ziua aceea de pace o liniște aurie.

Frunze-n furtună (1920)

LA COTA 536

Într-o zi se înfățișează la redacția noastră un oștean de pe front, — din locul cel sălbatic, unde urlă tunurile morții. Om bine legat și sprinten, cu mustață balaie și zbîrlită, cu obrazul ars de spulberul iernii. Privește drept, cu ochii cenușii, vorbește apăsat și hotărît. Schițează gesturi energice cu mîni aspre și bătătorite de lucrător.

— Eu, în vremea păcii, am fost la Arsenal, lămurește el. De loc sînt din Munții Apuseni. Mă chiamă Valeriu Suciu și-s nepot al lui Avram Iancu.

Îl privim cu oarecare neîncredere. El zîmbește cu fală. Are toate documentele, de asta nu trebuie să se îndoiască domnii. Iată-i „virtutea militară" pe piept; iată-i foaia din care se vede că a sosit într-un concediu de treizeci de zile „ca răsplată, pentru fapte de bravură..." Iată și situația lui... Are patruzeci și șase de ani...

— Cum, patruzeci și șase de ani? Ai dumneata patruzeci și șase de ani?

— Am, zice el dîrz, dar știu că nu se cunoaște. Sînt încă tînăr. M-am bătut alături de leaturile cele mai proaspete.

Da. A intrat voluntar în armata Țării la începutul campaniei. A luptat la Flămînda, la Brașov, la Predeal, la Bălării, la Buda-Cornet, în munții Vrancei, în toate colțurile tragice unde vîrtejul a năpustit pe copiii nefericitului nostru pămînt. I s-au umplut ochii de flăcări în noaptea aceea fierbinte cînd sunau pretutindeni, pînă-n hotare, clopotele și trîmbițile...

— Ș-atunci m-am hotărît să-mi pun viața pentru neamul nostru.

— Și te-ai bătut în toate părțile ?

— M-am bătut. Am cîștigat cu pușca galoanele de subofițer. Eu am făcut multe. Eu sînt așa, cam într-o parte ! Și-și flutură lîngă tîmple degetele răschirate.

Într-adevăr, acest moț are în el ceva bizar și eroic. Din povestirea-i colorată, presărată cu provincialismele munților lui de naștere, simțesc în el un suflet furtunatic, un amestec de vanitate bărbătească și ură împotriva dușmanului vechi.

El cu Ungurul și cu Neamțul are o socoteală. El pe acești dușmani i-a adulmecat din prima zi. I-a pîndit cu ochiul, a dat în ei cu pușca, i-a urmărit în cotloanele munților. El pentru asta a trăit, el de asta a fost născut. Toată suferința bătrînilor din moși-strămoși a trecut înveninată în sîngele lui și i-a întărit mîna bătătorită și aspră de lucrător.

Simțeam, privindu-l și ascultîndu-l, o înfiorare stranie. Prin dibăcia lui ca conducător de detașamente, prin execuția hotărîtă și fulgerătoare, prin imaginația diabolică, — parcă ieșea de-a dreptul din veacul al optsprezecelea, din sîngeroasa pîclă a haiducilor răzbunători.

Fiind în regimentul 3 C, din Divizia 12-a, în

poziția care se chiamă Poiana Nicoară, în Putna, în noaptea de 10 spre 11 fevruar 1917, a trecut la cota 536 și „a furat un neamț din post", aducîndu-l întreg în liniile noastre „pentru informații..."

Iată povestirea acestei curioase isprăvi.

Comandanții noștri, zice moțul, au dat poruncă : Trebuie un om viu de la inamic ! Era în vremea unor zile moarte, cînd *ceilalți* se pregăteau și abia se așezau, și generalii de la noi aveau nevoie de „limbă..."

— Cine izbîndește s-aducă neamțu, e cinstit și răsplătit. Care se prinde ?

Ce-mi trebuie răsplată ? Știam eu că asta e treaba mea.

— Trăiți, domnule căpitan, mă duc s-aduc neamțu. Eu sînt specialist !

Căpitanul zîmbește :

— Bine, Valerie, să te duci, dar să nu fie numai din gură.

— A, îmi pare rău, domnule căpitan... Uite fir alb în mustață. Uite 46 de ani. Cînd spun un cuvînt, trebuie să-l împlinesc. Aici e vorba de onoare. Eu dacă n-aduc neamțu, nu mai pot trăi, trebuie să mor ; poți pune să mă împuște, domnule căpitan. Numai să-mi dați voie să-mi aleg eu oamenii. Mie-mi trebuie lucru *fain*, bătut frumos cu ciocanul...

Domnu căpitan n-a avut ce spune ; m-a lăsat în voia mea.

Bine. Mi-am ales oamenii. Mi-am făcut, cum se zice, o patrulă tare. Adică mi-am ales niște feciori voinici și hotărîți. Mie care cîrîie și tușește nu-mi trebuie. Care tîrîie piciorul, să se

ducă-n treaba lui. Mie-mi trebuie pasere omenească. Mie-mi trebuie om nebun, ca mine. Mie-mi trebuie pe viață și pe moarte!

Ne pregătim iute. Și cum iese noaptea din codru, trecem din ascunzișurile noastre la rățelele de sîrmă; și, de-acolo, prin tufe, prin rîmături de obuze și cotloane, către bîrlogul nemților.

Tăia vînt ascuțit și opcina muntelui începea să scuture nea. Stăm noi la sfat într-un cuptor de rîpă și le spun așa feciorilor:

— Noi, copii, mergem la Neamț mușteste. Mergem prin trei locuri, așa cum o să vă împărțesc. Voi, — cu ochii la mine, și ascultați de semnul meu. Noi trebuie s-ajungem unde trebuie ș-acolo văd eu ce facem. Dinainte nu se poate ști niciodată.

Și le hotărăsc eu toate; ne facem cruce și ieșim pe omăt. Eu prin mijloc; ceilalți ca umbre, legați cu ochii de mine.

Așa trecem prin locuri tari și ne cățărăm cu baioneta pe-un pripor oblu. Mă opream, cercetam, iarăși porneam. Nemții nu căzuseră de mult acolo, ș-acuma își întăreau poziția. M-am atins de linia întăia ș-am ocolit-o. Ne-am strecurat ca șerpii într-a doua. Acolo-i mai multă liniște și mai puțină pază.

Să vedem, ce facem?

Vîntul se umfla în vifor și aducea cu sunet țurțuri mărunți de ghiață. Vra să zică, de unde vine vîntul? Vine de la noi, de la răsărit. Bate străjile nemțești în ochi și le silește să-și vîre nasu-n cojoc.

Fac semn știut. Caporalul Ludoșanu cercetează cu foarfecele franțuzesc rățelele de sîrmă. Încă nu erau întinse. Zăceau, valuri-valuri, în zăpadă.

Prizonierii lucraseră la ele o vreme ; murmurul lor îl auzisem noi ca un bîzîit din ascunzișurile noastre și din poteci. Acuma se retrăseseră îndărăt, și viscolul cernea și se zbătea în pustie liniște...

Trec, cu tovarășii. Trebuia să pășim ca mîța, căci omătul scrîșnea. Ici tufă de fag, dincolo pîlc de brăduți. Rămîn lîngă ele străjile mele și eu mă fur ca o umbră pe apă pînă la tranșeea dușmanului. Ascult : pace. Cobor două trepte, intru în șanțul de comunicație. Acuma nu mai am grijă. Acuma sînt la ei acasă.

M-apropii de ușa bordeiului. S-auzea înlăuntru grăind nemțește. Bine. S-aude. Neamț este. Dar cum îl scot eu afară !?

Ies din șanț. Îmi aduc oamenii sub malul de țărînă, și-mi vîr mustața în urechile lor. Iată cum facem. Sînt trei bordeie cu trei plutoane. Se zăresc ușile ; se văd hogeacurile. Ne strecurăm cîte unul la hogeacuri și le slobozim pe coș cîte-o granată. Asta are să-i tulbure ș-are să-i scoată ca pe viermi afară. Noi luăm ce ne trebuie și ne ducem.

Bun plan. Repede ne rînduim, și scoatem granatele. Dar de dincolo de bordei, din șanț, straja s-a ridicat de la pămînt în cojocu-i mare, ca un urs, ș-a întins gîtul ascultînd.

Din adăpostul unde sta ferit de viscol, a simțit ceva. Noi ne lipim de umbră ca-ntr-un fulger.

Acuma planul se schimbă.

Fruntașul Leca Mihai era la dreapta mea. Îi fac semn să fie gata.

Santinela face cîțiva pași ; înalță capul : nu vede nimic. Cu toate acestea are îndoieli. E singur ; noaptea-i vicleană. Se-ntoarce către ușa bor-

deiului și strigă pe nemțește. Eu limba lor o înțeleg.

— *Herr* Frederic ! ieși puțintel afară. Numai o clipă. Vino pînă la postul de observație.

A, asta-i bine. Tocmai asta-mi trebuie mie.

— Leca Mihai, suflu eu fruntașului printre palme ; tu nimica altă să nu faci. Cînd l-oi atinge, numai să-i pui mîna-n beregată : să nu *gîrîie*... Stați frumos și fără grijă, că vînatul vine el singur la noi.

Așteptăm un răstimp. Aud tușind pe *Herr* Frederic. A ieșit la aer tare. — Apoi întreabă. Santinela răspunde. A auzit ceva ; poate i s-a părut ; poate nu-i nimic...

Herr Frederic s-a hotărît. Urcă la șanț, cu foaia de cort încopcită sub bărbie. C-o mînă strînge la gît această apărătoare de viscol ; cu cealaltă, ține arma în cumpănă...

Dar vremea-i aspră. El e om delicat, abia ieșit de la căldură. Și se grăbește. Se ridică pe șanț, țupăind mărunt. Se uită la dreapta, se uită la stînga, cu mișcări repezi, și iar țupăiește cîțiva pași. Pare un iepure care-și caută culcuș.

Pe mine nu mă vedea. Zăceam în umbră. Santinela se liniștise.

— Nu-i nimic, îi strigă cu voce blajină Herr Frederic, întorcînd îndărăt capul.

Atunci m-am zvîrlit eu la el. Cînd s-a întors și m-a văzut răsucindu-mă ca să intru-ntr-însul, a tresărit năprasnic și-a ridicat arma. A vrut să strige. Dar eu îi calc cu pușca mea țeava dintr-o lovitură scurtă ; iar Leca, după poruncă, i-a pus zece unghii în gît, *ca să nu gîrîie*...

Scot repede batista. Zic pe nemțește :

— Herr Frederic, să nu cumva să ţipi, că aici te belesc.

Îi pun degetul cel mare în osul de sub tîmplă, de deschide o gură cît şura. Îi vîr batista între fălci. Îl iau cu dreapta de grumaz, — şi hai la noi !

Ne-am dus repede. În urmă a fost o larmă, prin viscol, — un tremur de împuşcături, un ţipăt de semnale... Noi am intrat în noapte ca-n cenuşă.

Cînd să ne prăvălim în pripor, îl înşfac pe Herr Frederic, îl sucesc cu genunchiul, îl încleştez, — şi ne-am dus de-a berbeleacul pe coastă, ca „trenul" de la circ...

Auzeam prin vîrtej pe neamţ cum geme din greu. Zicea el în limba lui pesemne : *Mein Gott ! mein Gott !* dar n-avea încotro : se ducea la vale.

Cum veneam roată spre liniile noastre, patrulele care aşteptau începură a striga :

— Ce este, măi flăcăi ? Se vede venind ca o negreaţă !

Eu răcnesc din cracana neamţului :

— Staţi, feciori, nu puşcaţi, că eu-s. Vin cu *acceleratu !*

În fundul văii, îl ridic pe neamţ. Se cumpănea ca bolobocul şi da să cadă în coadă. Îi scot batista. El pufneşte şi fornăieşte, ca de lup.

Zic :

— Herr Frederic, de-acu-i *fertig !* mergem *langsam*... Eu sînt bărbat galant. Uite-o ţigaretă. (Şi scot tabacherea cu stînga. Cu dreapta îl ţineam de gît.) Ia tu una. Pune-mi şi mie una în gură. Aprinde un lemnuş. Să tragem cîte-un fum şi hai la domnul comandant. Are el treabă cu tine.

— Cu mine ? se miră holbat neamțul. Apoi începu să se înduioșeze : Țigaret bun... Român bun...

— Da, da, Herr Frederic, bună țigaretă, bun român... Dar dacă nu-ți deslegi limba, cît îs ei de buni românii, să știi că-ți spînzură pielea-n grindă.

— Spunem, spunem... oftează cu amărăciune domnu *gefreiter* Frederic.

Eu îl împing înainte în scurmăturile noastre. Merg la domnu căpitan cu dînsul. C-o mînă îl țin de beregată, cu alta salut :

— Trăiți, domnule căpitan ! am adus neamțu ! Și gata.

Frunze-n furtună (1920)

JERTFELE

Sara părăsisem Iaşul, c-un automobil harnic. A doua zi intram în peisagiul munţilor, cu inima strînsă de urîte presimţiri.

Auzeam tunul, depărtat şi neîntrerupt, spre Grozeşti. Pe şoseaua învăluită în pulberi răscolite, treceau întruna coloane de muniţii. Necontenit le ajungeam din urmă. Soldaţii asudaţi, arşi de soare, cu piepturile descoperite, se cumpăneau liniştiţi şi tăcuţi pe cai. Rămîneau în urmă, în aureola pulberilor ; şi automobilul meu fugea înainte, către alte şiraguri cenuşii, către campamente de artilerie ori de provizii, poposite la umbra unei dumbrăvi, către şiraguri de infanterie cu oameni cu ochi înfrigurați, încovoiaţi adînc sub greutatea raniţei...

Mă apropiam repede de cuptorul bătăliilor din iulie 1917. Trebuia să găsesc brigada colonelului Banta. În zori-de-ziuă aflasem că e angajată, subt o bruscă şi înfricoşată presiune a inamicului. Şi presimţirile mele luau forme. În Iaşi, în ceasul plecării, veştile de pe front erau îngrijitoare. Din informaţii de la aliaţi, se vedea că în aceste strîmte şi întortochiate coborîşuri ale munţilor, inamicul împingea rezerve puternice, cu dis-

perare, cu hotărîrea de a străpunge cu orice preț. Din știrile fulgerate din cealaltă parte a continentului și prinse de stațiile noastre de telegrafie fără fir, — se vedea că prietinii stau la îndoială asupra rezistenței noastre. Era o chestie de zile, poate de ceasuri.

De și lumea îmbulzită în Iași nu știa nimic de aceste lucruri, de și gazetele aveau note foarte încurajatoare, totuși ceva nehotărît, tulbure, dureros, plutea pretutindeni, — și cu această dispoziție de suflet a Capitalei plecasem eu.

În adevăr, bătălia de la Oituz-Grozești, în lungul munților, părea că a ajuns la un punct culminant. Cu cît mă apropiam mai mult de pîcla albastră a codrilor de sus, cu cît simțeam mai aproape pulsațiile înfrigurate de tun ale frontului, cu atît se înmulțea furnicarul omenesc, pe toate potecile, în toate cotloanele : cai, tunuri, chesoane, bucătării, cuptoare, — și același și același soldat asudat, ars de soarele lui iulie, cu obrazul tras și ochiul sumbru...

Curînd simții c-am ajuns la o linie care nu se putea trece. Eram lîngă un sat pustiu, ars și dărîmat de obuze de toate calibrele. Pe culmea care suia repede de la rîpa unui pîrău erau nevăzute baterii de artilerie care tunau neîntrerupt spre depărtările de unde năboia inamicul. Un ofițer cu cască cenușie mă privea zîmbind, pe cînd îi lămuream scopul venirii mele, și se arătă gata să mă întovărășească pînă la postul de comandă al brigăzii.

Încă nu-mi dădeam socoteală unde mă aflu. Curînd simții, înainte-mi, în codrii de brad, furtuna proiectilelor dușmane. Văzduhul avea vibrări stranii, fîlfîiri de paseri fantastice în de-

părtări, șuiete aspre, spargeri zgomotoase și adînci, înmulțite de ecouri... Și din cuibul lor, de deasupra, tunetul copleșitor și strident al tunurilor apărării...

— Au început de ieri-dimineață, îmi zise ofițerul c-o voce blîndă. Au fost zvîrliți săptămîna trecută înapoi, ș-acuma se-ntorc iară. Împing necontenit coloane în cotiturile rîpilor... Domnul colonel le-a pus în față vînătorii noștri...

— Dumneata faci parte din brigada Banta?

— Da. Sînt locotenentul Cazimir. Eu de la începutul campaniei am fost cu domnul colonel. Am fost rănit, dar m-am întors înapoi...

Pe cînd vorbea, îl priveam. Era un băiat cu mustăcioară balaie, subțirel și firav ca o fată. Avea în ochi și-n vorbă ceva sfios și șovăitor, ceva bun și prietinos totuși...

— Uite, ajungem la muche. Postul de comandă e aici.

Cînd ajunsei sus, mi se împaianjeniră ochii sub năvala sîngelui. Pentru întăia oară mă apropiam de un loc unde bîntuia vijelia oarbă și absurdă a morții... Eram pe un pămînt mișcător. Culmea zvîcnea necontenit, tunînd. O clipă văzui la cîteva sute de pași, printre brazi, două tunuri în jurul cărora se învîrteau repezi oameni cu capetele goale, dezbrăcați de tunici și cu mînicile de la cămăși suflecate... Fuioare ușoare de fum urmate de trăsnete tresăreau în luminiș...

— Uite domnul colonel... zise locotenentul Cazimir. Din locul unde-i el, ai să vezi valea.

Dar colonelul Banta era ocupat. Prin ferestruicile vizuniei lui, care schițau pe lumină două delicate peisagii, din clipă în clipă își îndrepta binoclul. În dreapta ținea receptorul telefonului.

Vorbea precipitat și răgușit, grămădindu-și în piept barba neagră...

Îl priveam mișcat.

Colonelul Banta era prea cunoscut. Un om mic, uscat și negru. „Un bandit mic cu barba mare", — cum îl porecliseră nemții încă din timpul luptelor celor mari de la începutul campaniei. Era un om brusc, rău de gură, cam „sărit", — însă foarte iubit de vînătorii lui...

Cum mă văzu, sări la mine :

— Ce cauți, domnule, aici ? Îmi aduci vești de la Iași ? Ce veste ? Unde-i plicul ? Ai scrisori ? Ce s-aude printre papugiii dumneavoastră ?... Și-au făcut bagajele ? Și-au pregătit discursurile pentru nemți ? Ce stai așa ? Poftim aici și privește, dacă-i putea să vezi ceva...

Îi înmînai scrisorile și trecui spre crenelele adăpostului blindat. Locotenentul Cazimir îmi prezintă în vîrful degetelor binoclul. Cu pieptul îmbulzit de bătăile inimii, privii spre văi nedeslușite unde se spărgeau în stîlpi de țărînă și fum obuzele. Nu vedeam mișcarea oamenilor...

— Vezi ceva ? strigă grămădindu-și barba la urechea mea colonelul. Așa-i că nu vezi nimica ? Acolo, între tufișuri și rîpi, sînt șanțurile noastre. Acolo, de ieri dimineață, curg neistovit obuzele. Bat, — de toate calibrele. Scurmă pămîntul, dărîmă tranșeiele, îmi îngroapă oamenii. Și de azi dimineață, din ceas în ceas, cearcă coloane austriace să treacă...

Începeam să deosebesc în valea frămîntată o zonă tulbure, unde izbucneau, pocneau, se învălmășeau într-un fel de vîrtej proiectilele. Priveam acolo cu îndărătnicie. Acolo erau oameni, — erau o mulțime de oameni, cu obrazurile negre și cu

ochii arzători, pe care-i zdrobeau și-i îngropau exploziile... Acolo erau morminte.

Din clipa aceea ceva chinuitor păru că mă ține pe loc. Într-o tulburare bolnavă simții că în juru-mi și înainte se desfășoară un vis de nebunie. Războiul eroic, cu încleștări și iureșuri, așa cum eram deprins să mi-l închipui, îmi apăru ca ceva sarbăd și copilăresc. Acolo, în vale, mulțimea de oameni era ucisă și zdrobită fără putință de apărare.

Colonelul vorbea la telefon, cu vocea-i răgușită :

— Încep iar atacul ? prin aceeași vale ? Bine. Fiți gata cu granatele. Țineți-vă tare, căpitan Năstasă. Am hotărît a doua companie pentru contraatac...

El vorbea încă ; îmi dădea și mie lămuriri ; cînd simții deodată că obuzele inamicului vin spre noi, într-o tragere mai lungă. Și-ndată, în juru-mi, bateriile își înmulțiră trăsnetele stridente.

Către locul frămîntat și sfărîmat de obuze, oameni veneau la atac, cu baioneta lucind. Îi vedeam limpede, mărunți, în valuri... Si-ntre rîndurile lor prinseră a înflori explozii. Unele erau negre, altele cenușii, — pe altele le colora auriu soarele. Necontenit izvorau dintre unde de pămînt și veneau. Un tremur subțire si uscat de împușcături pornise în lungul văii. Deosebeam accentul grăbit și monoton al mitralierelor. Și dintr-odată mormintele văii părură a se mișca și morții zvîcniră...

— Ies oamenii noștri la contraatac... îmi șopti blînd locotenentul Cazimir.

Şi-ntre tunuri, puşti şi izbucnirile profunde ale granatelor, deosebii uralele vînătorilor, — răcnetele vijelioase ale morţilor...

— Uite, de zile şi nopţi, în lungul munţilor, asta se petrece, îmi zise într-un tîrziu, cu vocea-i răguşită, colonelul Banta.

În ochii lui obosiţi, pe obrazu-i palid, era întipărită aspră tristeţă. Stătu la locul lui, împovărat, vreme îndelungată, cît ţinu desfăşurarea fantasmagoriei din văi. Simţii într-un tîrziu o destindere, un sfîrşit trudnic şi chinuit... Bătăile tunurilor se răriră, o adiere prinse a mîna pe văi învăluirile de fum şi pulbere. De pe poteci, soseau ofiţeri negri, curieri, agenţi de legătură. Vorbeau repede, c-un fel de bucurie spasmodică. Înţelesei că-n colţul acela, vijelia s-a alinat.

Văzui asta mai bine către sară, cînd tăcu şi artileria şi cînd de pretutindeni începură a răsări şi a roi în jurul meu ofiţeri şi oameni. Auzii pomelnice de morţi, grămezi de oameni anonimi şi nume de ofiţeri. Convoiuri de tărgi cu răniţi se strecurau prin poieni.

Din văi, din păduri, mi se păru că se înalţă spre mine un fel de suflare a morţii. Mi se păru ciudat că ofiţerii strînşi la gustarea de sară în jurul colonelului, vorbeau foarte puţin despre cele petrecute. Ciudat mi se părea, mai ales, locotenentul Cazimir care mînca puţin şi liniştit lîngă mine şi sorbea dintr-un păhărel c-un fel de sfială vinul. Stătea cuminte, cu ochii plecaţi, parcă greşise ceva.

Colonelul, după cîteva pahare de vin, se înfierbîntă. Înfăţişarea trudită îi pieri ; îşi scutură barba neagră şi privi batjocoritor în juru-i.

— Ei, sînteți gata ? întrebă el. Mîni începem de la capăt. Mîni atacăm noi, dacă n-or începe *ei* iarăși, la noapte.

— Domnule colonel, îl întrerupse deodată, de lîngă mine, Cazimir ; cred că acuma n-o să mă treceți cu vederea !

Banta se întoarse către el și-l privi sever. Apoi mi-l arătă cu degetul.

— Dumneata, domnule Ioan, nu știi ce nacaz am eu cu băiețelul ista...

— Domnule colonel...

— Cum ? ce domnule colonel ? să taci din gură ! Pușchiul ista, — urmă colonelul c-un fel de răutate, vrea numaidecît să-mi facă pe eroul. Aicea, domnule, nu-i ca la dumneavoastră, unde lumea așteaptă veștile cu groază. Aicea noi am intrat în împărăția morții. Stăm cu semnele de identitate la piept și așteptăm... Așa fiind, chiar băiețelul pe care-l vezi în fiecare zi caută pe dracul !

Ofițerii zîmbeau ; nu prea păreau surprinși de izbucnirea colonelului.

— *Aista*-i om ? strigă iar Banta. Uită-te la el ! — Cazimir își plecase nasu-n farfurie. — *Aista-i duduie :* menit să steie în ietăcel, nici soarele să-l ardă, nici vîntul să-l bată ! Știi dumneata de ce s-a apucat toamna trecută, cînd ne frămîntam cu ungurii ? Aveam nevoie de ofițer pentr-o recunoaștere. Întreb : cine vrea să se ducă ? însărcinare primejdioasă ! Între alții, iată-l și pe dumnealui, cu mîna întinsă, parcă venise să ceară ceva de pomană... Că se duce el ! Și se ruga așa de frumos și de dulce ! Cine ? tu ? Cine te-a făcut pe tine ofițer ? Și-l răsucesc, să văd dacă n-are încă cumva basmaua la spate... Fugi încolo, Țîn-

cule,. pesemne că ți s-a urît cu viața ! — El, că domnule colonel așa, că domnule colonel pe dincolo, că numaidecît vrea să se ducă. — Bine, du-te ,dar să dea dracu să te întorci fără ispravă, c-ai pățit-o !

S-a dus. Eu, drept să-ți spun, eram îngrijat. Au să-l plîngă *neneaca* și surorile... — Dar îl văd că se întoarce. Îmi aduce raportul, — și prizonierii... Bine, duduie, zic, brava ție ! Și ce mai ai de spus ? — Nimica, domnule colonel. Să mă trimeteți la spital, că m-au împușcat !...

Da' știi ce rană avea ? Mă mir cum se ținea pe picioare. Tunica lui la piept era scoarță de sînge !

A stat două luni la spital. Pe urmă iar a venit pe capul meu. Și-ntr-o zi — că iar să-l trimet în recunoaștere.

Și iar mi-a venit rănit. Iar l-am trimes la spital.

Acu s-a întors de-o săptămînă. Și de-o săptămînă se ține de mine să-l trimet și pe el unde-ai văzut dumneata astăzi. El zice că acolo vrea să se ducă. El nu vrea să steie lîngă *mamaia*, să cetească romanturi ; el vrea să se bată. Eu știu ce să fac cu el ?

Colonelul, zbîrlit și supărat, bău încă un pahar de vin, pe cînd ofițerașul cel firav nu știa parcă unde să se ascundă de rușine.

— Acu, a treia oară, să știi că n-ai să te mai întorci ! sfîrși colonelul, amenințîndu-l cu degetul.

Băiatul tăcu, dar în ochii lui surprinsesem o hotărîre și-o îndărătnicie neobișnuită.

Abia atunci înțelegeam deplin ce se petrecuse peste zi. Înțelegem nesomnul și suferințile, cumplita răbdare, ciudata stăruință a miilor de oa-

meni pe colțul acela de pămînt bîntuit de suflarea morții ; înțelegeam sufletul nou care ieșise la suprafață din rezervele bietei ființi omenești...

Firește, locotenentul Cazimir a căzut peste două zile, la cel dintăi atac. Țăranii colonelului Banta l-au adus, galben, liniștit pentru totdeauna. Și parcă se sfiau să-l atingă cu mînile lor mari și noduroase.

Colonelul îl privea sever, frămîntîndu-și în palmă barba neagră. Și alte multe tărgi, cu sute, cu mii de căzuți treceau prin poienile munților, — pe cînd în vale celelalte jertfe stăruiau în furtună cu aceeași îndărătnicie.

Frunze-n furtună (1920)

SONDE

Treceam printre podgorii, suind dealuri, coborînd văi, într-o strălucită lumină argintie. Vii se întind în toate părțile ; nuci rotați cu umbra deasă sînt presărați pretutindeni. Ierburile par aburite de pulberea fină a drumurilor. Căsuțele se ițesc ici-colo cochetînd parcă prin verdeață în fuga automobilului. Bărbați rari ; multe femei cu fețele învăluite parcă într-un zăbranic de tristeță. Țepu, Buciumeni, Tecucelu, — așezări vechi de răzăși, amintiri istorice, locuri pe unde au mai trecut și odinioară vijelii, îngropînd cu arma în mînă pe năcăjiții noștri strămoși...

Iată o vilă albă. Parcă zîmbește depărtărilor de pe culmea ei, dintr-un buchet de arbori. Au fost flori în preajmă, trandafiri acățători la ferestre. Acuma e pustie. Locuitorii ei au fugit, ca paserile înaintea furtunii. În vale la Siret, în poeticele dumbrăvi, dormind sub pîclă viorie, urlă întărîtat și fără contenire tunurile morții.

Trecem repede. Soarele asfințește între nouri, în fulgere încremenite și bizare. Se face sară. Negura parcă izvorăște din pămînt, ca o răsuflare vie a adîncurilor. Se văd deodată licărind tunurile aproape, apoi departe, în zarea posomorîtă

Incendiul din timpul zilei, lîngă Mărășești, tresare în scăderi și creșteri. Zările s-au apropiat. Și fulgeră în senin, — și mugesc straniu bestiile de oțel născute din ura omului.

Am coborît pe un drum prăpăstios, prin păduri în care intră ca un rîu nesimțit răcoarea. Trecem încet Siretul pe un pod de lemn. Fugim prin întunericul unei șosele, ne oprim.

Pe poteci necunoscute cotim undeva, către un cotlon, într-un punct al liniei de luptă, în preajma Mărășeștilor. E postul de comandă al unui regiment.

Inamicul e în fund, în întuneric, în vizunii. Aproape, în tranșee, nevăzuți, sînt ai noștri. Tunul bate încă, — dar asta se chiamă liniște. E ceea ce comunicatele numesc „foc rar de artilerie".

Colonelul e un om nalt, cu statura puternică. Sub casca de fier ochii îi scînteie cînd vorbește și dă ordine scurte. Sublocotenentul lui e un tînăr subțirel, brun, cu ochii mari, circazieni.

Sergenți de legătură, bronzați de soare, cu mînile negre, cu privirile tari, vin ca să raporteze și să ia ordine. Salută scurt, ascultă drept poruncile, ies cu pași elastici. Vine ș-un maior liniștit, cu mustața căruntă, fumînd alene o țigară. Dă din cap, întreabă din ochi.

— Ce e, Panaite? îl întîmpină colonelul.

— Mă gîndesc, domnule colonel, răspunde maiorul; dacă la noapte voi putea să lipesc un ceas genele. Aș vrea să dorm o țîră și să visez pe Anișoara mea cea balaie... E de paisprezece ani. Zîmbea cînd am plecat, e mult de-atunci, — și-i scînteiau ochișorii în lacrimi...

Colonelul se face că-și întoarce spre hartă privirile licăritoare. Apoi se răsucește și întreabă brusc :

— Prietine Panaite, bei o cafea ? lucru scump și rar în ziua de azi...

— Mai ales, domnule colonel ! He-hei ! ce timpuri erau odată, domnule colonel, ce timpuri !

Ordonanța trece cu pas nesimțit, vîrîndu-și prin unghere tainice botul de vulpe.

În noaptea de-afară canonada a încetat. În lumina discretă a unui felinar bine potrivit în adăpostul nostru de pămînt, începem a vorbi de cumplitele lupte în care zeci de mii de oameni s-au zvîrcolit cincisprezece zile și cincisprezece nopți.

— Am petrecut ceasuri aspre cît ne-a bătut puhoiul... zice colonelul zvîrlind țigara și aprinzîndu-și îndată alta.

— Acuma a trecut... răspunde ca un ecou domnul maior, c-un fel de accent de satisfacție, de voluptate, ca-n apropierea unui somn alinător.

— Se poate, dragul meu, dar cine garantează ? Nu știi dumneata că *ei* au obicei să cerce întruna și să pipăie ? Ne putem aștepta oricînd la *sondele* lor...

Maiorul își primi cafeaua c-un oftat de mulțămire.

— Domnule colonel, zise apoi cu glasu-i blînd; mult m-am mirat eu de-un lucru... Noi, dihănii bătrîne, nu ne prea înfiorăm de toate cîte sînt în jurul nostru. Dar ai văzut dumneata cum s-au purtat unii dintre tineri ? Eu îi disprețuiam ca pe niște secături, și i-ai văzut ? Căpitanul Guriță nu era un pudrat care-și prăpădise anii umblînd după conchiste, cu inele în dreapta, cu bră-

țară la stînga, cu lanțujele și panglicuțe ? Ce legătură putea fi între el și mizeria aceasta ? L-am văzut, domnule colonel, murind între oamenii lui, foarte îndărătnic și semeț ; ș-am fost foarte mișcat... Ciudat !

— Fără îndoială, răspunse colonelul. Am avut și pe alții, pe care am stat și i-am privit cum se bărbieresc și se parfumează sub bombardament de artilerie... Acești feciorași pe care noi ne deprinsesem a-i disprețui, dragă Panaite, aveau în ei, fără s-o cunoască, bărbăția eroică... Au murit ca niște nebuni !

— Ciudat ! rosti a doua oară, pe gînduri, maiorul. Și începu să înșire nume de ofițeri morți pe cîmpul de onoare în înfricoșatele zile trecute. Picurau în auzul meu niște nume numai, — însă la fiecare pomenire parcă izvora din umbră înaainte-mi cîte-o fantomă fină, — și se înșira într-un convoi misterios, tăcut și mistic.

Vorbeam de dragostea pămîntului, de legăturile indestructabile cu trecutul, de acel fior necunoscut care a rămas în noi de la generații de mult stînse și care ne înalță, ne preface și ne schimbă în fața morții.

Colonelul zîmbea :

— Ce spui, dumneata, vorbi el, sînt mai mult niște cuvinte frumoase.

Doi soldați intrară.

— Ce este ?

— Domnule colonel, am fost răniți acum treisprezece zile, amîndoi odată. Ne-am făcut bine. Acuma ne întoarcem iar la locul nostru...

Vorbarețul are niște ochi mici, ca picături de păcură. E un bunduc scurt și îndesat. Alăturea de el stă un urias liniștit și zîmbitor, care ar vrea

să vorbească, dar îi ia înainte celălalt. Comandantul se întoarce către dînsul, blînd :

— Tu eşti Manole Istrate ?

— Eu sînt, trăiţi, domnule colonel, răspunde bucuros uriaşul.

— Ne cunoaştem. Şi tu eşti Prepeliţă Irimia ?

— Da, domnule colonel, se grăbeşte scundul.

— Ei, cum a fost ?

— Bine, domnule colonel, răspunde moale Istrate.

— A fost fierbinte straşnic, domnule colonel, se înghesuieşte celălalt, pe cînd tovarăşul lui rămîne cu gura căscată. Nemţii tot năzuiau, tot năzuiau... Şi toată ziua şi toată noaptea îi băteam în cap cu granate. Veneau ca apa la opust. Ş-aduceau cu ei o putoare de dihor, de ne stupeam sufletul. Noroc că bătea un vînt al lui Dumnezeu de pe Siret...

Colonelul se întoarse spre uriaş :

— Da' tu ce spui, Manole ?

— I-am pus cu botul pe labe, domnule colonel... îndrugă alene soldatul.

Colonelul zîmbeşte. Se luminează, cu bunătate şi prietinie, şi figurile soldaţilor.

— Bine, băieţi, duceţi-vă la compania voastră... Şi domnul colonel le strînge cu gravitate mînile arse şi bătătorite.

După ce rămînem singuri, îşi aprinde iar ţigara şi cearcă să lămurească în cîteva cuvinte un sentiment năvalnic.

— Domnilor, noi nu i-am cunoscut şi nu i-am preţuit îndeajuns pe oamenii aceştia. Simpli, liniştiţi şi tari, — ei sînt datoria şi jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge...

Tace, deodată mişcat, şi-şi întoarce iar ochii către hartă.

— Mă surprind făcînd fraze... adaoge el, puţintel ruşinat.

Soarbe cafeaua, cu ţigara nestînsă între degete. Domnul maior Panaite, după ce isprăveşte de sorbit cu adîncă satisfacţie, se ridică zîmbind :

— Apoi, mi se pare, vorbeşte el, că oaspeţii au venit degeaba... În noaptea asta, după cît văd, am să dorm cît un bei !

Ne salută curtenitor şi satisfăcut. Tocmai urca treptele ca să iasă, cînd, în depărtare, trei, şapte, zece bătăi de tun sunară înăbuşit. După ele urmară altele, grăbite şi violente. Avui o impresie ciudată de jenă. O ameninţare tulbure şi mînioasă răsufla, parcă din fundul zării şi-al întunericului.

Maiorul se întoarse spre noi :

— Aha ! aha !

Şi fruntea i se încreţi supărată.

— Bine, urmă el, apoi ; să ne pregătim lădiţele cu granate !

Şi ieşi.

Colonelul trecu atent la observator. Sună la telefon şi începu a da ordine.

Mai erau două ceasuri pînă la miezul nopţii.

Canonada se înteţi. Din poziţiile noastre începură a trăsni tunuri multe, şi auzeam prin noapte fîşîind ghiulelele cu un sunet caracteristic de val. Explozii rupeau pămîntul brusc în liniile noastre. Meteori depărtaţi punctau întunericul la inamic, unde cădeau proiectilele fulgerate de la noi. Bombe începură a cădea în apropierea postului de comandă. Curînd noaptea se umplu de un freamăt fioros, — de un fel de muget de ar-

tilerie. Lîngă noi tresăreau pilpîiri alburii, care parcă lungeau o aripă de lumină către cer. În fund, ca-n necunoscut, clipeau fantastic gene de fulger.

Simțeam sub mine cutremurul pămîntului. Am avut într-un timp, cînd bombardamentul ajunse la un maximum de intensitate, sensația că pielea pămîntului se încrețește și se înfioară.

Către ora 11, sorii rachetelor începură a se înălța în noapte, la inamic. Era un joc minunat de lumini multicolore, care se încrucișau, se încovoiau, se risipeau și luminau cîteva secunde pămîntul sumbru și spăimîntat parcă.

Colonelul sta liniștit la observatorul său.

Telefonul nu mai funcționa. Agenții începură a sosi, — ofițeri și soldați cu căști și arme. Vorbeau repede, raportau asupra sectorului de atac, asupra recunoașterilor făcute ; ascultau atenți ordinele și ieșeau ; și noaptea îi înghițea. Dintrodată parcă intrau în vîltoarea de foc a necunoscutului. Liniștea aceasta mi se părea ciudată și nenaturală.

Colonelul avu un zîmbet ușor la observația mea.

— Omul e un animal care se deprinde cu toate... îmi zise el filosofic. Ascultă : acuma se produce atacul infanteriei.

Deodată începuseră a pîrîi mitralierele și a tuna oribil granatele. De pe linie, se ridică un freamăt sălbatic de glasuri. Auzeam limpede o voce sonoră care vocifera ceva cu îndîrjire. Colonelul îmi dădu lămuriri :

— Acesta e un plutonier al meu, Băncilă, care însoțește fiecare granată de înjurături grozave.

— Da ?

— Închipuiește-ți ! e un personagiu fără educație !

Acuma pămîntul fierbea pe linia de luptă. Simțirea de sunet se stînsese într-un huruit fără nume. Cînd izbucneau rachetele, într-o clipă, în întunericul de păcură de dedesupt, vedeam mișcarea de înaintare a coloanelor inamice într-un fel de viermăt de umbre bătute de nebunie.

Alți agenți veniră, cu obrazurile negre, cu straiele mirosind a fum. Îi priveam : aveau o căutătură de criță, o încreștitură aspră la colțul buzelor.

Inamicul a fost strivit cu granate și cu mitraliere. Pe alocuri a fost bătut și cu patul puștii. Se retrage în neorînduială.

Rachetele au tresăriri tot mai rare în noapte. Se alină mitralierele nervoase și tunurile.

Cît a durat acest vis fantastic și înfricoșat ? — Abia s-a alinat, o jumătate de oră, — și tunurile din noaptea depărtării porniră din nou. Altă canonadă furibundă, alt atac subt aceleași tresăriri înflorite de rachete. Altă îmbulzeală de fantasme nebune . . .

Priveam la colonel. Își trăgea încet mustața cu stînga, pufăia fumul de țigară scurt, și ochii, sub cască, mi se părea că lucesc crud și neînduplecat. Aceeași atitudine, — neînduplecare crîncenă și mînie, — o aveau și sergenții și ofițerii care veneau la ordine.

În vijelia monstruoasă de foc care bubuia și se frămînta afară, aceeași înfățișare cumplită o aveau toți oamenii colonelului, pămîntii, trudiți și amărîți... Înțelegeam însfîrșit acum deplin că energia disperării e mai tare decît focul și decît apa...

Mi se strîngea inima de tulburare și de durere, — și-mi plecai ochii săgetați de lacrimi spre pămîntul acesta al părinților pe care oamenii de azi mor apărîndu-l cu tărie.

Iar tunurile bubuiau, — tresăreau rachetele, începură granatele a pocni și văzui pe colonel zîmbind iar ușor cînd auzii în freamătul de pe linie aceeași voce sonoră care înălța în larma luptei blesteme omerice...

Frunze-n furtună (1920)

CU OCHII LA CER

Soldatul Petrea Neguț zăcea pe malul Neajlovului cu fața în sus, lovit de-o schijă de obuz. Parcă se rupsese ceva în el : nu se mai putea clinti. O amorțire grea îl cuprinsese cînd deschisese ochii. Acuma nu-l mai durea parcă nimica.

În juru-i se deschidea o lumină ciudată și se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri. Pîrîituri de puști tresăreau pe o boare de vînt. Bătălia se depărtase. El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită. O vedea pe cele din urmă luciri ale amurgului ; părea un cap zbîrlit și spăimîntat care se uita la el. — Pe cer fugeau nouri despletiți și între ei deodată zări o stea. Și cum se simțea liniștit deplin și aproape de alinarea din urmă, îi veni așa ca o mîngîiere și i se păru că plutește spre scaunul Împărăției, în locuri necunoscute, nedeslușite și depărtate, unde stă risipită o lumină dulce, ca sub flori de cireș primăvara.

Și văzu o față blîndă de împărat bătrîn și din a dreapta lui chipul lui Hristos, așa cum era zugrăvit în bisericuța de la el din sat. Amîndoi se

uitau la dînsul zîmbind. Şi soldatul simţi un nod în gît şi i se umplură ochii de lacrimi.

— Tu eşti Petrea al lui Toma Neguţ ? îl întrebă încet Împăratul.

— Da, Doamne.

— El e, şopti chipul cel balai de-alături. Îl cunosc de cînd era copil. Venea în biserică la Boureni şi se uita cu ochii mari la mine, cum stam răstignit pe o cruce veche, în pridvorul de lemn.

— Aşa este, se gîndi cu mirare soldatul. De-atuncea-i mult, dar El n-a uitat. Mă duceam cu bătrînii pe sub codrul cel de fag la biserică şi auzeam toaca şi clopotele şi vedeam cum scînteie departe, printre zăvoaie apele Moldovei.

— Şi ce-ai făcut tu pe lumea asta, Petrea al lui Neguţ ? îl întrebă iarăşi Împăratul.

— Doamne, şopti smerit soldatul : eu am fost un băiet sarac şi am rămas devreme orfan. Bătrînii s-au petrecut din lumea pămîntească şi eu am rămas ca să muncesc cu boii cei porumbi pe bucăţica noastră de ogor. Cum ni-i rînduit nouă plugarilor, ieşeam primavara şi zvîrleam pe brazde sămînţa cea de tine binecuvîntată. Aşa am muncit ani şi ani. Am suferit ca toţi cei de sama mea şi am avut şi bucurii în zilele tinereţelor mele.

Împăratul îl privi pătrunzător. Şi Petrea Neguţ înţelesese că Cel ce toate le ştie îi ceteşte în suflet şi-n amintire ca-ntr-o carte deschisă. Ca aduse de-o poruncă i se perindau pe dinainte icoanele vieţii lui. Văzu cu uimire multe privelişti uitate şi-i păreau ca nişte icoane la panorama cea minunată de la iarmarocul din Paşcani. Şi deodată văzu şi pe Măriuca în Poiana Mă-

rului, la un şipot, într-o zi de Sfîntul Petru, cînd umpleau lumea de mireasmă teii împovăraţi de flori. Şi-i era parcă ruşine şi de vorbele trecătoare pe care le rostiseră ei atunci, şi de îmbrăţişările lor, şi de toate cele lumeşti trecute şi pe vecie prăpădite.

— Nu te ruşina, îi şopti blînd Împăratul, căci iubirile eu le-am împrăştiat în lume, ca să înflorească zilele cele amărîte ale omului.

— Au rămas la Boureni, în căsuţa noastră, trei băieţi cu părul balai, răspunse cu glas înduioşat soldatul.

— Pentru aceasta nu-i mustrare, vorbi iar bătrînul. Ci pentru alte păcate ale ţărînei din care eşti zidit. Căci ai pizmuit, ai băut mai mult decît se cuvine, ţi-ai asuprit muierea şi-ai uitat prea adesea poruncile mele. Ai făcut mult rău în juru-ţi cu prostia ta.

— Aşa este, aşa este... se gîndi omul cu amărăciune. Acuma mi s-a împlinit veleatul şi mă aflu la scaunul dreptului judecător.

— Părinte ! rosti atuncea Hristos cu bunătate ; pe mine m-au alungat răutatea şi ticăloşia omenească din lume, — dar din cînd în cînd tot mă întorc printre cei umiliţi. — Şi-odată, într-un amurg, flămînd, trudit şi bolnav, — un cerşetor, — am căzut la poarta acestui plugar ; şi el m-a întîmpinat c-o vorbă bună şi m-a poftit la cina lui săracă... — Şi era în sara cînd sunau pe pămîntul acela clopote, chemînd pe oameni la război. Şi l-am văzut pe acest Petrea Neguţ îmbrăţişîndu-şi soaţa şi pruncii şi pregătindu-se să plece cu inima dreaptă şi credincioasă la jertfă...

— Da, Doamne, zise şi Neguţ ; m-am dus cu toţi cei de sama mea. Şi-am suferit pe drumuri

lungi, de foame și sete ; am trecut prin vijelii de foc și prin tot ce a scornit ura și ticăloșia omului ; căci pământul părinților noștri a fost cotropit de neamuri străine... Ne-am ridicat, Doamne, pentru dreptate. Mi-am adus aminte de ce ne spunea „domnul“ nostru cel bătrîn la școala cea veche de la marginea satului, de toate amărăciunile trecute și de faptele voievozilor pământului nostru, de sila și durerea altor frați ai noștri din pământuri românești ; ș-atunci mi-am pus și eu viața mea pentru răscumpărare... Ș-am suferit și m-am bătut în munții noștri la hotar... Și de-acolo am mers și ne-am bătut în alte părți, în locuri depărtate. Și de la apa Moldovei am ajuns la Neajlov, în singurătăți, ș-acolo a fost o bătălie cruntă, ș-acolo am căzut eu și mi-a curs sîngele în pământul pentru care luptăm, și pentru neamul pe care l-ai așezat tu în aceste locuri.

— Fericiți cei ce visează... șopti cu dulceață Împăratul.

După aceste cuvinte, i s-a părut lui Neguț că lumina din jurul scaunului Împărăției crește. Și chipul cel blînd al lui Hristos s-a plecat spre el, sărutîndu-l pe frunte. Își aduse aminte de cei trei ținci cu părul balai și privi drept în ochii Mîntuitorului, care-i zîmbea.

După aceea soldatul Petrea Neguț nu mai simți nimic. Oftă ușurat și muri cu ochii la cer, lîngă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului.

Frunze-n furtună (1920)

MĂRĂȘTI

Iulie 1917

Un drum cu automobilul spre frontul nostru, spre cuibul Vrancei înecat în ceața zării. În ziua limpede și strălucită mi se perindează repede pe dinaintea privirilor, din nou, locuri vechi și cunoscute : dumbrava încîntătoare de la Strunga, drumul lin spre Roman, străjuit de arbori străvechi, apoi, ajunși în șoseaua națională, valea Moldovei în dreapta, valea Siretului în stînga, subt ușoare pulberi argintii. Sînt aceleași icoane dragi ale vechiului și frumosului nostru pămînt : satele albe, livezile, drumeagurile cenușii. Sînt aceleași lanuri de grîne, ca flacări aurii, în imensul cuptor al lui iulie, și aceleași covoare verzi de porumbiști. Dar peste toate plutește parcă un aer de tristeță. În sate și pe cîmpuri au rămas numai femeile, copiii și bătrînii. Bărbații stau cu arma în mînă și cu ochii neguroși, în bătaia puhoiului dușman.

Mergem multă vreme pe marea șosea umbrită de plopi tremurători. Am trecut repede prin Roman, ne oprim puțin la Bacău, — apoi ne lăsăm prin zăpușeala după-amiezii spre Adjud.

Vin învăluiri grabnice de vînt și de pe munți se ridică nouri. Pe o vale, ni se deschide deodată

ca un colţ nou de lume, între dumbrăvi rare. O ploaie iute a stropit aici cuprinsul c-o clipă înaintea noastră ; ş-acum totul scînteie în soare în mii de curcubee mărunte, şi vine de pe fînaţuri un miros dulce şi cald de ierburi înflorite.

Trecem grabnic, coborîm, ajungem către gura Trotuşului, la Adjud.

Aici facem un nou popas şi începem investigaţii care ne-ar putea pune pe urmele unui restaurant.

Soarele coboară către asfinţit în rostogoliri de nouri cu forme bizare. Vîntul are tresăriri şi salturi prevestitoare de furtună. S-aude huruind departe sus : tunetul. Din cîmpia Siretului, de la miazăzi, zgomote asemănătoare încep a răspunde. De data asta e tunul.

Îl ascult deodată atent, cu sufletul mişcat.

Duşmanul nu e prea departe. Colo, în fund, către miazăzi, taberile lui trag ca o linie neagră de doliu în lungul Siretului. Ş-acuma, în acest amurg cu adieri de furtună, ca-n nenumărate alte înserări din urmă, începe tunul muzica fioroasă a morţii. Închid ochii ş-o ascult şi mă gîndesc la durerile şi nenorocirile noastre, la vijelia care ne-a călit, ne-a asprit sufletul, ne-a încordat toate puterile.

Cînd ridic pleoapele, văd trecînd prin apropiere soldaţi cenuşii de pulbere, cu feţele bronzate de soare. Sînt români de pe pămîntul acesta frămîntat iar cu sînge, ca-n vremi trecute. Sînt ruşi, veniţi de departe, din ţara ale cărei şesuri se întind la mările îngheţate şi la Oceanul cel Mare : sînt mohorîţi ca întinderile stepelor şi melancolici ca zările nesfîrşite.

De la munte năvălesc tot mai amenințător talazuri de nouri. Vijelia se apropie. Pornim zornic, — și automobilul fuge pe șoseaua largă ca o pasere spăriată alungată de primele răsuflări ale furtunii. Zadarnic fuge. În lungul munților, rîul de nouri trece înaintea noastră. Fulgere se încrucișează deasupra. Trăsnete se rup cu zgomot năprasnic, ș-odată cu vîntul începe a ne izbi o ploaie furioasă.

Curînd înserează ; se face întuneric deplin ; ploaia stă ; vîntul se alină. Și rămîne sub cerul negru numai bătaia surdă a tunurilor de pe Siret. Se văd prin întuneric licăririle tunurilor rusești, — destul de aproape. Zarea parcă necontenit închide și deschide gene de foc.

Cerul se lămurește : apare o stea drept în vîrful bolții. Apoi, în răsărit, luna jumătate se arată ; dispare și iar se arată prin straturi argintate de nouri. Prin întunecimea scăzută trec lungi coloane de trăsuri, sunînd din obezi. Glasuri se îndeamnă din loc în loc, se chiamă. Din cînd în cînd se aude : *na prava !... na prava !*

Și tunurile bat cu îndîrjire, fulgerînd necontenit.

Sîntem foarte aproape de frontul Siretului. De asta ne încredințăm, îndată ce intrăm în Panciu. Intrăm nu în știutul orășel vesel și plin de pivniți cu vinuri, — ci între ruine. Case arse ori dărîmate de proiectile parcă privesc spăriate prin locurile unde au fost odată ferestrele. E o liniște de țintirim. Din cînd în cînd, la un colț de stradă, se arată un soldat, o sentinelă tăcută, melancolică și neclintită.

Și-n stînga fulgerele roșcate ale bateriilor rusești clipesc neîncetat la linia zării.

*

Încă de cu ziuă se vedea că ne apropiem de front. Lîngă Adjud, în vecinătatea şoselei, o îngrămădire de prizonieri parcaţi între răţele de sîrmă, sub paza cîtorva miliţieni. Sînt germani toţi, cu bonete rotunde în cap. Stau liniştiţi la pămînt, cu capetele plecate, trudiţi de drum şi bătuţi de pulberi. Vin de la armatele noastre din Vrancea.

La o gară vedem înşirate în lungul liniei tunuri germane de fabricaţie nouă. Sînt o parte din prada de război a luptelor din ultimele zile.

Apoi bubuiturile din zare, cimitirul Panciului, automobile sanitare... Acuma coboram prin Străoani, spre Varniţa, şi simţeam în jurul nostru şi-n aer vecinătatea imediată a Morţii. Pe o adiere de vînt venea un miros pătrunzător de cadavru. În sate întuneric deplin, ca şi cum fiece căsuţă ar fi fost un mormînt. La o mică oprire, un soldat de la o trăsură dădu poveţe şoferului :

— De-acuma să mergi domol, căci drumul e spart pe alocurea de obuze.

Pantele şoselei încep a deveni mai repezi. Simţim răcoarea şi umezeala pădurilor. Trecem prin vaduri de ape sclipitoare. Suim, printre dealuri rîpoase scormonite pretutindeni de bordeie. La lumina focurilor fantastice, în jurul cărora stau la sfat soldaţii, se arată ferestre şi uşi bizare, astupînd săpăturile în lutul rîpii. Parcă trecem printre primitive şi misterioase locuinţi de troglodiţi. Cai pasc liniştiţi printre copaci şi la marginea drumului. La o oprire scurtă, aud un murmur dulce de fluier. E o cîntare uşoară, înăbuşită, plină de amărăciuni şi lacrimi. Focul pîlpîie peste un grup de soldaţi de la coloane, tolăniţi

în ierburi. Cineva oftează, cînd fluierul tace : Of, of ! — Pe urmă se face liniște în marginea de pădure și noi ne strecurăm la deal prin umbră, pe cînd focul, în urmă, fîlfîie printre copacii bătrîni aripi de lumină și umbră.

Iar trecem pîraie zgomotoase și intrăm tot mai adînc spre ținutul muntos. Înaintăm prin Verdea și Răcoasa spre Cîmpurile. Din loc în loc șoseaua e ruptă de obuze. La un mal de apă, lucirea fugară a lanternei ne descopere capre de lemn pe care sînt încrucișate și încurcate fire de sîrmă ghimpată, — apoi rînduri de rățele de sîrmă în fața unor șanțuri care se prelungesc și dispar în umbra nopții.

Case pustii, fără ferestre, fără uși. — Pe-aici a fost, acum o săptămînă și ceva, frontul. Tristețea locurilor, mirosurile grele ce vin pe boarea nopții și pămîntul sfredelit adînc de explozii, ne arată asta la fiecare pas.

Tîrziu, după miezul nopții, ajungem în Cîmpurile, la comandamentul generalului V. — E un sat întins, mare și frumos, unde șapte luni și-au avut așezarea germanii...

Toată lumea doarme. Numai sentinelele veghează ici-colo în umbra sălciilor, și spitalul, unde e lumină deplină.

Luna e sus, cerul s-a limpezit. Peste sat și-n împrejurimi, pace. La apus, linia neagră a munților acoperiți de brădeturi. Deodată tresare de-acolo, din munți, tunul. Loviturile se îndesesc. Sună și împușcături de arme. Apoi clămpănesc iute și întărîtat mitralierele. E un atac de noapte către hotar, în prăpăstioasele viroage și pîraie ale înălțimilor. Acolo, după bătălia de la dealuri, soldații noștri s-au suit urmărind, hărțuind, și

împingînd îndărăt sfărîmăturile regimentelor dușmane.

Aici e Vrancea, vechea Vrance a lui Ștefan-Vodă, cetățuia în care n-au putut răzbate fără crîncenă pedeapsă dușmanii lui. E cetatea de piatră a Moldovei, unde năvălitorii noi au fost de curînd rupți, sfărîmați și năprasnic bătuți de oștenii noștri.

★

A doua zi, luni, 17 iulie, stăm la vorbă o jumătate de oră cu generalul V. El a condus operațiile care au adus străpungerea frontului inamic la 11 iulie și retragerea dezastruoasă a germanilor către Valea Sărei și hotar. E un om nalt, încă sprinten și vioi. Din tot ce spune, respiră o dragoste nemărginită pentru vrednicul oștean al acestui pămînt.

— Aici e-n Vrancea, ne spune el între altele. Sub munte, la Soveja, se află două așezări care se chiamă Rucăreni și Dragosloveni. Sînt colonii statornicite în Moldova de Matei-Vodă Basarab, cînd s-a așezat pace între el și Vasile-Vodă Lupu. Atunci bătrînul Voievod al Munteniei a clădit, sub munții moldovenești, o biserică în amintirea păcii. Iar Vasile-Vodă a dat gospodarilor de la Dragoslave și Rucăr pămînturi și scutiri... În aceste vechi locuri unde s-ar putea spune că s-a făcut un început de unire între Moldova și Muntenia, le-a fost dat oștenilor de azi să lupte întruniți, cei din Moldova și cei din țara robită, și pentru așezările moldovenești și pentru rucărenii și dragoslavenii veniți odinioară de departe în pămîntul nou al înfrățirii... A fost o bătaie crîncenă care, socot eu, a consacrat din nou în

chip strălucit valoarea ostaşului nostru. Poziţia inamică a fost ruptă la Mărăşti în ziua de 11 iulie. O să vedeţi satul şi organizarea întregii poziţii şi o să vă daţi socoteală de toate. Aici nu este nevoie de vorbe mari. Faptele vorbesc singure. Spărtura a fost aşa de violentă şi neaşteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziţia, ci şi Cîmpurile, unde şi-au avut aşezămîntul de căpetenie şi de unde nu mai credeau să iasă pînă la încheierea păcii. A doua zi, spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniţă. N-a fost o retragere. Depozitele pline de materiale şi muniţiuni, tunurile, chesoanele şi armele abandonate pe toate drumurile şi rîpile, dovedesc cu ce fel de fugă am avut de-a face. În tot timpul, soldaţii şi ofiţerii noştri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toţi cei ce-au putut fi martori la înfricoşata lor vitejie... În curînd, cînd veţi vedea toate locurile pe unde a trecut furtuna, o să vă daţi samă mai bine de tot ce s-a petrecut şi ce însemnătate are pentru oştirea noastră ziua de 11 iulie.

Într-adevăr, în curînd am început a ne da sama.

Cîmpurile e un sat întins de gospodării cuprinse, în drumul Sovejei.

Aici îşi alesese ştabul domnul general Gerok, comandantul forţelor nemţeşti. Grajdurile cailor, spitalul, cancelariile zidite de curînd în cărămidă aparentă, depozitele numeroase de muniţii, băile, toate dovedeau convingerea pe care o aveau duşmanii noştri, că ei stau bine şi tare în aceste locuri şi că vor sta îndelungată vreme...

— Nemții întruna ne spuneau că ei aicea au să hălăduiască pînă la încheierea păcii, ne încredința un gospodar din Cîmpurile.

Pe ulița principală a satului am văzut, legănîndu-se în vîntul dimineții, franjurile arcurilor de cetină din vremea cînd domnul comandant hotăra pentru oștenii Germaniei serbări. Cîntau muzicile, se bea vin și șampanie. Era ș-o instalație pentru fabricarea limonăzii. Pîne era cam puțină, — o pîne pentru trei, patru zile, — dar încolo, voie bună, siguranță și petrecere cît poftiți.

Gospodăriile unde se aflau cuartiruiți soldații erau și ele pregătite pentru o ședere mai lungă, în ori ce caz ca pentru plăcerile unei vilegiaturi. În toate părțile gărduțuri albe de mesteacăn în felurite linii și ornamente. Ici-colo chioșcuri pentru zilele calde ale verii și pentru nopțile răcoroase, pline de poezia munților Vrancei. În grădini toate soiurile de varză, de salată, de fasole și cartofi, bine rînduite și bine lucrate cu brațele nemernicilor autohtoni.

Pentru a proteja această tihnă a oștenilor împăratului, tunuri formidabile erau așezate în baterii bine alese și bine mascate. Aeroplane numeroase aduceau în fiecare zi știri despre toate mișcările inamicului. Iar în multele depozite ale satului gemeau magaziile de cartușe, de bombe de mînă și de obuze și șrapnele.

Pe lîngă tunuri și muniții, era însă ceva și mai important. Era, pe linia frontului principal, poziția Mărășților măiestru organizată.

Satul Mărăști așezat deasupra unor rîpi oable, domina liniile noastre, de care e despărțit prin apa pîrăului Limpegioara. Locuitorii fuseseră e-

vacuați încă de astă-iarnă în Cîmpurile, Soveja și Vizantea. Iar în satul pustiu săptămîni și luni, ziua și noaptea, lucrători nenumărați, copii, femei, fete și puțini bărbați, scurmaseră pămîntul, deschiseseră galerii, adăposturi și șanțuri de comunicație.

Pe linia satului băteau valea șanțuri pentru trăgătorii în picioare cu banchete și locuri pentru muniții. Feluritele elemente ale acestui sistem, legate prin rățele telefonice, puteau fi izolate prin uși de sîrmă ghimpată care cădeau de sus în jos ca niște căpcăni. În stînga satului, privind spre liniile noastre, către Încărcătoarea, o serie de redute tari cu adăposturi blindate și șanțuri întortochiate. Înaintea redutelor și între ele, regiuni de rățele de sîrmă ghimpată dispuse ca un labirint din care nu pot ieși decît cei ce le cunosc. Toate rovinele și văiugile erau flancate de mitraliere cu dibăcie așezate. În unele locuri mai înaintate, se aflau și uvraje de beton pentru mitraliere.

Cu drept cuvînt, domnul general Gerok și ofițerii săi, și cu dînsul toată trupa, puteau considera Mărășții ca o poziție pe care zadarnic ar fi încercat s-o atace și s-o ia oricine ar fi fost în fața lor. „Ei ziceau că poate să vie și dracul și nu se tem!“ spunea o femeie întoarsă-n ruinele de la Mărășți.

Cu toate acestea, în planul nostru de atac s-a hotărît ca spărtura să se facă tocmai în punctul pe care inamicul îl socotea mai tare.

★

Încă din timpul pregătirilor, aeroplanele noastre căutaseră să descopere și să fixeze pe hartă

locurile bateriilor inamice. Recunoașteri necontenite și îndrăznețe se strecurau foarte des în timpul nopții pînă la rățelele de sîrmă ale poziției vrăjmașe și chiar pînă în șanțuri, pentru a aduce cîte un prizonier și știri asupra amănuntelor așezării dușmanului.

Încet-încet poziția fu bine cunoscută și pe har tă fură notate precis pozițiile bateriilor.

Liniile infanteriei noastre erau dincolo de Limpegioara, pe dealurile Drăgoeștilor, Vîrlan, Alba și Budui. De și erau mai jos decît ale inamicului, — tranșeele noastre pare că aveau unele avantaje în ceea ce privește focul artileriei inamice, care nu le putea bate în plin.

Mai sus, în păduri, pe dealurile Bălan, Dragoș și Curmătura erau instalate bateriile noastre. Artileria grea, de care nemții n-au știut nimic pînă în aceste din urmă zile, era pe Dealul Mare. Ea putea arunca proiectile uriașe la doisprezece kilometri depărtare.

Acțiunea, cum se știe, a fost angajată pe un front mai întins. Însă punctul unde s-a produs spărtura a fost Mărăștii ; de aceea am și dat detalii cu privire la această localitate.

Germanii aveau artilerie multă, muniții mai mult decît îndestulătoare și trupe numeroase. Se culcau în fiecare sară mulțămiți și se sculau dispuși. Fiecare își îndeplinea conștiincios datoria și fiecare era încredințat că merită decorația pe care o aștepta de la maiestatea sa.

În ziua de 9 iulie, la vremea prînzului, cînd soarele ardea dogoritor și ei se trăseseră la umbră, tunuri din pozițiile românești începură a bubui. Nemții zîmbiră : fleacuri ! Dar canonada se înteți și deodată sute de tunuri de toate calibrele

prinseră a zgudui pămîntul şi a umplea de clocot năprasnic văile.

Un bombardament cumplit se deslănţui. Bombele cădeau c-o precizie neliniştitoare. Unele explodau la răţelele de sîrmă, altele în tranşee, altele asupra satului. Era ceva sistematic, ceva care ţintea la anume scopuri. Căci trecu o oră, două, nouă, zece şi focul în loc să slăbească, era parcă mai în creştere. Bateriile lor răspundeau fără îndoială căci aveau de unde cheltui muniţii, dar proiectilele cele mari le găsiră curînd, — şi asta era un lucru iarăşi vrednic de luare-aminte şi de cugetare.

Telefonul, la Cîmpuri, primi ştiri că s-a deslănţuit canonada pe un front foarte întins. În tranşee la Mărăşti se află despre asta, şi toţi ofiţerii fură de acord că se va da un atac probabil undeva. În orice caz la Mărăşti e aproape sigur că nu se va da : ar fi o nebunie.

În vremea asta bombele de toate calibrele plouau, se cutremura pămîntul şi gemea văzduhul. Noaptea se părea că sute de guri de vulcan scuipă foc înspre stele. Şi muzica fioroasă a proiectilelor sfîşia atmosfera cu acorduri felurite.

Două zile şi două nopţi a ţinut acest bombardament. În trei rînduri au fost răstimpuri de tăcere în care nemţii, spre a opri un atac presupus, deslănţuiau tiruri nebune de baraj în faţa tranşeelor noastre.

Dar soldaţii noştri coborîseră în noaptea de luni spre marţi în fundul văii Limpegioarei şi stăteau gata.

În noaptea de duminică spre luni patrule recunoscuseră locurile precise unde tunurile trebuiau să facă spărturi în răţelele de sîrmă. Fiecare şef

de coloană arătase nevoile ce mai aveau pentru curățirea drumului, apoi pichetase cu țăruși de mesteacăn calea asaltului.

În noaptea de luni spre marți artileria își desăvîrși opera. La punctele indicate pe hartă și cunoscute de patrule, exploziile practicaseră spărturi, „breșe" cum se spune în termenul consacrat. Anume regiuni din sistemul de cîțiva kilometri al fortificației fuseseră complet distruse. Șanțurile și adăposturile fură întoarse cu fundul în sus. Bombele grele araseră adînc pămîntul, adăposturile blindate, scurmînd pîlnii enorme, distrugînd tot, pisînd trupuri omenești și îngropînd mii și mii de oameni sub dărîmături, sub foc și schijă. Drumul din urmă al rezervelor era barat și el de un uragan de foc. Orice comunicație între Mărăști și Cîmpuri era ruptă.

Marți, în zori-de-ziuă, la ora 4, o rachetă se înălță deasupra pădurii la comandamentul Diviziei, și coloanele de infanterie porniră. La oprirea artileriei noastre, de data asta nemții nu mai răspunseră cu tir de baraj, crezînd că e iarăși la mijloc o păcăleală numai. Dar curînd artileria noastră lungi tirul și infanteriștii se zvîrliră înainte.

Nu-i mai putea nimic opri. De mult așteptaseră ei ora aceasta. Gătiți ca de paradă, bărbieriți și lustruiți, făcuseră cel din urmă legămînt cu inima lor și se duceau cu îndîrjire la jertfă.

A fost o lovitură de trăsnet. Fiecare coloană înaintă hotărîtă la strungă. Zadarnic fură cele din urmă silinți ale inamicului. Unde era valea mai oablă își făceau scări cu lopata și se cățărau. Veneau amenințători ca valurile neoprite regimentele 2 Vînători și 4 Argeș. Năboiră asupra

redutelor, începînd de la marginea satului către Încărcătoarea, — în vreme ce pe restul frontului alte trupe demonstrau ; și la un moment dat, de la postul de comandă al Diviziei, de pe dealul Curmătura, generalul M. îmi spunea că vedea limpede cum oștenii noștri neopriți se cațără, sar ca din arcuri asupra șanțurilor, — și deodată contururile redutelor se desemnară limpede în foc și fum subt exploziile granatelor, pe cînd urale frenetice se amestecau cu urletele tunului.

Dintrodată, după zilele și nopțile de teribilă bombardare, după suferințile morale ale așteptării, lovitura aceasta bruscă a infanteriei noastre deslănțui panica în rîndurile vrăjmașilor.

Unii începură a fugi spre sat și spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncînd armele. Alții înfingeau puștile cu baioneta-n jos înainte-le, înălțau brațele și se constituiau prizonieri în masă, palizi și tremurînd de groază. Li se spuseseră lucruri cumplite despre barbaria soldaților noștri.

— Spuneți dac-aveți să ne ucideți ori să ne schilodiți, țipau unii ; ca să știm ce ne așteaptă !

Țăranii noștri, tăcuți și cu sprîncenele încruntate, îi dezarmau și-i trimiteau îndărăt. Alții alungau cu baioneta în coastă pe inamic, care fugea risipindu-se. Panica, dîră de pulbere aprinsă, trecu asupra satului și asupra celorlalte linii. La Încărcătoarea, dușmanul se mai împotrivi un timp atacurilor furioase, apoi se răsfrînse îndărăt.

— Cînd a vorbit în sat la Cîmpuri telefonu, — zice o femeie, — că la Mărăști au intrat românii, domnul general nemțesc a ieșit cum era din casă și a pornit-o la vale.

La cazinoul ofițerilor, o bombă mare se sparse sfărîmînd stîlpul cu fanionul. Atunci răcnetele panicei răzbătură către ei : lăsară în farfurii ceștile cu cafeaua cu lapte, se năpustiră pe uși și se împrăștiară în toate părțile. Artileria grea bătea asupra Cîmpurilor cu furie. Bombe mari cădeau în șosea și săpau pîlnii adînci, înălțînd stîlpi de foc, fum și pulberi.

Frontul era rupt ; dușmanii, bieți oameni îngroziți, se risipeau fugind la codru...

Comandantul de la Vizantea, care zîmbea în ajun, vorbind de poziția Mărășților, ieși cu capul gol și-n papuci. Și femeile îl priveau uimite cum năzuia undeva, spre deal, căutînd o cărare ferită...

Era ora 9. Trupele noastre înaintau neoprite. În curînd năboiră la Cîmpurile. Acolo totul rămăsese în rînduiala obișnuită : depozitele de alimente, de vinuri, de țigări ; depozitele de îmbrăcăminte și munițiuni. Nici fitilurile n-avuseseră vreme să le aprindă. În poziții, tunuri nestricate. Pe drumuri arme, căști, chesoane. Răniți și morți risipiți în pulbere : tablou crîncen și convulsionat.

— Fugeau urlînd, îmbulzindu-se și dîndu-se peste cap... ne spune alt sătean.

Unul dintre primii noștri răniți, maiorul Berești eanu adus la doctorul francez Championière, era palid și slab, dat tot putea murmura zîmbind cîteva vorbe.

— Ce spune ? ce spune ? întrebă medicul.

— Zice că de-acu poate să moară în pace : batalionul lui s-a purtat vrednic.

Doctorul își întoarse capul și-și șterse lacrimile.

Prizonierii treceau îndărăt. În poziții o frămîntare de morți, răniți, sînge și fumegări. Artileria tot bătea liniile de retragere.

Morții noștri erau căzuți toți avîntați spre inamic, unii în poziții ciudate. Unul asupra unui bavarez, strivindu-l parcă, străpungîndu-l cu baioneta, încremenit și el cu casca sfredelită prin frunte de un glonț. Altul înmărmurise cu arma în cumpănire ca o stană, cu brațul stîng înainte, cu gura căscată, cu ochii fioroși, rezemat de un arbore. Și alți mulți căzuseră. Unii dormeau somn mînios de veci ; alții, răniți, așteptau cu buzele palide-încleștate pe sanitari, cu ochii îndreptați spre cerul limpede și strălucit. Printre ei trecu un convoi grozav : o mitralieră pe care o purtau doi prizonieri și-n urmă, pe-o brancardă, dus de-ai lui, un soldat german, cu capul zdrobit. Stătuse în poziție, călare pe mitralieră, pînă în ultima clipă trăgînd, — și nu-i scăpă degetul de pe trăgaci decît atunci cînd un grenadier al nostru îl lovi în frunte c-o bombă. Soldații îl priveau gravi, în tăcere.

Generalul comandant al diviziei recunoaște pe-o targă pe un soldat care gemea încet :

— Ce-ai pățit, măi Stănică ?

Rănitul ridică fruntea, înfrigurat :

— N-am pățit nimica, domnule general. E bine ; am căzut pentru țară...

Mai departe, altul îl recunoaște pe general și-l cheamă cu mîna :

— Am biruit, domnule general ! i-am biruit !

Și fața îndurerată i se crispează de un zîmbet.

Ofițerii, negri de fum, își adunau elementele unităților cu glasuri răgușite. Aveau toți o privi-

re aprigă și fioroasă sub căștile lor cenușii. În toți era o tărie ș-un avînt sălbatic.

Era o biruință cîștigată cu durerea urii și a răzbunării.

*

Am vizitat pas cu pas pozițiile ce păreau inexpugnabile de la Mărăști pînă la Încărcătoarea. Satul era în parte ars. Cînd se simțiră zdruncinați și măcinați, germanii incendiară marginea, ca să oprească înaintarea trupelor noastre. Altă parte a satului era dărîmată de proiectilele artileriei noastre.

Acuma era liniște, subt un cer blînd, — și peste ruine domnea o adîncă tristețe. Ici-colo femei, cu copii, se întorceau la vetrele pustii. Treceau printre rățelele de sîrmă, peste șanțuri, își căutau căminurile unde suferiseră și fuseseră fericiți. Ici era cenușă, dincolo un morman de dărîmături.

Mă opresc. Intru în vorbă cu femeile.

— Ce faceți ? v-ați întors la cuib ?

— Ne-am întors, domnule, ce să facem ? Acuma s-a luat negura de pe capul nostru...

O bătrînă, alte două femei și cîțiva copii se adună la poarta căzută între ruini. Femeile și fetele au trăsături frumoase și delicate și sînt îmbrăcate în catrință neagră, care se îmbină plăcut cu cămășile albe discret înflorite cu cusături.

— Of, Doamne, zice bătrîna, bine am trăit eu odată în lume, n-am de ce mă plînge ; ș-acuma uite la ce jale și prăpăd am ajuns... Dar cînd am văzut pe generalul nostru (generalul V.) intrînd iar la noi, ni s-a luminat sufletul. Ne-am făcut

cruce, ne-am închinat ș-am plîns. I-a alungat pe păgîni ! Doamne, du-i, Doamne, la locul lor !

Fetele și femeile erau în Vizantea răzășească la lucrul șoselelor... Și cînd au văzut că fug nemții, au umplut pădurile. „Ei au fugit și noi am ieșit iar la lumină..."

O fată sprîncenată, cu ochii căprii și sînii îndrăzneți, se apropie zîmbind :

— Să vedeți, dumneavoastră, nouă ne părea bine cînd vedeam că arde satul nostru. Las' să ardă ! De-acu arde și cuibul răilor ! Bine că s-au dus, că ne-au chinuit destul. Astă-iarnă purtau femeile din loc în loc, pe ger, cu pruncii la sîn...

— V-au luat tot ?

— Tot ne-au luat. Și cel din urmă fir de porumb. Și pe urmă ni-l vindeau tot nouă cu 40 de bani kilogramul. Apoi au scociorît pivnițele și ogrăzile pe unde ne îngropaserăm lucrurile mai de preț și zestrile... Nu știu cum au făcut. Tot au găsit și tot au luat. Acuma am rămas saraci : dar cel puțin ne-a luminat Cel-de-sus sufletele.

Ne-au chinuit destul, adaugă apoi fata. Am robit la ei ca-n timpurile cele de demult. Ne scoteau la rînd, și pe fetele mai voinice și pe cele mai crude, și ne puneau să lucrăm din greu la șosele. Cu ce inimă lucram noi ? Cum puteam noi face drumuri la străin, ca să apese și să dărîme țara noastră ? Loveam cu cazmaua și ne înghițeam lacrimile. Cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau și ne băteau peste obraji... Ne băteau și cu biciul, domnule...

— Ce să-i faci ? zice cu tristeță bătrîna. Așa a fost pedeapsa noastră. Neam străin. Cel puțin un lucru tot l-au avut. C-au fost cinstiți cu partea femeiască...

Le privesc drept. Bătrîna își întoarce fața spre căminul ars. Două din copile își pleacă ochii, pe care-i bănuiesc plini de umbră și de lacrimi...

— Da, așa este... par a șopti buzele lor.

Această ultimă și tragică pudoare îmi strînge dureros inima.

*

Umblu încă o zi pe urmele nemților, prin minunatele și poeticele locuri de la Vizantea. Aici văd pe domnul general M., a cărui divizie a făcut spărtura la Mărăști. Drumuri aspre de munte suie culmile pînă în fund la Dealul Sării. După ce spărtura în frontul inamic a fost lărgită, o parte din trupele noastre au mînat către sud coloanele zdrobite ale dușmanilor. În lungul drumului au rămas ș-acuma chesoane care nu se mai pot întrebuința.

Regimentele noastre i-au ținut pe nemți de-aproape, hărțuindu-i necontenit. Din vale în vale, de pe țanc pe țanc urmărindu-i, i-au dus pînă departe pe piscuri, unde au găsit rezistența unor regimente nouă, de curînd aduse de von Mackensen din Macedonia. Aici urmează lupte aspre, — în Dealul Sării. Oștenii noștri se cațără ca niște capre pe piatra sură și se bat fără hodină zi și noapte.

— Aici, spune generalul, sînt locuri mai tari și mai sălbatice decît în oricare parte a țării. E Vrancea necunoscută și aspră din vechile zile. Auzi cum urlă tunul și sună în toate văile... Nu-i soldat al nostru care să nu tresară cînd i-aude glasul, și să nu strîngă patul puștii... Aici luptele se dau pas cu pas în întunericul sihlelor, în locașul sălbătăciunilor.

S-aude în adevăr mugetul tunurilor zvîcnind în adîncuri...

Ş-aici vedem pradă de tunuri, materiale şi muniţii. Apoi ne îndreptăm spre alt colţ al Vrancei : spre Soveja.

★

Apoi mergem mai departe, spre graniţă. Ş-aici, pe minunata şosea şerpuită care duce spre Lepşa, prin locuri romantice, au mai rămas urme din fuga grăbită a nemţilor. Căştile lor mari şi grele stau împrăştiate şi răsturnate ca nişte ceaunaşe prin toate şanţurile.

Ajunşi la liniile de sus, asistăm o oră şi jumătate la un duel de artilerie între bateriile noastre şi cele inamice. Văile sună strident şi formidabil de detunături şi proiectilele trec ca-n fîşîiri aspre de matasă.

Inamicul răspunde. Bombele lui bat culmea şoselei. Vin c-un şuiet de spaimă parcă, cad şi se sparg cu vuiet, înălţînd nouri negri şi cenuşii. Zburăturile trec ici-colo, ca nişte albine rătăcite.

Un glas chiamă o brancardă. Un rănit vine curînd întins sub manta, cu buzele şi cu ochii arzători. A fost lovit în coapsă de o schijă de obuz.

În vale, pe Lepşiţa, liniile noastre înaintate au fost atacate de cîteva compănii germane. Postul de comandă e înştiinţat. Artileria îşi înteţeşte focul. Bateriile trăsnesc adînc şi asurzitor de pe culmi.

La telefon, colonelul ascultă raportul din vale :

— Alo ! Ce este, locotenent Hancea ? Te-atacă două compănii ?... Ţine-te bine, băiete ; să nu dai un pas înapoi...

În vale sună împuşcături de armă, răpăituri de mitralieră. E o acţiune fierbinte.

Locotenentul Hancea răspunde. Mai cere provizie de granate. Îndreaptă focul artileriei. Se pare că e într-o poziţie critică, atacat din două părţi.

Colonelul zîmbeşte la aparat, emoţionat şi mişcat dintrodată.

— Aşa, Hancea, bine... — Zice că piere acolo cu toţi ai lui, şi nu dă un pas înapoi!

Artileria noastră tună. Bombele inamice se sparg pe rînd, în apropiere.

Împrospătători de muniţii trec cu sacii cu granate către vale, umblă nepăsători şi obişnuiţi printre explozii.

Într-o oră şi jumătate postul înaintat al locotenentului Hancea a respins trei atacuri inamice. I-a prăbuşit pe nemţi în vale. Le-a aruncat cu granate în cap, i-a amestecat cu pămîntul...

Apoi artileria încetează şi ecourile codrilor şi văilor se alină.

La întoarcere, întîlnesc mulţi prizonieri. Numai germani.

Un tînăr trist, cu faţa firavă, vorbeşte trudit. Arată că e din Dettmold. De trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici în Vrancea, cum spun şi ofiţerii lor, s-a întîmplat cu ei un lucru spăimîntător.

S-au bătut în alte părţi necontenit. De multe ori au fost biruitori. Au fost şi înfrînţi. Dar în poziţiile tari de la Mărăşti au primit de la mînioşii noştri soldaţi o lovitură aşa de crîncenă încît nu şi-au venit în fire nici astăzi...

Văd acum deplin că prin această bătălie, armonioasă în planul ei şi-n execuţia neşovăitoare şi exactă, indiferent de ce poate fi mîni, armata noastră şi-a cîştigat un titlu nediscutabil de glorie.

Bătălia de la Mărăşti va trece în istoria noastră ca o operă serioasă şi solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută şi s-a executat potrivit planului iniţial. Cel din urmă soldat a ştiut unde merge şi şi-a făcut datoria. Artileria a dovedit o preciziune înspăimîntătoare. Ofiţerii germani prinşi au mărturisit aceasta, cu mirare şi laudă.

★

Dacă în grozava furtună care bîntuie popoarele mai pot stărui ambiţii ; dacă bietele suflete umbrite de moarte mai pot urmări răzbunări ; dacă între ruini şi sînge ochiul omului mai poate luci, — atunci asta nu s-a putut întîmpla decît la Mărăşti : după umilinţi, zdrobiri şi lacrimi, ţăranul soldat s-a năpustit, la 11 iulie, ca-ntr-o nebunie a jertfei, şi-a ridicat în Vrancea hecatomba răzbunării lui.

Pace morţilor necunoscuţi, trecuţi în veşnicia împăcării !

Frunze-n furtună (1920)

MĂRĂȘEȘTI

August 1917

O amintire de acum doisprezece ani...

Mă aflam în petrecere la prietini, în vestitele podgorii ale Tecuciului, — undeva într-un sat de răzăși ascuns în vii și livezi. Era în august, pe-o vreme caldă și limpede.

Se pornise o nuntă, a poetului St. O. Iosif, — cu zvoană și alai și cu gura pivniții deschisă, ca odinioară în vremurile patriarhale ale părinților noștri.

În ziua uncropului, după puțină hodină și mult borș acru, tineretul o porni printre vii în zumzet de cobze și alăute spre vestitul deal de la Cucuieți.

Pe coastă, la un popas, era un han al unui ungurean cu mutră de hoț. Vinul se nimerise acru și peștele sărat, — dar noi eram tineri și ferice.

Un lăutar bătrîn, cu obrazul negru și barba albă, începu a zice sub sprînceană de codru cîntecul lui Codreanu. Noi umblam încet spre țanc și adîncurile de sub noi sunau armonioase și sonore la înmlădierile baladei bătrînești. Iar sus, pe vîrful de la Cucuieți, — deodată se deschise zarea și ochii mi se cufundară în cele patru vîn-

turi ale țării Moldovei. Cîmpia Siretului se vedea pe o întindere nemărginită la miazănoapte și miazăzi, cu sclipiri de ape, lunci, dumbrăvi și sate, pînă unde putea bate ochiul și unde depărtarea se amesteca într-o ceață liliachie. La apus erau treptele munților cu păduri posomorîte de brad, — cu tonuri din ce în ce mai slabe și mai stînse care mureau în cerul alburiu de august. În sus erau sate și tîrguri cu nume vechi din cronici. În jos, cîmpia cea întinsă de la Mărășești. O țară întreagă se desfășura sub noi, cu sate albe, sclipiri de clopotnițe, cîmpii semănate, — și Siretul trecea la Dunăre și la Mare liniștit, printre zăvoaie, oglindind cerul și cuibarul de foc al soarelui.

Mă simțeam înseninat privind, și primeam pe adierile vîntului pînă-n fundul sufletului miresmele calde de peliniță și cimbrișor pe care ni le trimeteau depărtările.

Era o țară calmă și fericită, și lăutarii cîntau balade în deal la Cucuieți.

Zilele acestea, — după ani și ani, — un automobil mă urcă repede pe dealurile Tecuciului, și am iarăși, deodată, înainte-mi, vechile priveliști.

Luni, săptămîni și zile liniștite au căzut în veșnicie. Anotimpurile s-au întors cu podoabele lor. Pînă ce deodată crîngul lumii s-a cutremurat. Viforul războiului a bătut în depărtările munților, apoi s-a apropiat, s-a tot apropiat către Siret. Se văd ș-acum în miazănoapte depărtările estompate în ceață. Dar la miazăzi, spre Mărășești, bate tunul fără contenire. Se ridică în cerul înalt fumuri de incendii. Se văd izbucniri de guri de foc, explozii de proiectile. Ochii cuprind toată priveliștea, de la podul de la Cozmești pe o linie

de copaci care fug în lungul unei şosele, de dincolo de tîrguşorul Mărăşeşti, spre dealurile de la Panciu. Pe-acolo pretutindeni sînt îngropaţi în pămînt luptătorii. Tunuri bat din apropierea mea şi din fundul zării.

Aici, în decorul acesta uriaş care mi-a încîntat odinioară ochii, s-a desfăşurat un episod al marei tragedii ce sîngerează lumea. Între 23 iulie şi 7 august, către Cozmeşti, Mărăşeşti şi Panciu, s-a dat o bătălie crîncenă, pas cu pas, ceas cu ceas, zi şi noapte, fără oprire. A fost una din cele mai teribile bătălii ale războiului neamurilor.

Stau subt un nuc, între vii, pe deal, deasupra Siretului. Cu ochii liberi văd tot cîmpul bătăliei, şi domnul general B. îmi lămureşte toată desfăşurarea ei cu simplicitate şi linişte. Din cînd în cînd tunul pune o pauză neprevăzută ; din cînd în cînd depărtarea ne chiamă ochii spre alt punct, unde o explozie ori o coloană de fum a schimbat aspectul în aparenţă liniştit al peisagiului.

Se pare că în decada a treia a lunii iulie, domnul general feld-mareşal von Mackensen s-a hotărît să dea o lovitură disperată la Siret, spre a străpunge frontul nostru la Cozmeşti, cu obiectiv Adjudul.

Planul era fără îndoială frumos. Executarea lui fericită ar fi însemnat izolarea liniei Trotuşului şi deschiderea drumului spre Basarabia. Scrisori găsite la prizonieri germani dovedesc cîtă nădejde, în ceea ce priveşte sfîrşitul războiului, se punea pe această „nouă lovitură măiastră“ a feld-mareşalului. — „Moldova“, „Iaşii“, erau cuvinte care sunaseră la urechile ofiţerilor şi soldaţilor germani. În oboseala acestui război care nu se

mai sfîrşeşte, erau ca un miraj în pustiuri. Erau o etapă, o apropiere de ţel şi de sfîrşit.

La 23 şi 24 august germanii atacară cu puteri mari liniile ruseşti de la Pădurea Neagră de lîngă Siret, înspre Putna şi Suşiţa. Aliaţii noştri ruşi bătuţi de forţe numeroase, dădură îndărăt. În noaptea de 24 spre 25 august, trupele noastre urmau să schimbe pe cele ruseşti, obosite. Le schimbară, şi intrară în luptă cu o hotărîre îndîrjită :

— Trebuie să oprim puhoiul, ori să murim cu toţii !

Bătălia s-a dezvoltat încet-încet pe un front de 60 de kilometri, de la Siret pînă la Panciu. Nemţii dădeau pretutindeni lovituri de berbece. Din cele dintăi zile însă se desemnă o primă intenţiune : străpungere în direcţia podului de la Cozmeşti.

Mase mari de trupe erau concentrate pentru executarea unei asemenea operaţii — care fără îndoială trebuia să fie fulgerătoare. De obicei repeziciunea asigură succesul. Aceasta am văzut-o şi noi, au văzut-o mai ales duşmanii noştri, în bătălia de la Mărăşti. Douăsprezece divizii au fost aduse pentru această lovitură. O artilerie care şi-a făcut probele pe toate cîmpurile Europei, deslănţuia vijelii nebune de foc şi schijă. În rîndurile infanteriei noastre căzură proiectilele chimice şi se tîrîră la faţa pămîntului şi prin tranşee nourii de gaze asfixiante şi lacrimogene.

Cu o furie care creştea din oră în oră, bătălia luă o dezvoltare uriaşă.

Germanii trimiteau valuri după valuri, -- mase mari de asalt. Artileria lor deslănţuia un tir aşa de cumplit, încît în unele locuri nu se afla palmă de pămînt neîntoarsă şi nerăscolită de obuze. —

Urmau pauze mici, răgazuri în care duşmanul obosit căuta să se reculeagă şi vîra în foc trupe proaspete. Şi bătălia iar se aprindea, nemilostivă şi crîncenă.

Ziua şi noaptea trupele noastre, cu mult inferioare în număr, au ţinut piept acestor rostogoliri repetate de foc, schijă, gaze şi oameni care urlau venind la măcel ziua şi noaptea, zile şi nopţi care păreau că nu se mai sfîrşesc, — şi care se legau una cu alta într-un fel de atmosferă fumurie, — într-o umbră tragică de infern. De pe dealuri de deasupra Siretului se vedea cîmpul de bătălie în fum, ceaţă şi nouri negri. Tunurile zguduiau pămîntul. Mitralierele, puştile, granatele, răcnetele omeneşti se amestecau, — într-o huruire fantastică, într-o vedenie de apocalips.

Astfel zile şi nopţi nesfîrşite au luptat trupele noastre, către satul Străjescu, Moara Roşie, Moara Albă, Mărăşeşti. După două zile şi două nopţi, divizii germane au fost scoase din foc şi înlocuite cu altele, odihnite. Liniile noastre au simţit aceasta după vigoarea atacurilor noi. Ofiţerii şi soldaţii au încruntat din sprîncene şi-au adus între ei lăzi noi de granate.

În toată această bătălie, artileria noastră, aşezată foarte bine pe stînga Siretului, a bătut coloanele inamice în flanc, pricinuindu-le pierderi înspăimîntătoare. Batalioane întregi au fost amestecate cu pămîntul. Altele treceau, — şi altele, neistovite. Mai ales în timpul nopţilor, atacurile se dădeau fără întrerupere. Cerul atuncea se umplea de rachete ca de mii de lampioane veneţiene. Cu pîlpîiri scurte luminau tragedia şi frămîntarea din umbră, în timp ce pretutindeni trăgeau linii de foc exploziile tirurilor de baraj. Pocni-

turile și clipirile de mitralieră, — păreau un joc vesel în această monstruoasă simfonie.

Timp de aproape două săptămîni, cît a ținut bătălia, soldații noștri au fost neadormiți și neobosiți. Au respins atacuri, au contraatacat, s-au bătut cu o energie înfricoșată. Această energie fără seamăn, poate fără precedent în analele războiului de față, este cel mai mare titlu de glorie al oștirii noastre.

În unele locuri împinși îndărăt, covîrșiți în alte părți, soldații și ofițerii nu și-au pierdut niciodată cumpătul. Pas cu pas retrăgîndu-se, au luptat. S-au oprit, au contraatacat iar. Sufletul lor credincios pămîntului strămoșesc și violența amărăciunii lor au izbucnit într-o putere așa de năpraznică, încît inamicul la urmă, cu tot numărul, a trebuit să se oprească sleit.

Se știe că răniții veneau foarte grăbiți la posturile de prim-ajutor, — li se făceau pansamentele și se întorceau îndată la loc, îmbucînd din mers o bucată de pîne. „N-aveam vreme de stat; n-avem vreme!“ Numai pe cei cu mai multe răni și cu lovituri grave îi puteau opri medicii.

Nici gazurile, nici exploziile înfricoșatului bombardament n-au zguduit moralul năcăjitului țăran. Cădeau mulți; cei rămași, cu buzele strînse și cu ochii crunți, își înzeceau parcă puterile. Granata și baioneta lor loveau fără cruțare.

Unde părți din trupele noastre au fost copleșite de număr, a rămas locul însemnat cu mormane de cadavre.

Căpitanul G. din regimentul 8 de infanterie e vestit că trebuie să se tragă îndărăt, deoarece e amenințat spatele batalionului pe care-l comanda.

— Consemnul meu e să lupt pe această poziție pînă la ultimul om, răspunde el simplu. Nu mă retrag fără ordin scris ! — Și se întoarce cu glas mișcat către trupă :

— Băieți ! fraților ! murim aici pînă la unul pentru țara noastră !

Înconjurați, băieții căpitanului G. s-au bătut cumplit. Au căzut unul cîte unul ; a căzut și căpitanul ; au căzut toți. În locul acela fioros a rămas în cîmpie un morman de leșuri. Spectacolul a înfricoșat liniile dușmane.

Maiorul Ionescu Atanase, care comanda un batalion din regimentul 32, își aștepta rîndul să intre în foc, într-un loc unde izbirea de valuri necontenite ale dușmanului era mai aprigă.

— Haidem, domnule maior ! îndemnau soldații.

— Stați, băieți ; așteptați să vie vremea.

Așteptînd să vie vremea, în arșița nemilostivă, a soarelui, în pulberea și fumul înecăcios care-i înconjura, soldații se făcură sprinteni. Lepădară bocanci și haine, zvîrliră coifurile ; păstrară pe ei numai armătura și muniția.

— Hai, domnule maior, că nu mai putem !

Ș-atunci și domnul maior a simțit că nu-și mai poate ține răbdarea. Ș-au pornit ; au izbit năprasnic în puhoiul dușman. Trebuiau să-i oprească înaintarea cu orice preț. Soldați, ofițeri, comandant, ca-n timpurile eroismului de odinioară, au scris cerc pe pămînt în jurul lor, rostind o frază sacramentală : „Aici voi muri !“ — Și au murit acolo cu toții pînă la unul, fără să dea un pas înapoi.

Aceste sînt pilde puține numai din măreața epopee pe care a trăit-o armata românească în cruntele zile și nopți de la Cozmești și Mărășești.

Îndîrjirea și energia înfricoșată au cîștigat în sfîrșit marea bătălie.

După două săptămîni, inamicul s-a oprit. Și-a lăsat brațele în jos și bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a tras ca o fiară în cotlon, ca să-și lingă rănile. Mareșalul von Mackensen a privit cu îndoială și cu tristețe harta și a închis ochii gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie...

★

...Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și al muceniciei neamului nostru, — generațiile viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor povești, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolțit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lîngă un lac. E cu coama zbîrlită, cu ochii mînioși și crunți. Scurmă pămîntul cu copitele, suflă aburi fierbinți pe nări și mugește. În juru-i sînge, măruntaie și trupuri spintecate. Dar fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară, îl hărțuiesc necontenit. Sînt parcă din ce în ce mai multe și de urletul lor clocotește pădurea.

Cu dosul într-un gorun bătrîn și cu coarnele țapoșe gata de atac, zimbrul a înțeles deplin primejdia. Dar el e cel mai liber și mai măreț oaspete al codrilor, — și trebuie să cadă cu vrednicie.

Haita, îndîrjită, dă un ultim iureș. L-au încolțit, i-au sărit în spate.

Atunci, scuturîndu-se și mugind fioros, zimbrul își încordează grumazul, se avîntă și se prăpăs-

tueşte în valuri. Îşi duce la fund duşmanii, iese sforăind pe luciu, iar se cufundă. Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiş, şiroind de sînge, însă măreţ şi neînduplecat — în cele din urmă luciri de aur ale asfinţitului.

De acest zimbru vechi, — stemă a acestui pămînt, — îşi vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor ceti tragicul război al oştenilor noştri.

Frunze-n furtună (1920)

GHEORGHE BACIU

Gheorghe Baciu, ţigan negru şi destul de urît, era o prelungire a autorităţii în tîrguşorul nostru. Pe-o tunică veche şi jerpelită, purta cîteva decoraţii de veteran ; o şapcă de ofiţer, fără trese, îi sta „reglementar" cam pe-o ureche şi pe-o sprînceană. În ţinuta aceasta, cu pieptul scos afară, foarte pătruns de importanţa lui, deseori începea să bată de la deal, din capătul uliţilor, o darabană într-un duruit prelung. Se oprea din cînd în cînd şi c-un glas grozav începea să zvîrlă cetăţenilor ordonanţele stăpînirii.

— Ascultaţi, oameni buni ! Să ştiţi, poruncă de sus, precum că nu este îngăduit să lăsaţi slobode *animălile* pe uliţi !...

Copiii se ţineau droaie după el, fericiţi de duruitul darabanei şi de glasul lui Gheorghe Baciu. Negustorii ovrei ieşeau în pragul dughenilor şi, c-un zîmbet, ascultau ordonanţa şi priveau procesiunea de capete goale, picioare desculţe şi băsmăli felurit colorate, în mijlocul căreia păşea mîndru crainicul.

În tîrguşorul nostru aveam doi vardişti. Baciu era unul dintre ei ; era plătit cu zece, ori cincisprezece lei pe lună, însă era slujbaş al stăpînirii

și el știa să prețuiască această cinste. Și ca să fie mulțămiți cei mari, Baciu își împărțea puterea brațelor lui între domnu primar, domnu ajutor, și domnu notar. De altfel slujba lui de vardist era mai mult în gospodăria părinților comunei. Din cînd în cînd mai bătea darabana, își umfla glasul și privea de sus pe negustori. În zile de iarmaroc, putea să fie și mai fudul de altfel, căci atunci, în mijlocul mulțimii îndesate, adunată din toate satele dimprejur, Baciu se înălța pe catalige cu darabana lui — și trecea încoace și încolo amenințător, ca un uriaș sosit din țara poveștilor.

Crainicul nostru locuia sub dealul tîrgului, spre cîmpia Siretului, într-unul din bordeiele rămase de demult, de pe vremea sălașului celui mare țigănesc, din care ieșiseră robii și mai pe urmă slugile curții boierești. În cocioaba lui avea o laiță și cîteva țoluri, și, drept podoabă, o sabie turcească ș-o pușcă veche ruginită. Trăia singur acolo. Sabia o arăta unora și altora, ca să poată istorisi niște așa-zise întîmplări din război; iar pușca o scotea la soare ș-o pregătea de vînătoare, căci Gheorghe Baciu era și pușcaș.

— Nu prea am eu vreme, zicea el, căci sînt *acupat* cu serviciul, dar altfel eu sînt grozav vînător... Numai cînd și cînd mă pot repezi pînă-n zăvoi și pîn' la baltă...

Crescusem în admirația lui Baciu, și ajunsesem băiețandru de doisprezece ani. Îndrăznisem și eu a-mi întinde recunoașterile pînă-n coturile și huceagurile Siretului. Ba sub halicele pușlii mele căzuseră chiar cîteva rațe. Aș fi voit însă să am tovarăș pe Baciu. El strigase ani și bătuse darabana spre bucuria mea; își scosese la soare

puşca la care priveam sfios. Acuma mult aş fi dat să am asemenea tovarăş deosebit la o pîndă pe Siret.

Dorinţa mi s-a îndeplinit, şi fără să dau prea mult. Într-un amurg m-am oprit în faţa cocioabei lui Baciu cu un *pac* de tutun în buzunar, cu puşca în spate şi cu torba la şold. Cînd a primit tutunul în degetele lui negre şi osoase, Gheorghe Baciu a înţeles dintrodată despre ce-i vorba.

— Apoi aş merge, îmi zise el rînjind şi privindu-mă cu ochii mici, negri ; dar nu prea am praf de puşcă...

— Nu face nimic, am eu...

— Apoi n-am nici halice. Da' altfel aş merge. Şi n-am nici *capse*...

— Îţi dau eu tot.

— Ehei ! apoi atuncea stăi să-mi iau puşca... Dumneata eşti un domnişor bun — te cunosc de pe cînd erai ia aşa, numai o palmă de la pămînt. Dacă vrei să-nveţi vînătoarea, apoi numai eu ţi-oi fi maistru. Ca mine nu mai cunoaşte nimeni puşca şi vînatul. Ţi-o spun eu... Cîte dihănii am împuşcat !... phii ! cînd mă gîndesc, mi se ridică părul măciucă în vîrful capului !...

În adevăr, ca martor parcă al adevărurilor pe care le rostea, părul lui negru, cu puţine fire cărunte, stătea zbîrlit, încîlcit, învîrtejit în vîrful capului. Îşi căută şapca veche şi-o puse reglementar peste grămada de miţe. Apoi intră în casă şi ieşi cercetînd cu o grozavă luare-aminte oţelele puştii.

— Asta-i puşcă ! îmi zise el, cu admiraţie.

Mă alăturai de el şi privii spre minunea pe care pînă atunci numai de departe o admirasem.

Era o pușcă ruginită, numai cu o țeavă, și, ca-n poveștile cu pușcașii, legată cu sîrmă...

— Te uiți că-i veche și legată cu sîrmă? îmi zise zîmbind Gheorghe Baciu. Apoi așa cum îi, eu, domnișorule, n-aș da-o nici pe toate puștile boierilor din tîrg...

Îl crezui bucuros — mai ales că primise să-mi fie tovarăș. Apoi, voiam să-l fac și binevoitor față de sărmana mea pușcă nouă, cu două țevi...

— E bună ș-a dumitale... îmi zise el cu bunăvoință, după ce-mi cercetă arma.

Pe cînd ne îndreptam, pe malul unui pîrău, spre Siret, Gheorghe Baciu își umplu luleaua cu tutun de-al meu. Așteptam să-mi spuie o istorie strașnică de vînătoare, ori o întîmplare din război; el mergea tăcut lîngă mine și trăgea cu mare mulțămire din pipă. Pe fața lui neagră, stricată de vărsat, parcă nu era nici un gînd, nici o dorință. Suferințe vechi și amărăciuni, în zbîrcituri dese, păreau acum liniște adîncă pe obrazul lui nemișcat.

Soarele asfințea, topindu-se parcă într-un lac de aur și foc; intrarăm în huceag.

— Aici e balta lui Brumă, zise Baciu; aici s-a înecat unu Brumă, la doi ani după război...

— L-ai cunoscut? întrebai eu, dîndu-i încărcătura de praf și halice.

— Cum nu? Am fost amîndoi în bătălie și am scapat cu viață... Lui de apă i-a fost dat să moară...

Își încărcă pușca ș-o cercetă iar, cu luare-aminte, la oțele.

— De-amu trebuie să vie și rațele... zise el zîmbind. Poartă-te bine...

Între răchițele dese și nalte, așteptarăm tupilați, pe cînd creștea umbra și de pe baltă izvorau aburi ușori. Era liniște desăvîrșită ; în cerul albastru mai luceau raze de-ale asfințitului... Se auzi un rîs de țarcă, apoi țipătul unei paseri mărunte ; un fîlfîit de rațe șuieră prin dosul sălciilor.

— Ia sama ! îmi șopti Baciu, și ochii îi scăpărară.

Tiptil, începu a se strecura prin tufe. Eu nu îndrăzneam să vorbesc. Dascălii mei într-ale vînătoriei hotărîseră că pînda e nemișcare strășnică și răbdare ; și nu-nțelegeam cum un vînător ca Baciu călca porunca unei legi.

La ușoara înmlădiere a sălciilor, la crosnitura unui vreasc, rațele simțitoare săriră măcăind într-o bătaie mare de aripi. Atunci rămăsei și mai uimit de repezile mișcări ale crainicului. Nu știa ce să facă cu luleaua... Nu nimerea trăgaciul... Scuipă luleaua jos și ridică pușca la obraz. Întăi plesni petița, apoi pocni ca un vreasc pușca. Rațele se înălțară și se înșirară în cerul amurgului.

Pușcașul își căută luleaua pe jos și se întoarse la locul lui, fără nici o vorbă. Îi dădui altă încărcătură. Își aprinse iar luleaua, și catadixi să dea o lămurire :

— M-a încurcat o creangă, și nu mi-a venit îndămînă...

Eu zîmbeam și simțeam în mine o mare părere de rău. Omul meu, omul cu pușca minunată, omul cu care doream de-atîta vreme să fiu tovarăș la baltă, nu era vînător ! Și pușca îi era un hîrb netrebnic !

Rațele nu mai veniră, — nu putui să dovedesc lui Baciu cine sînt și ce pușcă am. Sara era vioriie între ape, și stelele umede începură a luci pe cer.

Ne întorceam spre tîrg. Și întrebam pe Baciu despre întîmplări din război.

— Vrei să-ți spun întîmplări din *războiu?* zise cu mîndrie crainicul. Phiii! cînd ți-oi spune, ți se ridică părul măciucă în vîrful capului...

Scoase iar tutunul și mă privi cu bunătate.

— Apoi cînd am trecut Dunărea, eram multă oaste... Eu știu cîtă să fi fost? Cîtă frunză și cîtă iarbă. Și *Împăratul* era în frunte.

— Care împărat?

— Împăratul nostru, *Regiul*! Și ne-a dus tocmai la Plevna și ne-am bătut noi cu turcii, straș-nic ne-am bătut! Cînd nu ne băteam, ședeam în șanț.

— Da' la Griviția ai fost?

— Fost.

— Și ce-ai făcut acolo?

— Apoi ne-am luptat... Și după ce ne-am luptat la Griviția, ne-am luptat la Plevna...

— Da' dumneata ai fost în foc? Văd că ai decorații...

— Cum nu? M-am luptat... Cînd mă gîndesc, mi se ridică părul măciucă în vîrful capului.

Săracu Baciu, clipă cu clipă scădea din mărirea lui. Căzuse jos de pe catalige și, pîcîind din pipă, se uita cu bunătate la mine, clipind din ochii lui mititei.

— Apoi să-ți spun una straș-nică, îmi zise el aproape de tîrg. Într-un rînd, eram flămînzi tare și ne-am strecurat pînă la un sat... Am cotrobăit noi la un bulgar, am dat peste făină de păpușoi.

Am legat pe nevastă de stîlpul hornului, ş-am luat dintr-un poloboc o mulţime de carne murată... Pe-acolo oamenii murează carnea de porc...

La amintirea asta, tovarăşul meu nu părea nici vesel, nici trist.

Eu zîmbii ; zîmbi şi el ; şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de un lucru prea important, îşi trase puşca din spate şi o cercetă cu luare-aminte.

— Puşca asta, halal !... Da' nu ştiu cum, cu raţa nu mi-a fost îndămînă...

Pînă la cocioaba lui îmi mai povesti o întîmplare, vrednică şi războinică, cît şi cealaltă. După asta ne despărţirăm.

Mai trecură în alte seri spre puşcaşul meu pachete de tutun ; dar îl lăsam liniştit la serviciul lui ş-acasă şi mă duceam singur la baltă. Făptura crainicului devenise deodată neînsemnată, ca şi rugina lui, ca şi războiul din care ştiam mai mult eu din cărţi, decît el care fusese faţă. Aveam pentru el acuma şi un fel de milă. Zîmbeam totdeauna gîndindu-mă la puşca lui legată cu sîrmă, care pocnise aşa de ciudat, — întăi petiţa, pe urmă pulberea...

Într-o zi, moşul meu Mitache, colonel în infanterie, sosi la noi în concediu. Ca vînător mare ce era, nici nu aşteptă să-şi desmorţească bine picioarele ; desprinse din cui puşca tatei, şi mă luă cu el spre huceagurile Siretului. Eram fericit ; îi spusei rîzînd întîmplarea cu Baciu. Pe urmă îl oprii în faţa cocioabei şi-i arătai pe crainic.

— Hai, Baciule, cu noi la vînat... îi strigai eu... Ia-ţi puşca...

Gheorghe Baciu salută milităreşte, intră în bordei şi ieşi cu puşca.

— Apoi eu îl cu[illegible] pe Baciu, zise moşu-meu Mitache. A făcut războiul cu mine. Ce faci, Gheorghe ? A fost şi cu mine la vînat. Tot rabla ceea de puşcă o ai ?

— Tot aceea, răspunse cu umilinţă Baciu.

— Şi tot aşa tragi, Baciule ? Ai izbutit însfîrşit să nimereşti un iepure ori o raţă ?...

Baciu zîmbea fericit şi nu răspundea. Aştepta ceva.

Moşu Mitache trase o tabachere mare de piele, alese o ţigară de foi şi o întinse ţiganului ; luă şi el una. Scăpărînd, aprinse un fitil, dădu lui Baciu să aprindă şi aprinse şi el.

— Ei, hai de-amu, să mergem... zise moşu Mitache.

Pornirăm. Baciu venea liniştit, păşind uşor, fumînd mulţămit, la cîţiva paşi în urma noastră.

După o vreme de gîndire şi de tăcere, moşu Mitache întoarse spre mine obrazul lui de leu, cu mustăţi şi sprîncene cărunte.

— Ştii tu, Codinuţă, de ce nu l-am uitat eu pe Baciu şi-i dau foc să-şi aprindă el ţigara ? Să vezi tu de ce. Într-o noapte, în război, fiind în şanţurile Griviţei No. 1, au ieşit turcii din întăriturile lor... A fost o luptă scurtă, dar a curs sînge mult... În învălmăşeală, un sergent a strigat : La drapel ! În lumina felinarelor, repezindu-mă, am văzut zbătîndu-se în luptă sergentul cu cîţiva, sub năvala harapilor... Căzu unul, căzură zece. Fanionul se cumpăni la pămînt... Gheorghe Baciu, gîfîind, bătea cu stratul puştii şi împungea cu baioneta, apoi îl zării rînjind şi c-un urlet repezindu-se spre cel din urmă turc, cu dinţii. Dacă l-a apucat de beregată, nu ştiu. Ştiu că a rămas singur, tremurînd şi gîfîind, ş-a

cuprins în brațe fanionul... Se uita rătăcit în juru-i. Cînd m-a cunoscut, a început a rîde, și mi-a zis atît : „Trăiți, don' sublocotinent, nu l-am dat !“

Moșu Mitache fuma pe gînduri și se uita spre huceagurile tainice care întovărășesc apa Siretului. Gheorghe Baciu venea în urmă. Întorsei capul spre el c-un fel de sfială. El era fericit numai pentru țigara lui ; își ducea în cumpănă pușca legată cu sîrmă, și nu se gîndea la nimic...

Mie îmi bătea inima ; eram mișcat, aveam păreri de rău... Figura lui Baciu se luminase deodată închipuirii mele, — deodată se ridicase iar pe cataligele vechi.

Intrarăm în zăvoaie ; moșu Mitache își alese loc. Eu trecui lîngă Baciu în altă parte de baltă. Abia așteptam să-i pot vorbi. Îl întrebai, c-un glas înfierbîntat de tulburare și bucurie :

— Ei, Baciule, poți să-mi spui cum a fost la Grivița ? Mi-a spus moșu Mitache ! și-l privii triumfător.

El întoarse capul spre mine :

— Ți-a spus domnu colonel ? Bun om îi domnu colonel. Pe atuncea era tînăr, era numai sublocotinent !

— Cum a fost cu drapelul ?

— Apoi m-am luptat pentru drapel... zise încet Baciu, fără să se uite la mine de data aceasta.

Pe cuibul de foc al bălții, deodată fulgeră zborul unei rațe. Ochii grabnic, pușca pocni, paserea căzu. Gheorghe Baciu întoarse spre mine ochi grozav de uimiți.

— Ai împușcat-o ! zice el c-un fel de îndoială.

Eu începui a rîde :

— Am împuscat-o. Ce ? Te miri ?

— Nu, zise încet pușcașul, c-o descurajare subită. Da' iaca, eu n-o mai pot scoate la capăt cu pușca. Nu mai trage vînatul la ea...

Tăcu un timp, uitîndu-se la oțelele ruginite. Stătu mult așa ; parcă mă uitase.

— Eu am avut o dragoste, urmă el cu tristețe, da' demult, pîn' a nu mă duce la război. Era una Răduca, țigancă de-a noastră. Ș-aicea mă întîlneam cu dînsa. Era frumoasă și eu eram tînăr. Da' tot cu pușca asta... și cînd pușcam eu cîte-o rață... ea intra în apă și mi-o scotea... Și rîdeam amîndoi... Și tare-mi mai era dragă, domnișorule... Ș-apoi cît am umblat eu printre gloanțe, n-am pierit ; da' ea acasă a murit... Și parcă de atuncea eu în zăvoi la Siret nu mai am noroc... Rar pot nimeri... Eu știu ce să fie ? Pe urmă nici plăcere n-am mai avut să iubesc pe alta... Am trăit așa pe lume...

O salcie fremătă ușor și lumini mărunte tremurară pe obrazul țiganului.

— Baciule... zisei eu cu blîndețe...

Și nu știam ce să-i spun. Vorba lui îmi apărea deodată dramatică și sufletul lui începea să aibă interes... Omul meu devenea romantic.

— Spune-mi istoria cu Răduca, Baciule...

— Care istorie, domnișorule ? Apoi ți-am spus-o. Era fata lui Zailic Judele. Și cînd intra în apă rîzînd, ridica fustele. Avea o fustă roșă ca sîngele. Pe urmă a murit, cînd eram la bătălie.

— Cînd ai apărat steagul, Baciule !... Și-mi tremura inima în piept, cînd rostii vorbele acestea.

Omul meu făcu un semn din cap — adică *da* — și oftă. Și deodată balta se acoperi de lumini.

Şi-n imaginaţia mea aprinsă, în taina zăvoaielor, vedeam o dragoste din trecut şi un erou în negura Griviţei, de şi lîngă mine Gheorghe Baciu, sfîrşindu-şi capătul de ţigară, nu îndreptăţea cu nimic aţîţarea mea. Privea neclintit cu faţa lui brăzdată şi tristă întoarsă spre baltă. Acuma mă gîndesc că poate vedea ceva înainte-i : lucirea amurgului întindea într-un loc o pată de sînge, care părea rochia roşie a unei înecate...

Ţi-aduci aminte... (1923)

EROII

Spunea cu drept cuvînt Maeterlink, nu cu mulți ani în urmă, că una din cele mai mari surprinderi ale războiului celui mare a fost eroismul neașteptat pe care l-a dovedit omul în acea funebră catastrofă.

Eram deprinși, încă din școli, să admirăm curajul și eroismul oamenilor de odinioară, despre care istoria vorbea cu laude stereotipe. Profesorii ne înfățișau antichitatea războinică ca pe ceva vrednic de mirare, ca o pildă pe care azi nimene n-ar putea s-o urmeze, nici n-ar îndrăzni s-o ajungă. Maraton, Salamina, retragerea celor zece mii, războaiele lui Alexandru Macedon, războaiele punice cît ne-au fost cîntate în orele de clasă, și cît le-am ascultat cu gîndul dus, cu ochii urmărind meandrele pe care le făcea în zbor o capricioasă muscă pe deasupra capetelor tunse ale colegilor noștri! Nu mai vorbesc despre intrarea bruscă a cavalerilor evului mediu în imaginația noastră. Aceste arătări cu pinteni mari și zale grele, oameni „sans peur ni reproche", — care se băteau în toate cotloanele Europei pentru femei și dreptate, acești paladini ai onoarei stîrneau tot entuziasmul tinereții noastre, și fantezia fier-

binte de la optsprezece ani ne ducea în zbor fulgerător îndărăt, în secolul ogivelor gotice.

Acolo poposeam ca într-un Canaan al romantismului şi trăiam clipe înfiorate, înconjuraţi de umbrele eroilor de legendă.

Anii încet-încet au trecut şi pulberea de aur prin care vedeam trecutul s-a depus. Am început a privi oamenii mai cu linişte şi a judeca faptele lor mai cu răceală. Şi totuşi, de şi limpeziţi, eroii antichităţii rămîneau pe soclurile lor. În consideraţiile noastre nouă, îi socoteam drept nişte fiinţi mai aproape de primitivitate, crescute armonic şi liber în mijlocul naturii. Erau oşteni antrenaţi pentru lupte grele corp la corp. Eroismul lor era simplu şi organic, — un eroism pe care lumea subţiată a veacului nostru, după lung răstimp de pace, e cu neputinţă să-l mai poată da.

Iată că ne-am înşelat. Ca şi în alte împrejurări, n-am pătruns pînă în adîncurile cele mai afunde ale bietului suflet omenesc.

Oamenii de odinioară erau mai tari, mai aspri, cu mai puţine nevoi fizice şi sufleteşti, mai deprinşi cu moartea şi cu suferinţa, cu epidemiile şi războaiele. Se pare că fratele nostru modern are alcătuirea mai complicată. Pe lîngă asta, confortul pe care i l-a adus străduinţa veacurilor este în hotărîtă antiteză c-o viaţă de greutăţi şi lipsuri, întoarsă la primitivitate şi sălbătăcie. Ştiinţa a împuţinat şi suferinţa. Generaţii de oameni pot trece astăzi prin viaţă ocolind rînjetul morţii năprasnice. Un tîrgovăţ al veacului XX sîntem deprinşi a-l vedea mîncînd fin, dormind tihnit, deplasîndu-se cu maşini rapide.

Soldatul de odinioară era un profesionist. Cel de azi un cetăţean, un burghez, care-şi părăseşte

cafeaua cu lapte şi somiera, ca să intre în vizunii, lăsînd să-i crească barba şi înghiţind mîncări pe care le-ar lăsa, acasă la el, prietinului său cînele.

Raiterul de altădată bea bere, se bătea cu tovarăşii lui şi se umplea de sînge pentru-o vorbă ori o privire neplăcută ; prăda, incendia şi viola. Domnu Petrescu sau Herr Schwartz sau monsieur Lebeau şi-au lăsat catedra sau ghişeul unde n-au cunoscut alt oficiu decît al zîmbetului şi-al vorbei amabile.

Altădată oştile erau două trupe, care se căutau pe o bucată de pămînt ; se întîlneau şi se izbeau ; şi hotărau în cîteva ceasuri soarta unei provincii. Acuma am văzut încleştîndu-se milioane de fiinţi, pe fronturi uriaşe. Ş-aceste milioane, îngropate în vizunii şi-n întuneric, nu întrebuinţează armele simple care, în ceasul învălmăşelii, doborau cîteva sute de fiinţi. Acuma mintea neliniştită şi iscoditoare a ajuns să aibă la îndămînă puterile necunoscutului ş-ale morţii. Demonii misterioşi, înlănţuiţi în linişte şi somn în sînul pămîntului, au fost urmăriţi şi descoperiţi : chimiştii au dat armatelor moderne explozibile formidabile. Ca şi-n poveştile vechi, curiozitatea, deschizînd uşa oprită, deslănţuie nenorocirea. Demonii aceia, atacaţi în pacea lor eternă şi scoşi la lumină, îmbracă forme nouă şi-şi răzbună înfricoşat împotriva tulburătorilor.

Au apărut deci pe fronturile enorme ale războaielor de azi maşini mari de distrugere, care par a lucra singure ca animalele deşanţate din epoca secundară. Tunuri şi tancuri se profilează în zări. Iar în văzduh s-au înălţat paserile fantastice a căror amintire ne-au lăsat-o în basme

generațiile de demult. Și mările de asemenea s-au umplut de monștri distrugători.

Așa încît, subt această lumină nouă și-n această perspectivă, războaiele de odinioară, fie ele și de șapte și de treizeci de ani — ne apar mici și puerile. Astăzi, bietul om se simte plutind pe un ocean al morții subt un cer opac. S-ascunde în măruntaiele pămîntului și demonii cu răsuflări otrăvite îl descopăr și-acolo. Zi și noapte, săptămîni, luni și ani, fără răgaz, fără armistiții, fără „cartiere de iarnă", nădăjduind cu groază salvarea și așteptînd cu groază moartea...

Cum au putut oamenii de azi îndura toate acestea, e greu de înțeles. Legea marțială nu explică nici măcar în parte această îndîrjire, acest oțel mai rezistent decît oțelul tuturor uzinelor. Grindina de schijă, valurile de foc, izbirile maselor și, mai presus decît acestea, panicile care fac din suflet o gînganie de cîrpă... De ce nu s-au salvat deplin îndărăt ? De ce nu s-au salvat înainte ? De ce nu s-au suprimat singuri ca să nu mai sufere ? De ce, mulțimea înfricoșată și teribilă a rezistat suferinții și oroarei pînă la sfîrșit !

Nu. Profesionistul de odinioară, care făcea războiul apărîndu-și, în primul loc, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locu-i, în lumina admirației și-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care știe că se jertfește ; care ar vrea să trăiască, căci socotește viața ca singurul bun pe pămînt și totuși se jertfește, pentru o iluzie, pentru un ideal sau — și mai grozav — fără scop.

Trebuie ridicat în lumina admirației și-a nedumeririi. Dar jertfa apare cu atît mai mult vrednică de admirație și nedumerire, cu cît chiar îna-

inte de a se împlini întâia decadă de la consumarea cataclismului, emoția și amintirea au zburat din țintirimele de la hotare, din văile apelor și de pe crestele munților. Ca niște cocoare nedeslușite s-au micșorat în zări și-au intrat în împărăția umbrelor pe care nu le mai chiamă nimeni îndărăt.

Eroism și jertfă fără răsplata pietății. Cei salvați și generația nouă rîd și danțează, ca și cum ar aștepta un apocalips absurd al minciunii. Contrastul acesta pune generația războiului și mai sus, acolo unde numai eroismul zădărniciei are drept să sălășluiască. Prietini, să ieșim la aer curat, către țintirimele părăsite, peste care are să înverzească iarăși iarba nevinovată !

O întîmplare ciudată (1929)

POSTFAȚĂ

EPOPEEA SADOVENIANĂ

Un cunoscător atent al literaturii române ar observa ceea ce putem denumi *vocația zugrăvirii eroismului.* Numeroși sînt scriitorii de primă mărime care au nutrit aspirația construirii unei epopei naționale care să ilustreze și să eternizeze momente cruciale din istoria, mai apropiată sau mai îndepărtată, a neamului. „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitorești și de poetice pentru ca să găsim și noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații", se spune în acea înflăcărată chemare patriotică a *Daciei literare* care a declanșat puternicul curent național al patruzeci și optului românesc. Cuvîntul de deschidere ținut de Kogălniceanu la cursul de istoria națională de la Academia Mihăileană din 1843 vine cu noi precizări privitoare la îndatorirea scriitorului de a imortaliza marile fapte și personalitățile eminente ale istoriei. Nu întîmplător corifeii curentului de la '48 au fost mereu ispitiți de istorie: Eliade Rădulescu *(Mihaiada),* Bălcescu *(Românii supt Mihai-Voievod Viteazul),* Bolintineanu *(Legende istorice),* C. Negruzzi *(Aprodul Purice, Alexandru Lăpușneanu),* Alexandrescu *(Umbra lui Mircea. La Cozia, Mormintele. La Drăgășani),* Alecsan-

dri *(Dan, căpitan de plai, Dumbrava Roșie, Ostașii noștri)* etc. O scriere gîndită „științific" cum este cea a lui Bălcescu este străbătută de un suflu eroic, iar grandoarea liniilor personajului principal amintește îndeaproape de titanii epopeilor vechi. Nu altfel procedează Hasdeu în *Ioan Vodă cel Cumplit,* care este mai degrabă un poem decît o monografie istorică, fapt ce a adus autorului reproșuri din partea „specialiștilor". O epopee universală ar fi fost menită să devină *Memento mori* a lui Eminescu, în care episodul dacic urma să marcheze, cu pregnanță, puternica prezență, pe aceste meleaguri, a unui popor de titani, intenție realizată, parțial, și în piesa postumă *Decebal,* recent valorificată într-un spectacol. Se pot cita în continuare, Ioan Slavici cu dilogia *Din bătrîni,* Coșbuc cu numeroase poezii *(Pașa Hassan, Cetatea Neamțului, Moartea lui Gelu, Cîntece de vitejie),* Duiliu Zamfirescu *(In război),* Delavrancea ș.a.

Dar scriitorul care avea să dăruiască literaturii poporului său o epopee vrednică de marile exemple ale genului din literatura universală este Sadoveanu. Geniul său creator, de dimensiuni grandioase, impunător prin suflul, și mai ales adîncimea și poezia lui, cunoașterea istoriei și psihologiei neamului său, stimulate de contextul favorabil creat de mișcarea națională de la *Semănătorul* și de mari personalități cum au fost acelea ale lui Nicolae Iorga și Spiru Haret, toate acestea au determinat orientarea, într-o mare măsură a scrisului sadovenian în direcția inspirației istorice și a imortalizării eroismului național. Nicolae Iorga aprecia că Sadoveanu „are simțul trecutului, un simț cu totul special, care îl face a povesti basmele de atunci într-o surdină misterioasă". E. Lovinescu, vorbind despre „romantismul eroic" al scriitorului, îl apropie de Gogol din *Taras Bulba:* M. Ralea, făcînd referiri la

ascendența olteană și la „spiritul pandur" al creației sadoveniene, găsește că de acolo vine „gustul pentru epopee" al scriitorului. Perpessicius, referindu-se la *Frații Jderi*, subliniază „timbrul tot mai pronunțat de epopee, de povestire de două tărîmuri", ceea ce-l apropie pe scriitor de „marile taine ale existenței". Într-un excelent studiu al lui Petru Comarnescu: *Stilul epopeic al d-lui M. Sadoveanu față de romanul istoric al lui Walter Scott* (1945), exegetul spune, după ce stabilește că prin *Frații Jderi* „ne aflăm în fața celei mai mari și mai tipice creații epice românești de pînă acum": „Socotim că una din însușirile sau caracteristicile conducînd la concluziile de mai sus este *stilul epopeic* al povestirii și, dacă mergem mai adînc, *un stil epopeic tipic sensibilității estetice românești.* Suflu de epopee are povestirea *Frații Jderi* nu numai pentru că epicul se îmbină aici cu liricul, dar mai ales pentru că totul este închegat pe un plan de măreție fantastică. Întîmplările, cînd calme, cînd vijelioase, chiar dacă scrise într-un ritm molcom și fără grabă; eroii, atît de distincți, fără să fie totuși prea materiali și cuprinși de-o psihologie modernă; prezența naturii nu ca fundal, ci ca un element cel puțin egal cu oamenii și acțiunile lor — toate acestea sînt contopite într-o atmosferă ademenitoare, fermecătoare, suficientă sieși, care ne duce cu gîndul la Homer, prin suflu-i măreț și luminos, prin ritmul calm și totuși plin de variații, prin alternanța de expresie umană și surprize din partea destinului. Ne-am gîndit și la celelalte epopei mai stufoase, mai întunecate, mai iraționale, dar în loc de asemuire am constatat mai degrabă contraste cum este contrastul dintre vînătoarea de la Izvorul Alb și episodul uciderii balaurului de către Siegfried din *Nibelungii.*"

Un alt exeget, Edgar Papu, vede în *Frații Jderi* nu un roman istoric, „creație provenită prin excelență din individualismul romantic", cît o creație în care sînt „precumpănitoare elementele de epopee". Argumentele aduse sînt puternice: „Titlul *Fraților Jderi* ne indică acea pluralitate familială cu reminiscențe gentilice proprie epopeii începuturilor. Însuși numărul de cinci al Jderilor amintește atît cifra cît și legăturile de rudenie ale personajelor dintr-o bătrînă și celebră epopee, și anume cei cinci frați Panddva din *Mahabharata* indiană. Iar solidaritatea familială dintre ei implică existența aceluiași unic organism colectiv, ale căror membre aflîndu-se investite cu funcțiuni diferențiate rămîn totuși indisolubil legate întreolaltă [...] În al doilea rînd, pe cînd romanul istoric se menține în ritmul palpitant al aventurii, *Frații Jderi* își însușește cadența lentă a vechilor epopei, înaintînd pe căile ocolite ale popasurilor în natură, ale amintirilor, ale voroavelor tihnite. În cadrul acestor episoade se încheagă o rapsodie a pămîntului Moldovei, acest loc «îmbielșugat și desmierdat», unde la treier boabele de grîu se desfac «grele și tari, c-un sunet de sticlă», și unde albinele fac «un fel de ceară care nu se găsește nicăieri pe lume», o ceară verzuie și cu o mireasmă amețitoare. Indeobște tablourile sale se prezintă cu ritmul coacerii lente a bucatelor pe cîmp, așa cum se prezintă, în virtutea cosmomorfismului său, și figurile umane. La început, noile personaje introduse în vasta sa scenă apar neutre ca și fructele crude, urmînd să se coacă cu încetul sub ochii noștri, pînă devin captivante prin comoara de experiență, de cunoștințe și de înțelepciune, care ajunge să se desprindă ca o aromă îmbătătoare dintr-însii. Acest ritm al coacerii solare este propriu mai curînd vechii epopei decît romanului istoric. În sfîrșit, și în *Frații Jderi* există un echivalent al re-

gistrului zeiesc, care mînă evenimentele, ca în epopeele antice..." (1965).

Dar întrepătrunderea dintre planul real și cel fantastic sau mai bine zis supranatural, proprie tuturor epopeilor, amestecul dintre oameni și zei, dintre imanent și transcendent, uneori amestecul pînă la confuzie al planurilor, se ilustrează la Sadoveanu în portretele eroilor : reale și în același timp legendare. Așa este chipul lui Ștefan cel Mare din trilogie. Personalitatea domnitorului, grandioasă, se reconstituie mai mult din ceea ce spun despre el supușii săi, ori din reacțiile acestora, atunci cînd vine vorba despre el, decît din comportarea directă a eroului. Este tehnica numită a *răsfrîngerilor*, întîlnită, frecvent, și la Homer, menită să creeze prin ascunderea eroului un fel de mister în jurul său, pentru ca apoi, printr-un fel de acumulare din exterior, dimensiunile reale să se amplifice enorm, căci fiecare ins poate da, despre erou, o versiune a sa, în timp ce autorul, pe calea portretului direct, nu poate da mai mult de o variantă.

Încă din viață, prestigiul lui Ștefan, care obținuse victorii incredibile împotriva turcilor, căpătase dimensiuni de legendă și înfățișarea indirectă a eroului prin ecoul faptelor lui în sufletul mulțimii într-o perioadă de mitizare cum era evul mediu, este un procedeu, indirect pentru menținerea în legendă. Prezența directă, repetată l-ar fi concretizat prea mult, îndepărtîndu-i aureola care, cum se știe, rezultă de multe ori din liniile vagi, depărtate. Încă din primele pagini ale *Uceniciei lui Ionuț*, vestindu-se sosirea lui Vodă la hramul de la mănăstirea Neamț, în mulțimea îmbulzită circulă păreri ieșite din obișnuit. Unii susțin că părintele său, Bogdan-Voievod, l-ar fi blagoslovit în taină la o biserică de la Athos, ca să capete puteri mari în lupta cu „spurcații ismailiteni", cu „balaurul" (voievodul

ar fi un fel de non arhanghel); domnul este „cumplit la vedere" și are un anume paloș cu care „scurtează", ori „descăpățînează" pe unii boieri. Din imaginația înfierbîntată a oamenilor nu lipsește nici calul năzdrăvan, desigur alb, de care se tem toți dușmanii și pentru care se vor da lupte aprige, întrucît, se spune, toată forța și norocul domnitorului stau în cal, întocmai ca în basmele cu Făt-Frumos. Devenit o ființă de proporții și semnificații mitologice, Voievodul impune venerație, dar mai ales teamă și sfială. Cînd apare el întîia oară în fața norodului, în timp ce ținea o scurtă cuvîntare, lumea asculta „cu uimire și înfricoșare", iar o femeie de la Drăgușeni, de mare emoție „a slobozit din măruntaiele sale un prunc". Onofrei și Samoilă Căliman, uriașii feciori ai starostelui vînătorilor, adevărate forțe ale naturii, porecliți pe drept Strîmbă-lemne și Sfarmă-piatră, ducînd o scrisoare a lui Vodă la Cetatea Neamțului, sînt stăpîniți de o puternică neliniște pentru că, simt ei, orice slujitor, indiferent de rangul ce-l deține, primind o poruncă de la măriasa, „îngălbenește". Scriitorul notează, în alt loc, că toți cei care erau chemați la Vodă, se înfățișau „cu cutremur". Deși „scund la statură", așa cum l-a fixat Grigore Ureche, cei din suita sa, opriți la zece pași, păreau că se uită la el „de jos în sus". Adorația domnului, amestecată cu teamă, este aproape generală și neînsemnatele încercări dezidente, de subminare a voinței sale, nu fac decît să dovedească, o dată mai mult, ridicolul acestor tentative și tăria de granit a lui Ștefan. Nu altfel stau lucrurile în alte opere, aparținînd altor autori, consacrate acestui voievod, de pildă în *Apus de soare*, unde Delavrancea, încercînd să scrie o dramă, n-a găsit suficiente elemente pentru alcătuirea conflictului și piesa este mai degrabă un poem dramatic ori un imn închinat marelui domn.

Pe de altă parte, Sadoveanu a reușit să sugereze mult din caracterul demofil al lui Ștefan, primul domnitor moldovean care a anihilat forța boierească și s-a sprijinit pe oameni de jos pe care i-a ridicat pînă la cele mai înalte demnități ale ierarhiei locale și oștășești, după merite strict personale, în afara criteriului rangurilor și evgheniei, anticipînd, cu aproape trei secole, inițiativele lui Napoleon, să spunem. Acești oameni, oștenii, formează o altă dovadă a caracterului epopeic al creației istorice sadoveniene. Ei sînt recrutați desigur din toate straturile sociale și toate îndeletnicirile, inclusiv cele ecleziastice, căci peste tot se află oameni vrednici, devotați țării și domniei. Sadoveanu este primul și singurul scriitor din literatura noastră care a ridicat la rangul demnității literare tagma oștenilor, atît de cultivată în literatura europeană prin autori ca Walter Scott, Alexandru Dumas, Sienkiewiecz, iar mai aproape de noi Alexei Tolstoi, Heinrich Mann, Maurice Druon. Încercări nu lipsesc la noi nici înainte de Sadoveanu. Dar, cu excepția lui Răzvan al lui Hasdeu, nici un alt oștean nu poate fi reținut. Sadoveanu este, pînă astăzi, singurul scriitor român la care această tipologie umană a atins rangul clasicității. Jderii, Călimanii, Tudor Șoimaru, Costea Morocîne, Bogdan și Ștefan Sococeanu, Nicoară Potcoavă, Petrea Gînj, Ile Caraiman, Ghiță Botgros, Radu Suliță, sînt numai cîteva exemple.

Dacă printr-o operație convențională am selecta din proza sadoveniană numai cărțile cu oșteni, eliminînd pe toate celelalte, Sadoveanu ar continua să ocupe același loc monumental în scrisul românesc. Ceea ce este, credem, suficient, pentru a le marca importanța, cu totul excepțională. Căci osteanul sadovenian, în același timp viteaz și sentimental, dîrz și înțelept, provenind din toate straturile sociale și din toate profesiile —

țărani, ciobani, boieri, haiduci, lotri sau fețe bisericești, — rezumă cu fidelitate universul întreg al literaturii sale, umanitatea sadoveniană și românească.

Scriitorul înfățișează, în același timp, scene epopeice ale eroismului colectiv, cu o suverană stăpînire a forfotei mulțimilor ce se înfruntă. Mișcarea Comisului Manole Jder cu cele șaisprezece steaguri în bătălia de împresurare și de „pălire" a musulmanilor, la Podul Înalt, moartea bătrînului și a comisului Simion Jder, căzuți unul lîngă altul, cu arma în mînă, străpunși de multe suliți, sînt de o grandoare epopeică, la fel ca moartea lui Tudoruț din Bogdănești în *Vremuri de bejenie*, care avea în jurul său o leasă de dușmani. Iată cum se strînge mulțimea din *Vremuri de bejenie*, în fața hoardelor tătărești :

„Din funduri de sate ascunse în văgăuni la poalele munților, din bordeiele lor sărace, ieșiseră toți luptătorii aceștia la strigătul de durere al buciumelor. Chemarea aceasta din necunoscut, veche și tristă, pe care copilăria lor o auzise, alungase muierile și copiii în codri, și scosese pe muncitorii umiliți ai pămîntului spre vijelia primejdiei. Așa făcuseră, așa luptaseră, așa muriseră părinții lor ; așa cum da Dumnezeu, erau gata să lupte și ei, cu durere, cu mînie, cu disperare, pentru bucățica lor de pămînt, pentru bordeiul lor, așa erau gata să moară fără să geamă, împroșcînd cu sînge pămîntul urmașilor. Nu rîdeau, nu vorbeau zadarnic; se strînseseră, se înțeleseseră ; se adunau acum în preajma călăreților, și așteptau vremea să pornească, să le dea cu nădejde ; priveau zarea înflăcărată fără bătaie de inimă, și cu amărăciune se gîndeau că așa va arde și căsuța și satul lor, și biserica săracă, și holda nestrînsă și tot ce au agonisit în zilele grele, crunt muncind în sudoarea frunții."

Eroismul ostașilor sadovenieni este simplu, firesc, străin de orice emfază ori de pălăvrăgeală. Mulți oșteni, soldați sau chiar ofițeri nu au conștiința dimensiunii faptelor lor și simt numai că își fac datoria. Eroismul sadovenian este propriu celor care-și apără „sărăcia și nevoile și neamul", n-are nimic spectacular ci se integrează rînduielii firești a lucrurilor. Explicația acestei tonalități discrete, aproape în surdină, a registrului eroic sadovenian o găsim și în faptul că ostașii sînt, de multe ori, oameni simpli, fără orgoliul ierarhiei și fără reflexele spectacolului în sine, străini de efectele asupra propriei persoane. Ei luptă, se sacrifică fără crîcnire, cu conștiința că nu se poate altfel. Faptul rezultă cu claritate și din povestirile consacrate războiului pentru independență, ori primului război mondial, adunate în volumele *Povestiri din război* (1905), *File însîngerate* (1917), *Frunze-n furtună* (1920), *Strada Lăpușneanu* (1921), *Morminte* (1939). Prozatorul știe să înfățișeze tablouri ale vacarmului colectiv, ale suferinței și durerilor, care nu duc însă niciodată la stări de disperare și nu creează traumatisme psihice. Iată, întîmplător, imaginea unei baterii care participă la luarea Griviței de la turci :

„Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi. Flăcăii ajunseseră toți de coloarea lui Buzămurgă [care era țigan, n.n.]. Pe obrazurile aburite ale unora, rămăseseră în negreață ciudate semne de degete, la alții șuviți de apă se scurgeau pe la tîmple. Răsuflările tuturor erau mai scurte și mai repezi între buzele uscate — și nu era chip să ai pic de hodină, nici să înghiți o gură de apă rece, căci cea din bidoane era coclită. Cît despre un codru de pîne, batîr ca cremenea, și o bucată de carne cum o da Dumnezeu, nici pomeneală ! Chiar dacă le aveai, ce să faci cu ele ? Înghițeau cu toții țărînă și fum de pulbere, ăsta le era

prînzul ; şi le cînta o muzică cum nu auziseră..." *(In baterie)*

Autorul distinge apoi, în forfota gregară, grupuri reduse de puşcaşi ori tunari, ori de morţi distincţi :

„Unul, un roşior, zăcea încovoiat, cu faţa în sus, grămădit asupra pămîntului, mîna dreaptă înţepenise pe lance, stînga era strînsă la piept, parcă voia să smulgă ceva. Al doilea roşior stătea pe o coastă, lancea i se frînsese, mînile se întindeau cu pumnii strînşi pe lîngă trup, şi ochii deschişi mari, sticloşi, ţinteau cu mînie faţa pămîntului, spre zarea răsăritului. Călăraşul, cu ochii închişi, părea că doarme, cu faţa la cer, cu braţele răstignite în laturi. Peste obrazul liniştit, pe care sprîncenele şi mustăţile trăgeau dungi negre, trecea vîntul de sară ca mîngîierea unui vis."

Nu este însă, deloc, o descriere pură, detaşată, prozatorul simte nevoia să distingă, în cei căzuţi, semnificaţii sociale care devansează simpla zugrăvire a unei scene de front, şi să creeze un impact uman mai larg. Dacă cei doi roşiori, sîntem informaţi, provenind din oameni „cu dare de mînă", vor căpăta, postum, aureola gloriei, înălţîndu-se prin moarte, e drept vrednică, „mai mult decît printr-o viaţă pe care ar fi petrecut-o fără avînturi şi fără doruri mari", dacă se vor spune „cuvinte frumoase despre ei în gazetă", călăraşul necunoscut, sărac şi umil, şi pe care nu l-a chemat „decît Vasile al lui Tudor", va rămîne, şi după moarte, tot un necunoscut. Copil de oameni săraci, necăjiţi, bătut de vînturi şi ploi, de vijelii şi viscole, el a devenit o splendoare de om şi următorul portret este al unui exemplar privilegiat al naturii :

„Şi a răsărit deodată din tine un flăcău mîndru, nalt şi vînjos. Puterea stejarilor era şi-n tine, murmurele apelor şi freamătul pădurilor erau cîntece pe care tu

de mult le cunoșteai, nemărginirea zărilor îți pătrundea sufletul."

Vasile al lui Tudor își sublimează frumusețea și vigoarea naturală într-un eroism tot atît de natural, căci el este legatarul strămoșilor asupriți și jefuiți de turc: „Ai trecut Dunărea, ai auzit tunul bubuind și-a prins a-ți fierbe Dunărea în vine. Și iată că, dintrodată, ai auzit țipătul de năvală al goarnei și te-ai repezit, te-ai simțit dus în vîrtej, ai izbit în păgîni cu sabia, te-a amețit mirosul pulberii, ai început a te zbîrli și a chiui, și într-o clipă a pătruns prin inima dragostei tale un glonte, ai căzut, te-ai întins la pămînt și ai adormit de veci".

Necomemorat oficial, eroul necunoscut va intra, poate, mai profund în conștiința publică prin legendă, prin amintirea celor care l-au cunoscut, oameni la fel de anonimi: „Numai cîteodată, în nopțile de iarnă, la vetrele cu jar, oameni cu sufletul curat îți vor pomeni numele, măi frate Vasile, și vor vorbi cu glasuri potolite despre tine, vor vorbi cu glasuri potolite ca despre un stejar mîndru pe care l-a prăvălit furtuna" *(Călărașul)*.

Soldatul Panciuc, „o namilă de rezervist cît un munte și un suflet bun cum nu-i mai găsești pereche", salvează de la moarte pe consăteanul și rivalul său în dragoste, căzut în liniile inamice, aducîndu-l între ai noștri. Dar cu prețul propriei vieți. Narațiunea, avînd la bază, probabil, un fapt autentic, va inspira, credem, pe Liviu Rebreanu în *Fapt divers*, unde întîlnim un subiect aproape identic. Țărani plecați din sat unde-și lăsaseră familiile împovărate de griji, dorobanții sînt mereu preocupați de cele ce se întîmplă cu cei rămași. Un rănit „cu ochii scăpărători" își deapănă povestea vieții lui „cu glas încet". Plugar sărac: „în casa noastră puteai să vînturi o mîță de coadă și n-avea de ce

se prinde cu unghiile." Căsătoria cu Ilinca, întemeiată pe dragoste, îi mîngîie pe amîndoi. Se întîmplă însă că, după moartea boierului cel bătrîn vine un altul, burlac, „gras și stătut", care altă patimă n-avea pe lume „fără decît numai femeile." Cînd Ilinca este invitată la curte, omul a priceput că „s-a sfîrșit cu binele." Ilinca, refuzînd, boierul trece la represalii: închide văcuța omului, îi omoară purceii, dă drumul boilor boierești în „ogorașul" plugarului ș.a. Gîndul că boierul n-a renunțat la planurile lui îl terorizează pe rănit. Unul din cei care ascultau povestea intervine:

„Și la noi s-a întîmplat așa ceva. Au răbdat oamenii zece ani, zece ani încheiați, pe urmă l-au prins pe boier și l-au rupt în bucăți. Eu eram copilandru pe vremea aceea..."

Două dintre „povestirile din război", și anume: *Moara părăsită* (prima din volum) și *Convoiul* (ultima) sînt remarcabile: prima, prin atmosfera de front, zugrăvită cu discreție și cu o notă de mister, în care faptele ce se petrec se supun acelorași legi ale tonalității difuze. Un grup de dorobanți împușcă pe cei șapte soldați inamici cerchezi, care dormeau în podul unei mori, pe un rîu, într-o noapte cu lună. Din viață, cerchezii s-au trezit, poate pe nesimțite, în celălalt tărîm, al morții. Cel care povestește, un dorobanț sau un ofițer, meditează pe marginea destinului uman: „Lăsarăm în podul morii pe cei șapte cerchezi, care trecuseră mări și veniseră să moară într-un colț singuratic, pe malul unui pîrău și ieșirăm."

Povestirea *Convoiul* este scrisă în aceleași acorduri stinse, generatoare de o atmosferă silențioasă. În timp de iarnă, pe un viscol cumplit, trece, ca într-o pahodă siberiană, un convoi de prizonieri turci, capturați la Plevna. Starea lor e jalnică, mulți cad în pustiul alb,

înfășurați în giulgiul nămeților — falnicii ostași ai lui Osman deveniseră niște epave în zdrențe :

„În haine subțiri, cu încălțămintea stricată, slăbiți de lupte și vegheri, acum de abia mergeu, se poticneau, îmbrînceau. Zăpada se strecura prin cizmele rupte la picioare, prin hainele sfîșiate pe trup ; ei înaintau cu umerele ridicate, cu brațele adînc vîrîte în tunici subsuoară"... „Prin freamătul sălbatic al acestui uragan de zăpadă, răzbăteau cei trei mii cinci sute de ostași păgîni care suferiseră și se topiseră în Plevna. Mergeau strînși unul de altul, încovoiați, cu capetele-n piept, subt biciuirea trîmbelor de zăpadă. Tremurau umezi, pătrunși de răceala ascuțită."

Un asemenea tablou pare să fi inspirat pe Galaction în *Papucii lui Mahmud,* în fragmentul privind trecerea convoiului de prizonieri turci de la 1877. Dar ceea ce este înduioșător în acest tablou sadovenian este comportarea dorobanților față de dușmanii din redută. Este o atitudine adînc omenească, plină de compasiune față de soarta acestora și de nefericirea celor ai lor, de acasă :

„Toți cei căzuți zăceau în țărîna străinătății, sub pînza albă de omăt. Cei de-acasă nu-i vor mai vedea ; vor rămînea pentru totdeauna pierduți ! Și o amărăciune de care nu-și dădeau sama le umplea piepturile, o amărăciune în care mila de mult alungată se întorcea pătrunzîndu-i încet-încet. Tăcură apoi și se uitară la turma de dușmani... Gîndul li se întoarse la cei îngropați în vifor, în urmă, căzuți fără murmur, cu lacrimile înghețate în ochi și cu gurile închise izbucnirilor durerii. Și simțeau ceva fără să și-o spuie, o milă pentru om, pentru omul nenorocit, oricare ar fi el."

Eroi și scene din războiul independenței revin și în alte bucăți ale lui Sadoveanu, din diverse culegeri. Amintirea evenimentului este vie, iar cei care au participat la el sînt priviți cu mare simpatie, chiar dacă

în restul vieții lor au și ei păcatele lor. Așa este vardistul Gheorghe Baciu din bucata ce-i poartă numele, în volumul *Ți-aduci aminte...* „Țigan negru și destul de urît", el își îndeplinește slujba de polițai cu aroganță, convins de importanța ei pe care nu uita s-o sublinieze prin gesturi, vorbe, atitudini. Mai e și flecar, căci deși se declară vînător fără pereche, se face de rîs la proba doveditoare. Personajul este însă total reabilitat în ochii cititorului care află că, în '77, Gheorghe Baciu a salvat, cu riscul vieții, drapelul regimentului : „Trăiți don' sublocotinent, nu l-am dat !"

Cei mai mulți dintre ostași aproape n-au frică de moarte, căci, oameni simpli, ei cad într-un destin dinainte stabilit și imposibil de schimbat ori de deviat. Interesant însă că acest fatalism cu originea în superstițiile de veacuri, care e mai ales un soi de consolare în fața marilor nefericiri ale vieții, devine, în vreme de război, un stimulent spre acte de temeritate în condițiile în care oamenii n-au alt gînd decît datoria. Dulhan, un „soldat prost", de felul său din Vrancea, o adevărată forță a naturii, e obsedat de un plan : cum să pună mîna pe o mitralieră nemțească ce făcuse atîtea jertfe în rîndurile noastre și inițiază, aproape de unul singur, o expediție din cele mai periculoase, căci el de moarte nu se teme :

„— De aceea și eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista fără teamă. Cum mi-i scris. Sarac, amărît și trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine ? Unde-i Dulhan ? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalți și el rămîne. Pot să pier oricînd și la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea să-mi mai văd nevasta și copiii și să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonțul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de părete. Pînă ce-a zice Dumnezeu *destul*, trebuie să năcăjim și

să ne facem datoria." Interesant, cum e de altfel de așteptat, că o asemenea psihologie n-o întîlnim decît la cei săraci, pe care viața nu i-a fericit cu bunurile ei și care, neavînd ce pierde, o tratează cu dispreţul cuvenit. La cei mai avuți, cum este, de asemenea, de așteptat, instinctul de conservare funcționează, căci, pînă la proba contrarie, viața aceasta le oferea mai mult.

Despre războiul întregirii din 1916-1918 Sadoveanu a scris romanul *Strada Lăpușneanu* (1921), reluat, parțial, în *Trenul fantomă* (1933), iar în volumele *File însîngerate* (1917), *Frunze-n furtună* (1920) și altele întîlnim un număr de povestiri pe această temă. În opoziție cu cei care dezeroizau războiul modern, aducînd pe primul plan mizeriile vieții omenești : frica, spaima, lașitatea (Erich Maria Remarque prin *Pe frontul de vest nimic nou,* englezul Sheriff cu piesa *Călătoria din urmă,* la noi, Camil Petrescu prin *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război),* Sadoveanu crede că eroismul n-a dispărut din vremurile noi, numai că îmbracă alte forme :

„Profesionistul de odinioară, — observă scriitorul în bucata *Eroii* (volumul *O întîmplare ciudată)* — care făcea războiul apărîndu-și, în primul rînd, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locu-i, în lumina admirației ș-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care știe că se jertfește ; care ar vrea să trăiască, căci socotește viața ca singurul bun de pe pămînt și totuși se jertfește, pentru o iluzie, pentru un ideal al său — și mai grozav — fără scop."

Generația nouă, observă scriitorul în 1929, la un deceniu de-abia de la consumarea flagelului, ignorează „generația războiului" și pe cei care s-au jertfit, și o atare ingratitudine e un semn de descompunere. Artist înzestrat, înainte de orice, cu harul măsurii și echili-

brului, el nu retoricizează niciodată faptele și pe autorii lor, după cum nu le poate, însă, trata cu detașarea unui martor impersonal. Căci Sadoveanu a fost, mai întîi, el însuși un luptător în tranșee, rămînînd, nu o dată, adînc emoționat de eroismul autentic, firesc, al ofițerilor și, mai ales, al soldaților de rînd.

Într-o carte care a făcut senzație, apărută în 1928, *Temoine sur la grande guerre*, Norton Cru, canadian de origine franceză, demonstrînd falsitatea literaturii de război festiviste, apologetice, dar și falsitatea celei așazise „denunțătoare", stabilește, cum era de așteptat, că adevărul despre război îl găsim în literatura întemeiată pe fapte autentice, verificabile, eliberate de prejudecățile deformatoare. Iar creația sadoveniană ilustrează foarte bine o asemenea opinie. Și trebuie subliniat că și pe plan teoretic, cum am văzut, prozatorul român se situează pe o platformă de realism lucid și înțelept. Căci la urma urmei una sînt părerile despre eroism și alta este eroismul însuși. Soldatul Iordache Păun din bucata *Ordonanța* moare ucis de un obuz în focul luptei, cu conștiința că și-a împlinit menirea ostășească. „Noi avem, se vede — zice scriitorul — despre eroism, păreri pe care omul meu nu le cunoștea deloc." Soldatul Țipa Gheorghe, țăran, scapă dintr-un convoi de prizonieri și, ajungînd acasă, găsește nevasta și copiii sub cerul liber iar înăuntru nemți care benchetuiau. Deși se știe cu cîte jertfe se făcea altădată o casă la țară, el îi dă foc, împușcă pe dușmanii care ies repede, trimite nevasta și copiii în lumea largă, iar el merge să întîlnească armatele românești în Moldova, hotărît să se bată cu dușmanul „pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă". Un om de patruzeci și șase de ani, Valeriu Suciu, nepot de-al Iancului, vine de bunăvoie pe front căci vrea „să se bată pentru neamul nostru". Doi soldați, Manole Istrate și Prepeliță Irimia, după ce și-au

vindecat rănile cer să vină singuri pe front. Colonelul, primindu-i, e profund impresionat: „— Domnilor, noi nu i-am cunoscut și nu i-am prețuit îndeajuns pe oamenii aceștia. Simpli, liniștiți și tari — ei sînt datoria și jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi și sînge." Poate că acest colonel al cărui nume nu se dă este același cu Oraţiu Demetrian, cel care, devenit general după război, redactează volumul *Morminte*, un eseu pe marginea războiului în care ideea fundamentală este tocmai admirația față de acești eroi anonimi, care alcătuiesc „sarea pămîntului românesc". Colonelul cunoscuse pe front, prin soldații țărani, însuși poporul român. Eroul principal este de altfel ordonanța sa, soldatul Grigore Priceputu, țăran, al cărui discipol colonelul se declară a fi. Se ilustrează astfel ideea că ierarhia spiritului este alta decît cea comună. Colonelul întreprinde un comentariu foarte interesant cu privire la asemenea oameni și face o teorie a elitelor exact invers celor cunoscute. Capacitatea reflexivă a lui Sadoveanu, considerat în genere refractar demersurilor teoretice, se descoperă ca o față mai puțin cunoscută a autorului și putem considera volumul *Morminte*, ca și întîiul capitol, despre profesorul Stamatin, din *Creanga de aur*, ca și *Soarele în baltă*, dovezi incontestabile ale unui spirit care a cunoscut, în egală măsură, voluptățile răsfrîngerilor înlăuntru. Grigore Priceputu este un țăran ce practică ezoterismul, stăpînind taine ale naturii la care știința contemporană încă n-are acces. El mînuiește o „baghetă ezoterică" cu care se sondează pămîntul viu, adică „pămîntul în care n-a săpat niciodată mînă de om". Un asemenea pămînt este însă foarte rar, căci peste tot sînt morți, țara, toată, este înțesată de morminte, de unde și titlul volumului. Pămînt „hrănit atîtea veacuri cu lacrimi și sînge", cum spusese și colo-

nelul mai-nainte citat. Dar ideea pămîntului românesc brăzdat de morminte apăruse încă din 1920, în *Lacrimile ieromonahului Veniamin :* „M-am înfricoșat socotind cît sînge a curs pentru creștinătate pe pămîntul acesta, încît l-am putea socoti ca țintirim, salaș al morților, din munte și pînă la mare". Iată explicația în volumul din 1939 :

„Pentru că la noi în țară a binevoit Dumnezeu să crească de toate ; iar în alte părți de lume trăiesc seminții leșinate. Cum adulmecă lupul stînele așa adulmecă acele seminții către noi. De aceea n-au avut nici bătrînii liniște..."

În altă parte :

„Primăverile acestui neam au fost scurte ; iernile lungi. Așa e rînduiala văzduhului Daciei ; așa a fost rînduiala istoriei sale. Soare și vifor ; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică... Credința în Dumnezeul vieții, cunoaștere a nestatorniciei materiale.

În aceste veacuri le-a fost dat uneori pămînturilor din Dacia să biruiască ; dar de multe ori sîngele lor n-a avut răscumpărare. Din înfrîngeri și suferință a ieșit izbăvirea de acum.

În aceste veacuri, deși erau blajini din fire și nu rîvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunși la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzește, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate ; dar destinul lor e să se apere încă."

Asemenea „valori nobile" sînt posibile ca un rezultat al istoriei noastre care, încă de la daci, a fost nu numai o mînuire a armelor ci și un exercițiu al spiritului, relevabil în exemplarele de elită :

„Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci

prin elementele excepționale ; acestea sînt jaloanele ce indică posibilități viitoare ale colectivității... Grigore Priceputu nu fusese singur... ca el mai rămăseseră mulți...

Aceste individualități de elită îmi dovedeau că, în colțul de lume în care trăim azi, elementul primar «om» a urmat în timp anume legi de dezvoltare ; că lumea aceasta de la Carpați a cunoscut cîndva o înflorire culturală, cel puțin una : aceea de acum două milenii, cînd împărăția romană a acoperit și teritoriul Daciei". Deși vicisitudinile istoriei au silit pe oameni la o viață materială elementară, „depozitul sufletesc și l-au păstrat". Prozatorul face, prin urmare, o distincție între valorile civilizației materiale și ale culturii, între care nu există un raport de determinare directă. Probînd prin jertfa lui Grigore Priceputu, care merge la moarte fără cea mai neînsemnată inhibare dar și fără fanatismul, doctrinar sau sufletesc, al atîtor eroi din literatura lumii, scriitorul glosează pe marginea comuniunii firești, adînci, dintre om și natură, pe întinsul spațiului Carpato-dunărean, amintind seducătoarea idee a pămînturilor amicale, indiferente și ostile :

„În cele dintîi viața e un joc ; oamenii de aici sînt copiii complexului geografic ; atitudinea lor e blîndă față de un semen străin care vine cu sentimentul de supunere, ca să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici și lasă să se formeze tipul care-i convine, care se poate armoniza cu cerul, apele și pămîntul, în vederea, poate, a scopului material divin. Restul piere prin nepotrivire ca o sămînță sterilă. În celelalte zone, îndîrjiții și energicii își caută substanțe în excursii dramatice de hoție și pradă așa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie..."

Evident, facem parte din prima categorie :

„Dacia a fost un liman de viață ușoară ; de aceea împotriva ei au venit desmoșteniții lui Babel. E ade-

vărat că, în asemenea colț binecuvîntat, localnicii și-au ascuțit însușirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele mai crîncene ; dar pe urmă, cînd alții au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s-au nevoit să ia armele, și au fost oșteni din necesitate și din durere..."

Reflecțiile lui Sadoveanu îmbracă nu numai un veșmînt literar ci sondează în ființa intimă a oamenilor, a eroilor săi. Atît generalul Oraţiu Demetrian cît și soldatul Grigore Priceputu din *Morminte* fac parte din acea familie a eroilor sadovenieni spiritualizați din seria : profesorul Stamatin, Kesarion Breb, Ștefan Soroceanu, Alecu Ruset, Amfilohie Șendrea, Nicodim Jder etc. Cum se vede, exceptînd pe primii doi, toți ceilalți sînt purtători de sabie și, în egală măsură, rafinați ai spiritului. Volumul *Morminte*, aproape ignorat de critică, într-un moment greu pentru prozator, căruia cu doi ani înainte i se arseseră cărțile în piețe publice, este una din cele mai sadoveniene scrieri din perioada de desăvîrșire a geniului autorului.

Cărțile lui Sadoveanu despre momentele cruciale din istoria neamului românesc, începînd cu epoca anterioară formării statelor românești și pînă la războiul unității naționale, cuprinzînd, prin urmare, peste un mileniu de istorie, constituie, ele singure, o literatură ce ar da prestigiu absolut creatorului ei. Ele formează, prin dimensiunea în timp și spațiu, prin forța zugrăvirii eroismului și vitejiei românești, precum și prin adîncimea relevării virtuților sufletești ale poporului, una din cele mai grandioase epopei din literatura europeană a veacului nostru.

POMPILIU MARCEA

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. EDIȚII

POVESTIRI DIN RĂZBOI, București, Editura Minerva, 1905.

VREMURI DE BEJENIE, București, Editura Minerva, 1907.

POVESTIRI DE SARĂ, București, Editura Minerva, 1910.

FILE ÎNSÎNGERATE, Iași, Editura ziarului „România", 1917.

FRUNZE-N FURTUNĂ, București, Editura Cartea românească, 1920.

ȚI-ADUCI AMINTE..., București, Editura Cartea românească, 1923.

O ÎNTÎMPLARE CIUDATĂ, București, Editura Națională Ciornei, 1929.

POVESTIRI DIN RĂZBOI, București, Editura Tineretului, 1952, colecția „Biblioteca școlarului".

VREMURI DE BEJENIE, București, Editura Tineretului, 1955, colecția „Biblioteca școlarului".

OPERE, vol. 2, 3, 4, 6, 7, 9, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1955—1957.

MĂRĂȘEȘTI, București, Editura Militară, 1967.

Nicolae Iorga : *Povestitorii de ieri și de azi,* în „Sămănătorul", nr. 12 și 14, 1904 ; *Doi povestitori,* în „Sămănătorul", nr. 34, 1904.

G. Bogdan-Duică : *Dări de seamă [M. Sadoveanu : „Povestiri"],* în „Convorbiri literare", nr. 6, 1904.

Titu Maiorescu : *Povestirile d-lui M. Sadoveanu.* Raport citit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (martie 1906). Reprodus în *Critice,* III, București, Editura Minerva, 1908. Ediție curentă, în *Critice,* Editura Minerva, colecția „Biblioteca pentru toți", vol. II, 1973, p. 406—413.

E. Lovinescu : *M. Sadoveanu : „Povestiri din război",* în „Voința națională", 18 martie 1906. Reprodus în *Pași pe nisip,* I, București, Librăria națională, 1906, p. 186—192.

G. Ibrăileanu : *„Ți-aduci aminte",* în „Viața românească", nr. 2, 1923. Reprodus în *Scriitori români și străini,* Iași, Editura Viața românească, 1926. Ediție nouă, în *Opere,* 3, București, Editura Minerva, 1976, p. 20—22. Ediție de Rodica Rotaru și Al. Piru.

Nicolae Iorga : *Povestirea nouă : Mihail Sadoveanu,* în *Istoria literaturii românești contemporane,* II, București, Editura Adevărul, 1934.

G. Călinescu : *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* București, Editura Fundațiilor regale, 1941, p. 545—561.

Tudor Vianu : *Arta prozatorilor români,* București, Editura Contemporană, 1941. Ediție curentă, Editura pentru literatură, „Biblioteca pentru toți", vol. II, p. 35—62.

Pompiliu Constantinescu : *Sadoveanu în ediție definitivă.* Cronică radiodifuzată la 16 iunie 1945. Reprodusă în *Scrieri,* 4, București, Editura Minerva, 1970, p. 539-543. Ediție de Constanța Constantinescu.

Tudor Vianu : *Patru decenii de la publicarea primei opere a d-lui M. Sadoveanu,* în *Figuri și forme literare,* București, Editura Casa școalelor, 1946.

Dumitru Micu : *Sensul etic al operei lui M. Sadoveanu,* București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1955.

G. Călinescu : *Prefață* la M. Sadoveanu : *Romane și povestiri istorice,* București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1961.

Savin Bratu : *Mihail Sadoveanu. O biografie a operei,* București, Editura pentru literatură, 1963, p. 243, 300, 335—343.

Const. Ciopraga : *Mihail Sadoveanu,* București, Editura Tineretului, 1966.

Ov. S. Crohmălniceanu : *Literatura română între cele două războaie mondiale,* I, București, Editura Minerva, 1972, p. 192—225.

Ion Rotaru : *O istorie a literaturii române,* II, București, Editura Minerva, 1972, p. 243—287.

***, *Mihail Sadoveanu interpretat de...* antologie, comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Fănuș Băilești eanu, București, Editura Eminescu, 1973.

Zaharia Sângeorzan : *Teme fundamentale, Dacica, Epopeea renașterii naționale,* în *Mihail Sadoveanu. Teme fundamentale,* București, Editura Minerva, 1976, p. 5—47, 109—123, 124—201.

Nicolae Manolescu : *Povestirile,* în *Sadoveanu sau utopia cărții,* București, Editura Eminescu, 1976, p. 60—120.

Pompiliu Marcea : *Lumea operei lui Sadoveanu*, București, Editura Eminescu, 1976, p. 310—321, 412—419, 443—449.

G. I. Tohăneanu : Sadoveniana. *Preliminarii, Nostalgie..., Vorbe, ziceri ale țării, Argoul, Onomatopeea, interjecția, Comparația* — Războiul de independență în opera lui Mihail Sadoveanu, în „Orizont", an. XXVIII, nr-ele 1, 2, 3, 5, 8 și 9 din 6, 13, 20 ianuarie, 3 și 24 februarie, 3 martie 1977.

CUPRINS

POVESTIRI DIN RĂZBOI (1905)

Moara părăsită 7
În baterie 18
27 august 29
Prînzul 41
Călăraşul 50
Luarea Griviţei 58
Două dureri 66
Panciuc 76
Dascălul Irimia 88
Ceasuri de pace 99
Mînia moşului 106
În spital 117
Convoiul 128

DIN ALTE VOLUME

Botolan 141
Un om pierdut 151
Un viteaz 158
Fîntîna 162
Pajura 165
Mandache Sacagiul 170
Planul lui Dulhan 175

Ordonanța 183
Otrava 191
La cota 536 199
Jertfele 207
Sonde 216
Cu ochii la cer 225
Note de pe front
Mărăști 229
Mărășești 250
Gheorghe Baciu 259
Eroii 270

Postfață 275
Bibliografie selectivă 295

În seria PATRIMONIU
(corpus al literaturii române clasice)

EDITURA MINERVA

publică scriitori clasici români într-o largă selecție, cuprinzînd operele lor fundamentale ; textele sînt însoțite de un capitol de referințe critice intitulat „Repere istorico-literare", care constituie un tablou sinoptic al receptării lor de la apariție pînă în contemporaneitate

Din catalogul acestei serii pe anii 1976—1977

GR. ALEXANDRESCU :
Poezii. Proză

I. L. CARAGIALE :
Teatru

G. CĂLINESCU :
Opera lui Mihai Eminescu

GEORGE COȘBUC :
Poezii

BARBU DELAVRANCEA :
Teatru

N. FILIMON :
Ciocoii vechi și noi

GALA GALACTION :
Nuvele și povestiri

ION GHICA :
Scrisori către V. Alecsandri

I. HELIADE RĂDULESCU :
Poezii și proză

PANAIT ISTRATI :
Chira Chiralina. Moș Anghel
CONSTANTIN NEGRUZZI :
Păcatele tinereților
CEZAR PETRESCU :
Întunecare
LIVIU REBREANU :
Ion
LIVIU REBREANU :
Răscoala
MIHAIL SADOVEANU :
Nicoară Potcoavă
IOAN SLAVICI :
Mara
IONEL TEODOREANU :
La Medeleni

Lector : GHEORGHE GHEORGHIȚA
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 5-IV-1977 Tiraj 80.120 ex.
broșate Coli ed. 11,66 Coli tipar 9,5

Tiparul executat sub comanda nr. 1037 la
Întreprinderea poligrafică Galați
B-dul George Coșbuc 223 A, Galați
Republica Socialistă România

ARCADE

În seria ARCADE

Vor apărea :

V. Alecsandri
PASTELURI ȘI LEGENDE

I. Al. Brătescu-Voinești
ÎNTUNERIC ȘI LUMINĂ

Ion Minulescu
VERSURI

Ioan Slavici
BUDULEA TAICHII

Au apărut :

George Coșbuc
CÎNTECE DE VITEJIE

Ion Creangă
POVESTIRI

Mihail Kogălniceanu
SCRIERI LITERARE

Liviu Rebreanu
CIULEANDRA

EDITURA
MINERVA

Lei 6,50